

B. C. U.

27.455.

BIBLIOTECA SOCIALISTĂ

EVOLUTIA CAPITALULUI

DE

GABRIEL DEVILLE

în românește de P. MUȘOIU

EDIȚIA II-a

EDITURA PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT

1945

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

Cota 58295

Inventar 133153

BIBLIOTECA SOCIALISTĂ

27.455.

58295

Drcs

1317a

EVOLUTIA CAPITALULUI

DE

GABRIEL DEVILLE

în românește de P. MUȘOIU

133153

EDIȚIA II-a

EDITURA PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT
STR. SĂRINDAR Nr. 7

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

Cota 58295

Inventar 133153

RC 185/02

B.C.U. Bucuresti

C133153

GENEZA CAPITALULUI

Capitalul, privit în evoluția lui, dela origină până la dispariția fatală, pe care chipul său actual de a fi i-o arată ca neapărată, iată care va fi subiectul acestei lucrări.

După cum chimiștilor veniți după Lavoisier, nu le rămânea decât a arăta că apa era constituită din combinarea hidrogenului cu oxigenul, tot așa și eu, în studiul de față, nu voi face decât a încerca să interpretez, cât mai credincios cu putință opera celui pe care adâncimea observației lui, l'a adus, cel dintâi, la cunoașterea mai de-aproape a fenomenelor economice.

Lui Karl Marx i se cuvine gloria de-a fi descoperit, odată cu elementele constitutive ale capitalului, modul formării și dezvoltării sale. Și acum când, mulțumită lui, suntem stăpâni pe metoda de analiză, îi este cu putință oricui să se încredințeze de adevărul rezultatelor sale, după cum ori și cine poate să verifice compoziția apei. În toată puterea cuvântului expresie exactă a realității, concepția lui Marx poate să fie, după cum lesne putem să ne dă seama, lesne controlată de toți.

Astfel, când vedem pe unii calificând c parte a acestei concepții, de „basm marxist”, fără cel mai slab argument, spunând chiar că nici nu vor să dea vre-înul, putem să fim încredințați că nu avem a face decât cu niște secături, a căror idioată și neputincioasă vrăjmășie nu merită, în asemenea caz, decât o disprețuitoare înălțare din umeri.

Spunând că analiza mea va fi conformă cu analiza lui

Marx, mă expun, știu, la imputarea adresată neconținut socialistilor, de către scriitorii burghezi, de-a repeta același lucru mereu, mereu. Ce voiți, ne încăpățânăm a spune că două și cu două fac patru, și nu putem să punem inima în partea dreaptă pentru a împlini dorința de schimbare a unor asemenea domni.

De altfel, dacă e adevărat că noi nu ne schimbăm nici de cum teoriile, potrivnicii noștri își schimbă încă și mai puțin polemica lor. Este oare ceva mai plictisitor decât pletaua prin care vorbesc dâșii de noi? Aceleași vechituri, mereu același cântec. Asta seamănă cu cântecul micii nave: cum acesta nu-i desfătător, nu-i plăcut, ei nu se lasă și pururea repetă același refren. De câte ori un socialist vorbește, agită, ei nu lasă să le scape niciodată prilejul, fără să repete din nou că se atacă infamul capital. Alte cele n'au mai găsit, și asta nu se schimbă deloc. Să am iertare, mă înșel: unii pun infamul capital în litere italice, alții în semnele citării. Însă atâta tot: imaginația lor n'a putut înainta mai departe.

Dacă încaltea, cuvântul acesta ar deștepta întipărirea exactă a modului cum privesc socialistii capitalul. Din nenorocire, deloc. Nu numai că această expresie nu aparține vorbirii socialiste, dar de obârșie burgheză cum e, atât ca formă cât și ca fond, dânsa denaturează modul de a vedea pe care susține a-l rezuma. Il denaturează în înțelesul, că tinde a înfățișa pe socialistii cum că ar critica starea actuală de lucruri dintr'un punct de vedere sentimental, pe când aceștia se pun numai pe teren științific

Din punctul de vedere științific, însușirea de bun sau de rău, de infam sau de merituos, vine, sau din situația noastră personală materială sau dintr'o dispoziție particulară a spiritului nostru. Avem aici o judecată proprie fiecărui individ. Se înțelege, de fapt, nu există decât stări economice cari evoluează după legile pe cari nu ne rămâne decât să le determinăm.

Dacă riguroasă supunere a legilor fiziologice ale organismului omenesc, poate ajunge, prin surprimarea stărilor morbide, la înlăturarea durerii, care purcede din asemenea stări, fără ca sentimentul durerii să fi fost luat în considerare, în studiul legilor fiziologice, vom vedea de asemenea, că dintr'o conformare deplină legilor economice ale organismului social va izvorî sănătatea socială, care va fi curmarea tuturor suferințelor și tuturor nedreptăților, cari copleșesc mulțimea în ziua de astăzi, fără ca sfâșietoarea realitate a acestei ultime constatări, să poată înrîuri asupra mersului lucrurilor.

Așa dar, ținta noastră e de a ajunge la cunoașterea legilor economice. E destul să cunoaștem legile astea, însă să le cunoaștem bine. Dar oare înseamnă a cunoaște legile bine, a cunoaște raportul aflător între lucruri, raportul ce purcede din firea lor, când te mărginești să analizezi faptele izolat, fără a ținea nici o seamă pe urmă de înlănțuirea lor reciprocă, de constantele lor relații cu tot ce le înconjură, de schimbările neîncetate ce rezultă de aici pentru tot, când te mărginești să studiezi lucrurile aparte, răzleț, în stare de imobilitate, de nemișcare, când știm prea bine cum că mișcarea este modul de a fi a tot ce este în univers? Cine zice mișcare, se înțelege că zice schimbare.

Cu toate astea, iată ceea ce fac economiștii.

După ei, forme economice, artificiale și trecătoare, au existat, forma actuală însă este naturală și veșnică. În aceasta economiștii imită pe teologi, în ochii cărora religia lor particulară pururea e o creare divină, pe când cele ce-i fac aceștia concurență sunt o născocire umană.

Mijloacele de producere și de viață cari îmbracă astăzi caracterul de capital, pentru economiști se confundă, în toate împrejurările, cu substanța lor materială: ca și când s'ar susține că un negru este firește un sclav. Un negru nu e alta decât un negru: numai în niște anumite condiții sociale dânsul devine sclav. O mașină de tors este

o mașină de tors: dânsa nu devine capital decât în condiții sociale precise. Caracterul de capital nu-i deloc natural, ci un caracter curat social. Departe de a fi veșnică întocmirea, starea capitalistă nu e decât o fază a mișcării economice.

După ce dovedirăm cum că capitalul n'a existat totdeauna, vom arăta acum că a fost produsul necesar a unor împrejurări istorice: geneza capitalului, aceasta poate să fie titlul lucrării de față .

Pentru toți economiștii, fără deosebire, după cum o constată **Dicționarul economiei politice**, „ideea de reproducere e strâns legată de ideea de capital”. După părerea obștească, vorba capital nu cuprinde numai „o bogăție acumulată”, ci mai cu seamă o bogăție înzestrată cu „facultatea reproducătoare”. Valoarea, „care se tot multiplică mereu”, după cum zice economistul Sismondi. „Setea nepotolită de câștig”, după vorba unuia din luceferii economiei burgheze, Mac Culloch. Câștigul pentru câștig, și câștigul îndeplinit, care face și pui, iată ceea ce reprezintă ideea de capital.

Astfel, produsele muncii, fondurile, cari pot avea o întrebuințare industrială, numai prin faptul acesta, în condițiile normale de azi, cresc periodic c'o oarecare sumă. Din asemenea sumă, din asemenea venit, proprietarul își scoate mijloacele de consumare. Dacă nu consumă chiar totul, ceea ce nu consumă primește la rându-i o întrebuințare industrială, și, la rându-i, conservându-se în asta, mai produce o dobândă sau interes: excedentul, prisosul de venit asupra consumației devine izvor de rentă sau de venit. În virtutea acestei puteri, să se înoească de sine, aceste produse ale muncii, aceste fonduri, au caracterul de capital. Dimpotrivă, produsele muncii, cari n'ar putea să fie plasate într'o întreprindere industrială, care, bune de consumare, dacă n'ar fi consumate s'ar imobiliza, nu vor avea caracterul acesta.

Acestea date, iată ceea ce mai cetim în **Dicționarul eco-**

nomiei politice, despre care am vorbit: „Nu-i nici o deosebire de păreri printre economiști, în ceea ce privește trebuința capitalului, ca auxiliar ajutător al muncii. Dela Adam Smith, până la Rossi, toți sunt de acord în această privință, că fără ajutorul unui capital la o operă de producere, omul n'are nici o putere... Capitalul este tovarășul, auxiliarul neapărat al muncii, așa că în cele din urmă s'ar putea zice că, fără capital nu poate exista nici o muncă. Ceea ce e adevărat chiar față de starea de sălbăticie, după cum s'a recunoscut totdeauna, stare în care omul nu merge niciodată la vânat fără un arc și săgeți, sau fără o altă unealtă asemănătoare”.

Suntem astfel în fața a două păreri asupra căror **Dictionarul economiștilor** spune, toți economiștii sunt de acord: una arată ceea ce caracterizează capitalul, alta afirmă existența capitalului chiar din starea de sălbăticie și chiar în starea de sălbăticie. Socialiștii admit părerea dintâi, dar ei tăgăduesc că lucrul pe care toată lumea îl caracterizează la fel, s'ar afla „în opera de producere” înainte de perioada modernă și tăgăduesc asta întemeindu-se chiar pe ceea ce face caracterul specific al acestui lucru.

Fiindcă ni s'a vorbit de sălbatec și de arcul acestuia, să cercetăm arcul sălbatecului. Aceasta e o uneltă de muncă care ajută pe posesorul său să se hrănească, să-și agonisească mijloacele de traiu. Caracterul de capital lipsește, bogăția sălbatecului în mijloace de consumație dobândite cu arcul fiind lipsită de orice proprietate reproducătoare. Oricât de mult vânat ar ucide sălbatecul, nu i-ar putea sluji decât ca să-și înfunde stomacul.

Să mergem mai departe. Să zicem că un oarecare Pangloss al economiei politice investit cu un arc. ar intra în relații cu un sălbatec într'o pădure învecinată cu acea țară vestită, cu acel Eldorado, vizitat de Candid al lui Voltaire, în care pietrele sunt de aur. Mai mult decât probabil ca sălbatecul să se învoiască să dea aur pe arc. Stăpân pe ase-

menea aur, pe asemenea aur sub forma adorată sub care se prezintă mai întâi capitalul, economistul nostru își va da numai decît seama de trebuința unui mediu social altul decît acela al bunului sălbatec pentru ca rezultatul schimbului său să poată funcționa ca capital, ca să poată să fie productiv, rodnic. Și dacă n'ar putea să se sustragă, să iasă din condițiile economice ale sălbatecului, nu va întîrzia să regrete târgul făcut, pentru că, în condițiile acestea, cu arcul ar fi putut măcar încerca să găsească ceva de mîncare, pe cînd cu aurul, ba.

Dela starea de sălbăticie să trecem la vechile comunități, înainte de a fi pus stăpînire robia, în mod hotărîtor, pe producție. Intemeiate pe o stăpînire obștească, comună, comunitățile astea consumau de-a dreptul lucrurile de hrană și cele ce ieșeau din mîinile lor, pe care le împărțeau între membrii ce le alcătuiau, căutînd să se îndeusteleze cu chipul acesta ele pe sine. Dar, chiar cînd începură să facă schimb de produse cu comunitățile învecinate, schimbul acesta nu juca la ele decît un rol secundar, nu avea în vedere decît o satisfacere de nevoi. Nici produsele lor, nici mijloacele lor de muncă sau acele de traiu nu se prezentau nici odată ca dînd naștere unui oarecare venit. Așa că și aici caracterul de capital lipsește.

Puterea producătoare a omului, la origină este aproape nulă. Pe cîtă vreme omul nu poate produce mai mult decît îi trebuie lui, o parte din societate nu poate să trăiască din munca celeilalte părți și sclavia nu se poate întemeia. Cum să fi avut mijlocul de a munci gratuit pentru alții, acel a cărui vreme abia îi ajungea ca să-și procure propriile-i mijloace de traiu ?

Sub imboldul trebuințelor fizice, facultățile omului se formară încet, încet. În urma unei asemenea dezvoltări, munca ajunsese la o productivitate mulțumită căreia putu să furnizeze, a procura fiecărui mai mult decît îi era de absolută nevoie. Din vremea asta, unii pot să trăiască din

munca altora. Și de îndată ce posibilitatea unei clase privilegiate, posibilitatea subordonată mai întâi productivității sau rodniciei muncii, există, asemenea clasă se și alcătuește, pururea prin putere, bunăoară în urma unui război, a unei cuceriri, după supunerea violentă a unei populații de alta, și asemenea clasă crește potrivit cu productivitatea. Și din pricină că sclavia atârnă de un oarecare grad de productivitate a muncii, de aceea o întâlnim atât de timpuriu în regiunile meridionale, pe când dânsa își pierdu din însemnătate pe măsură ce înaintăm către nord, unde nu se arată, când se arată, decât sub o formă mai ștearsă. Pentru ca această productivitate atârând, mai cu seamă la începuturile civilizației, de condițiile naturale, rodnicia solului, îmbelșugare de mijloace de trai și altele în mijlocul cărora munca putea să aibă loc, la nord, nu atât de bine înzestrat în privința aceasta ca sudul, sclavia aducea mai puțin și costa mai mult de întreținut.

Odată cu sclavia vedem în „opera de producere”, vedem mijloace de muncă, mijloace de consumare și de îndestulare, însă nu capital. Producerea era îndrumată spre satisfacerea trebuințelor: pentru stăpân, satisfacerea asta consta în stăpânirea absolută a sclavilor, pe cari îi întrebuința, după mulțimea lor și după mijloacele de cari el dispunea, la cultura pământului, la exploatarea de mine când era cazul, la diferite trebuințe casnice. Ceea ce dobânda stăpânul din munca sclavilor săi, era mijloace de traiu mai mult sau mai puțin întinse, mai mult sau mai puțin luxoase. Însă bogăția aceasta, care putea să fie un îmbelșugat izvor de plăceri, nu era nimic mai mult. Bogăția aceasta putea să se consume, nu putea însă, nu avea darul să crească de sine, nu avea facultatea generatoare, prin urmare nu era capital.

Lucrul acesta era adevărat și în cazurile relativ puțin dese, când stăpânul pune pe sclavi să lucreze pentru a le vinde produsul: în loc de a fi fabricate direct obiectele de

consumare ale acestuia erau atunci produse la el sub forma de fluere, să zicem, de fluere cari se schimbau pe obiecte de consumare sau și pe bani, prin ajutorul cărora se putea cumpăra toate aceste obiecte. Intr'un chip sau în altul rezultatul producerii se petrecea, se scurgea în mijloace de consumare, de îndestulare.

Sub imperiul roman, care cuprindea putem zice întreaga lume, alt mod de producere decât în organizația precedentă bazată pe sclavie, există. Puterea centrală absoarbe totul aproape, confiscând toate bogățiile private, acaparând unelele de muncă, înregimentând meseriile, regulând orice muncă. În acest soi de comunism administrativ, în care muncitorul este înlănțuit, vădit că nu era loc pentru producătorul capitalist, nu existau decât funcționari.

Diferite pricini însă tindeau în vremea aceasta să micșoreze sclavia. Dovedind experiența că sclavul care avea, odată cu puțința de a strânge o oarecare economie, speranța de a se desrobi prin mijlocirea unui al treilea, care îl cumpăra mai întâi și căruia îi înapoia prețul de cumpărare sclavul acesta lucra mai bine și aducea foloase mai mari, interesul stăpânilor îi duse să înlesnească crearea acestor economii, cari alcătuiesc pentru sclav un soi de patrimoniu. Cu chipul acesta, stăpânii se foloseau și de munca făcută mult mai producătoare și de prețul de cumpărare ce-l dobândeau. Și cu chipul acesta desrobirile se înmulțeau. De altă parte, mai împingeau câte odată la desrobire, legile privitoare la distribuția de merinde, stăpânii găsind acolo mijlocul de-a dobândi o parte din merindele pe cari legile acestea le acordau desrobiților. Nu trebuie să uităm de altminteri, că desrobitorul urma să fie înainte supus la diferite slujbe patronului său.

La țară, pentru a face să crească producerea și a satisface cerințele fiscolei, interesul agriculturii contribui ca sclavii să fie prefăcuți în coloni, cari să cultive cu plată o oarecare bucată de loc. Acești coloni, intermediari între oa-

menii liberi și sclavi, nu se puteau strămuta de pe loc. În cele din urmă, năvălirile barbarilor, înlesnind revoltele și fuga sclavilor, lovind în siguranța proprietarilor, generalizată prefacerea aceasta. Stăpânii avură avantajul a-și da pământul îmbucătățit sclavilor lor prefăcuți în coloni, servi, cari plăteau diferite angarale și dăjdii.

Putem să ne dăm seama acum de tot ridicolul invenției ce susține cum că desființarea sclaviei s'ar datori creștinismului. Cauze economice sunt acele cari au contribuit treptat la pieirea sclaviei și la înlocuirea ei prin servaj. Religia și frăția n'au contribuit aici cu nimic.

În timpul vârstei de mijloc, când stăpânește servajul, găsim toate legăturile sociale întemeiate pe un sistem de atârnare personală, în virtutea căreia oamenii, în diferite grade, sunt supuși, față de alți oameni, la îndatoriri diferite, la servicii individuale, la diferite dări în natură.

În afară de servii plebei sau de iobagi, cari făceau, și dânșii, parte din fond, cultura pământurilor senioriale era asigurată prin munca animalelor și brațelor, cu cari colonii erau datori un număr variabil de zile. Cât se atinge de munca industrială, asta era îndeplinită de meșteri servi.

Nu era nici un fel de serviciu pe care servii, colonii sau vasalii din târguri, să nu fie îndatorați de a-l face seniorului, nici o trebuință a acestui senior a cărei satisfacere să nu fie găsită într'o îndatorire particulară care să apese asupra unuia sau a mai multor locuitori de pe domeniul supus suveranității sale. Mulțumită tuturor lucrurilor date și tuturor serviciilor făcute, seniorul putea să ducă o viață voioasă. Dar acolo n'avea ființă nici o umbră de capital: toate acele mijloace de îndestulare, pe care seniorul putea să le consume în voie, fiind cu adevărat în nestare a se multiplica de sine.

Nemulțumiți numai cu dăjdiile de tot felul, cu cari erau, întru folosul lor, înmolvărați meșteșugarii orașelor, atât seniorii cât și oamenii lor de casă aveau obiceiul de a lua

oricând, de prin prăvălii, tot ce vroiau. Ceea ce constituia o hoție neîntreruptă. Obosiți de a se tot plânge zadarnic, victimele alcătuiră un soi de societate de ajutor împotriva acestor jafuri. De îndată ce oameni dela castel ar fi intrat într'o prăvălie, toți târgoveții de aceeași meserie erau ținuți prin jurământ să alege. Urmară de aci neconținute lupte, pentru cari diferitele corporații ale unui oraș, ajunseră în cele din urmă să se unească. Dela rezistența, dela împotrivirea neîntreruptă, orașele trecură la atac. Aceste răsculări vii, încununate uneori de izbândă, precum și interesul lor propriu, aduseră din ce în ce pe stăpânii pământului ca să cadă la învoială, pe anumite sume de bani, asupra drepturilor de tot felul. Aceste sume pe cari seniorul le cheltuia pentru îndestularea plăcerilor sale, aceste sume nu puteau cu nici un chip să fructifice, să rodească „în opera de producere”, să devină într'un cuvânt capital: puțința unei asemenea plasări lipsea.

Organizația corporațiilor sau breslelor de meserii, alcătuite întâi și întâi cu scop de ajutor mutual, ajunge în cele din urmă la practici, la obiceiuri, la acele statute cari, adunate și întrunite, ajung materie de ordonanțe regale, dând loc astfel acelor legi ale corporațiilor, cu delimitările, cu prescrierile lor amănunțite, de ce metode se putea sluji cineva, de ce reguli putea să se conducă, cu fixarea lor de salarii și prețuri, cu condițiile de ucenicie, cu regulamentarea calității produselor, și altele, și altele toate sub foarte aspre pedepse, cari mergeau până la cazna tăerii mâinei.

Orice meșter, fie că și-ar fi moștenit meseria dela părintele lui, fie că ar fi răspuns multiplelor cerinți prescrise pentru dobândirea ei de regulamente, fie că ar fi cumpărat-o în cele din urmă, orice meșter avea un privilegiu. El își putea exercita meseria în virtutea unei prerogative particulare, pe care putea s'o arate. Dar, dacă un meșter avea un privilegiu, meșterii altor bresle aveau un privilegiu echivalent, asemănător cu al său, de unde neputința pentru un

meșter să-și desvolte producția, adăugând o altă ramură de industrie pe lângă cea pe care o avea, orice analogie sau apropiere ar fi putut să fie între ele. De altă parte, chiar în propria sa meserie, un meșter se afla în fața altora, cari aveau întocmai aceleași prerogative ca și el, de unde, fiecare meșter, era aspru oprit de-a ocupa mai mult de un număr anumit de lucrători. Cum să faci să fructifice cu chipul acesta, cum să faci să fructifice venitul producției ?

Presupunând că un meșter izbutește să câștige mai mult decât alții, el nu putea ca să utilizeze singur, așa ca să-i aducă folos, adaosul, prisosul de bani câștigat, rămas necheltuit, de oarece nu putea să-și mărească numărul lucrătorilor. Tot din aceeași pricină, ceea ce nu putea să facă el singur, nu putea face nici prin mijlocirea altora. Nu putea să se mărească o sumă, băgându-se în întreprinderea unui meșter, de vreme ce pentru toți exista aceeași mărginire a producătorilor întrebuințați, și deci a produselor fabricate.

Cu nici un chip așa dar, producerea din vârsta de mijloc nu îngăduie bogăției să se înmulțească, să se capitalizeze. În sfera aceasta de producere, banii, minunați pentru procurarea de îndeștălări, nu fac nici de cum pui. Când nu sunt consumați, se strâng în vederea unei consumări viitoare, de unde obiceiul, atât de des în timpul acesta, de unde obiceiul comorilor.

Din această cercetare urmează precum se pare, că ceea ce, după părerea tuturor economiștilor, e forma specifică a capitalului, nu se ivește, nu apare „în opera de producere” înainte de era modernă. Ceea ce caracterizează capitalul, o spun cu toții într’adevăr, este „facultatea reproducătoare”. De altfel socot că s’a dovedit că facultatea aceasta n’o întâlnim, nici în producerea din starea de sălbăticie, nici în producerea comunităților primitive, nici în producerea din vechime, cu sclavia, nici în producerea vârstei de mijloc, cu servajul. Așa că asta e o facultate specială modului de producere modern, contrar părerii, unanimă, a economiștilor,

cari ar face poate mai bine, ei cazi seamănă pretutindeni nu-mai armonie, să pună puțină armonie și în învățămintele lor contrazicătoare.

Citația făcută din **Dicționarul economiei politice**, citație care rezumează părerea obștească a economiștilor, nu privește capitalul, chiar după termenii ei, decât „în opera de producere”. În critica făcută aici tot așa s'a privit, pentru că a studia capitalul în sfera producerii, este a-l studia în forma-i fundamentală, producerea fiind izvorul oricărei bogății.

Producerea capitalistă datează din veacul al XVI-lea. În urma mișcărilor istorice despre cari vom avea numai decât să vorbim, producția, astfel precum izvora din micul atelier tradițional al meșterului care făcea parte din corporație sau breaslă, nu mai putea să fie îndeștuloătoare. Acest atelier trebui să fie mărit, pentru a ajunge să îndeștuleze cerințele crescânde ale unei pieți care se întindea pe fiecare zi tot mai tare. Această mărire a atelierului corporativ e punctul de plecare al producerii capitalist. Purces din împrejurările cari au zdruncinat organismul feudal, modul de producere capitalist, în desvultarea puterilor producătoare, se prezintă ca o necesitate istorică.

Cu toate astea, pentru ca acest mod de producere să se poată întemeia, o acumulare anterioară de bogății era neapărată. Pentru a desvulta producerea, trebuie să existe mijloacele de a o desvulta. Fără îndoială, meșteri de-ai corporației putură să se supună curentului și să ajungă capitaliști, însă, îndeobște, puținătatea mijloacelor lor nu răspundea deloc cerințelor pieții celei noi. Era la îndemână două soiuri de capital, cari s'arată sub regimurile economice cele mai diferite, și cari înainte de epoca modernă, numai ele ocupă rangul de capital, ele fiind singurele forme sub cari, înainte de această epocă, bogăția putea să facă pui: voesc

să vorbesc de capitalul comercial și de capitalul cămătăresc.

Cu toate că s'au ivit în istorie înaintea formei sale fundamentale, aceste două forme de capital sunt forme derivate. La întâia înfățișare, asta poate ca să pară ciudat. Pentru a ne da însă seama de asta mai bine, să luăm o pildă.

Să luăm o familie țărănească, care-și cultivă singură bucata ei de pământ, care își caută și-și găsește întreținerea în diferitele sale lucrări. N'avem acolo nici capital, nici capitalist: mijloacele de muncă, ale acestei familii, nu sunt decât mijloacele de funcționare ale activității sale producătoare, în vederea îndeplinirii trebuințelor ei personale.

Sunt însă unele obiecte folositoare pe cari familia asta nu le produce, pe cari trebuie, astfel, să le cumpere. Afară de asta, în unele cazuri, îi trebuie oarecari avansuri și se împrumută. Pentru cumpărările și pentru plata datoriei ei, familia asta vinde ceva din produse. Producerea acestora nu are decât o singură țintă, să îndeustuleze trebuințele-i proprii, trebuințe cari sunt îndeustulate, fie de-a dreptul, prin chiar produsele sale, fie indirect, prin ajutorul unei părți din aceste produse, pe cari le schimbă pe bani, bani cari în mâinile ei sunt numai un simplu mijloc de cumpărat obiecte folositoare, utile. Capitalul în forma-i fundamentală, capitalul în producere, astfel, nu există aici. Dar negustorul la care se duce producătorul țăran, dar împrumutătorul cu care dânsul are de-aface, aceștia pot să fructifice, să prefacă în capital, banii storși dela ei. Vedem acum, cum capitalul comercial și capitalul cămătăresc pot purcede dintr'o producere în care forma capital nu-i apărută încă.

Din momentul ce capitalul adunat pe calea comerțului și a cămătăriei ajută la nașterea producției capitaliste, ca să nu lăsăm prea necomplet studiul acesta asupra originii capitalului, cată să arătăm cele mai de căpetenie faze ale evoluției celor dintâi forme ale lui.

Când studiem capitalul dela originile lui, nu-l vedem, pretutindeni, întâi, decât sub forma de bani apărând. Astăzi, ca și odinioară de-altminteri, orice capital nou, tot sub forma asta se prezintă pe piață. În afară de intrarea-i în scenă, la izvorul lui de producție, când se schimbă ca un produs imediat al muncii, pe un alt produs, banii reprezintă, în mâinile celor cari îi posedă, prețul unui lucru vândut. Trebuie să fi vândut ceva ca să ai acești bani, trebuie deci să fi avut loc o circulare de mărfuri. Circularea de mărfuri este punctul de plecare al capitalului.

Pentru ca produsul muncii să se prefacă în marfă, adică pentru ca acest produs să se facă nu în vederea consumației sau a unei întrebuințări, ci în vederea schimbului, trebuie anumite condiții istorice.

În sânul comunităților primitive, produsele nu erau privite ca mărfuri între membrii acestora. Dacă în sânul acestor comunități avea loc repartiția de produse, schimbul nu avea loc. Schimbul purcede din relațiile unei comunități cu alta. Diferite comunități găsesc în mediul lor natural diferite mijloace de producție și de trai, de unde deosebire în condițiile lor de viață și în produsele lor. Relațiile ce se stabilesc între comunități, ajung firește la schimbul produselor lor reciproce.

Obiectele străine, dobândite prin schimb, întâmplătoare la început, isprăvesc ca să fie trebuitoare, schimbul se repetă și obiceiul, deprinderea făcu din asta o regulă hotărâtă. Cu chipul acesta se ajunsese să se producă, de aici înainte, unele lucruri, anume pentru schimb. Iar lucrurile cari în viața comună cu exteriorul dobândiră caracterul de mărfuri, păstrară acest caracter, prin reacție, și în viața comună interioară

Încetul cu încetul, numărul produselor, cari erau menite spre schimb, cresc. Ca să se măsoare câtimile respective, ce erau de schimbat, cele două mărfuri, puse față în față, erau raportate la o a treia. Forma măsurii valorii îmbră-

cată de această a treia marfă, odată cu contactul social care-i dăduse naștere, dispărea, și asemenea formă se atribuia, se dădea când unei mărfi, când alteia. Când schimbul ajunsese la o desovltare mai mare, asemenea formă se dădu anume unui soi de marfă, care se întrupă în bani.

Pornind de aici, comerțul se întinde. Și mai cu seamă prin comerțul pe mare avu loc în vechime îngrămădirea de bogății. Comerțul acesta se concentrează în câteva orașe favorizate printr'o poziție geografică, prielnică, căreia îi datorau monopolul care atrăgea la dânsle bogăția, punându-le cu chipul acesta în starea să-și tot mărească traficul. Vom da ca pildă Tirul, cetatea comercială din vechime, care strălucește mai mult, care era numită regina mărilor. Scoicăria din care se extrăgea purpura cea mai căutată, să găsea cu îmbelșugare în cuprinsul ei. Și se știe cât prețuiau purpura cei vechi. Exploatarea acestui monopol natural făcu să curgă bogățiile către Tir, care-i îngăduiră să-și înmulțească operațiile maritime și comerciale, să întemeeze colonii înfloritoare, să meargă să caute pe deoparte produsele străine mai căutate, a căror vindere, devenind iarăși privilegiul său exclusiv, contribuia încă la îmbogățirea sa.

Tot ce scoteau stăpânii din munca sclavilor lor, după cum am văzut, erau mijloace de consumare, de îndestulare. Mulți din aceștia, după ce mâncau toate veniturile unei asemenea munci, ca să dea curs fanteziilor lor costisitoare și risipei lor nebunești, se împrumutau, mărind astfel averea traficantilor de mărfuri și bani. În susținerea faptului, cum că împrumutul la cei din vechime se contracta în scop de consumare, vom cita pe Plutarc, care scrie: „dacă lumea ar vrea să se mulțumească numai cu ceea ce i-ar fi necesar, n'ar mai exista cămătări după cum nu există centauri”. Trebuie de adăugat că, la Roma, în urma unor împrejurări particulare, împrumuturile avură tocmai, ca pricină de căpetenie, a se procura necesarul. Cetățenii erau soldați. În timp de

războiu, pământurile bogaților tot de sclavii lor erau cultivate, pe când cei săraci trebuiau să-și lase ogorul în părăsire. La întoarcerea dela luptă, patricienii, cari aveau în armată grade, veneau încărcăți de prăzile răpite dela cei învinși, pe cari și le însușeau, și-și găseau și pământurile lucrate bine, în deplină rodire: plebeii însă își găseau rezervele ce mai avuseseră distruse, și astfel, de serviciul militar ruinați, ca să trăiască erau nevoiți să se împrumute, ca să poată să se apuce din nou de cultură. Datoriile astea de veniră cu vremea atât de împăvărătoare, de grele, încât dădură loc la răscoale, la tulburări, la lupte înoite mereu între datornici și creditori.

În primele timpuri ale evului mediu, după năvălirea popoarelor venite din Asia centrală și din Germania, producția era foarte restrânsă: produsele, în mic număr, se transportau anevoe, date fiind greutatea drumurilor cari pururea erau bântuite de hoți. Fiecare localitate se organiza, cum putea, ca să producă cele ce-i erau de nevoie, schimbul nefăcându-se decât într'un cerc foarte strâns. Pentru schimbul cu exteriorul, fură alese unele centre, unde lumea mergea în gloată la anumite date. Asta e origina bâlciurilor sau iarmaroacelor, cari s'au născut din condițiile vieții materiale de pe vremea aceea.

Încetul cu încetul, în viața acestor oameni războinici, de lupte, prinseră să fie și unele răstimpuri liniștite, de pace. Fără să se curme de tot, ciocnirile ajunseră mai rare, iar tulburările nu mai domneau obișnuit. Trândăvind în castelele lor, pe timpul acestor perioade de liniște relativă, cavalerii se dedau la toate soiurile de jocuri războinice: scrima, lupta cu lancea, alergări. Și cum fiecare vrea să strălucească în asta mai mult, luxul armurilor, sculelor scumpe, al țesăturilor și altora, și altora, crescă, trebuințele se înmulțiră, industria orașelor se dezvoltă. Cu această producție mai mărită, comerțul se întinse și el, iar progresele acestuia reac-

ționară la rândul lor asupra producției, grăbindu-i și mai mult dezvoltarea.

La căderea imperiului roman, cel mai complet dănuia în Italia, rezultatele dobândite ale perioadei antice. Moștenirea vechilor civilizații rămase pe seama Italiei. Mai îndelung fasonată după obiceiurile lor, amintirea acestor vechi civilizații, decât ori unde în Italia și dănuia mai mult. Produsele acestea se resimțiră din această pricină, ele erau mai bune și prin urmare mai căutate. Transportate pe mare, care era o cale mai sigură decât căile de uscat pline de cete jefuitoare, comerțul lor îmbogăți cu osebire cetățile de pe Mediterana, a căror situație maritimă făcea din ele niște bălciuri ce nu se mai isprăveau niciodată. Așa se face că cel dintâi germene de renaștere socială se ivește în ele. Când restul Europei era sub jugul servajului, Pisa, Neapole, Amalfi, alcătuiau comunități libere. Și pe timpul celor mai întunecați ani ai evului mediu, corăbiile acestora, tae, brăzdează mările, mulțumită mai cu seamă busolei, care dacă era mai de mult cunoscută, nu ajunge să fie întrebuințată obștește în Europa decât în timpul acesta.

Alte cetăți merseră iute pe urmele trase de cetățile acestea. Veneția, Genova, se îmbogățiră, apoi, transportând pelerinii și cruciații.

Cruciadele, pe lângă că curățiră țara de o mulțime de hoți de codru, de drumul mare, ele ajutară la liberarea orașelor, comunelor, servilor, prin bani, seniorii căutând să facă din orice lucru bani, angajându-și până chiar și domeniile, pentru a-și procura mijloacele trebuitoare pentru aceste expediții îndepărtate. Pe de altă parte, aceste cruciade, puseră pe brutele feudale în atingere cu moravurile din Orient, făcând ca gusturile să le fie mai delicate, mai fine. Nobilii se și întoarseră înapoi cu noțiuni de curățenie de cari habar nu avuseseră până atunci și cu idei de o eleganță foarte costisitoare.

La întoarcerea lor, acești nobili fură, mai mult decât

oricând, tributarii cetăților italiene, a căror flote mergeau să caute prin porturile Egiptului și pe la extremitățile mării Negre mirodeniile, parfumurile, juvaerurile, stofele prețioase, toate sculele Levantului, cari erau la modă. Banii, acești bani pe cari traficul lor îi făcea să fructifice neîncetat, curgeau gârlă în aceste cetăți, cari împerecheau precumpănirea industrială cu puterea comercială și maritimă. La câștigurile uriașe ale comerțului lor universal, mării negustori și bancheri ai acestora adăogară și câștigurile cametei, dobânzii financiare. Dâșii împrumutau pe regii din Europa. Prin capitalurile lor, din fundul comptuarului sau prăvăliei lor, ei domneau. Una din familiile lor văzu doi fii ai ei ridicați la rangul de papă, Leon al X-lea și Clement al VII-lea, și două fiice, regine ale Franței, Caterina și Maria de Medicis.

Printre pricinele acestei nemaipomenite îngrămădiri de capitaluri în Italia, ȋrebuie să notăm papalitatea, care prin comerțul ei fraudulos cu indulgențele, cu dispensele, cu obolul Sfântului Petru, făcea încasări colosale. Ceea ce vine în sprijinul materialismului economic al lui Marx, ceea ce dovedește cum că condițiile materiale ale vieții sunt izvorul diferitelor fenomene sociale, această propășire a Italiei aduse Renașterea artistică, cu capo d'operile sale nepieritoare. În mijlocul acestei îmbelșugări, toate facultățile intelectuale se desvoltară într'o înflorire plină de vrajă. Această propășire deșteaptă însă invidia: bogățiile și plăcerile vieții ce decurgeau din ele, făcură din Italia o pradă pofțitoare, asupra căreia se aruncară monarhiile europene, în furia lor după bogății.

Cu toate acestea, nu aceste evenimente politice, oricât de însemnate ar fi fost urmările lor, nu acestea au fost acele cari răpiră Italiei supremația ei capitalistă.

Luarea Constantinopolului de către Turci, în 1453, dădu o lovitură cumplită dominării Veneției, pe vremea aceea prima cetate comercială a Italiei și a lumii. Italia, din Bosfor se retrase la Adriatica, iar ruina a cărei semn fu retragerea asta,

trebuia să se desăvârșească prin cele două mari descoperiri dela sfârșitul celui de-al XV-lea secol. Inconjurând capul Bunei Speranțe, la 1497, Vasco de Gama, deschise comerțului o cale nouă. În 1492 și în 1498, Cristofor Columb, îi puse acestuia la îndemână o lume nouă. Atât că Italia se afla acum în afară de marea cale a bogăției. Centrul de activitate era strămutat, trecând dela cetățile Mediteranei la cele ale Atlanticului.

Debușeurile cele noi ale Orientului și ale Americii, întemeerea de colonii, înmulțirea mărfurilor, dădură comerțului și navigației un foarte mare avânt. Creșterea mijloacelor de schimb, care urmă de aici, adusă pe de o parte coborîrea, reducerea veniturilor funciare ale nobilimii, iar pe de alta spori bogăția burgheziei: clasa comercială și industrială, elementul burghez, se desvoltă din ce în ce mai mult în dauna întocmirii feudale.

Din partea ei, nobilimea dădu și ea ajutor la asemenea operă de dizolvare. Dacă dânsa prinsese să-și îndatoreze domeniile pe timpul cruciadelor, dragostea ei neînfrănată de lux, de cai frumoși, de arme sclipitoare, de locuințe mărețe, de serbări strălucite și de tot felul de petreceri, o împinse să meargă înainte pe calea asta, liberându-și din ce în ce mai puțin proprietățile sale îndatorate. Uzura cămătarilor, sub formă de împrumuturi pe amanet și de ipotecă, putu să-și joace caii în toată voia pe spinarea acestei nobilimi. Afară de asta, începând din veacul al XIV-lea, nobilimea se apucă să-și înstrăineze domeniile. Importarea metalelor prețioase cari veneau din America, în fine, coborî și mai mult averile teritoriale, și contribui la ruina debitorului feudal, a cărui putere politică scădea pe măsură ce se surpa temelia economică, care o sprijinea proprietatea funciară cuprinzând în sine raporturi personale atât de dominare cât și de atâr-nare, după cum cineva o posedă sau nu.

Nu trebuie să uităm că întrebuițarea ierbei de pușcă și a armelor de foc a dat feudalității o lovitură cumplită,

răpindu-i funcția ei socială. Intreținut de servii și de iobagii săi, seniorul se bătea ca să-i apere, ca să nu fie jefuiți de străini. Cu invenția artileriei, cavalerii, împlătoșați cu fier, încetară de a mai fi un zăgaz necesar: arta războiului schimbată, prin urmare, făcu ca corporația nobiliară să-și piardă utilitatea ei, răpindu-i, spulberându-i vechea putere.

Toate descoperirile, toate prefacerile, cari aveau ca urmare lărgirea pieții și scăderea cheltuelilor de transport, trebuiau neapărat să iuțească producția. Ca să se adapteze, ca să fie la nivelul cerințelor sporite, aceasta firește trebui să sporească, și dela această sporire, prilejuită prin crearea pieții celor două lumi, din veacul al XVI-lea, datează istoria producției capitaliste, ale cărei schișări numai au fost întrevăzute în unele orașe italiene.

Dar, pentru că producția aceasta să crească, îi trebuiau mijloace bănești. Starea feudală însă a ținuturilor dela țară și regimul corporativ al orașelor, se opuneau la prefacerea capitalului-bani, grămădit prin îndoita practică, a comerțului și a cametei, în capital industrial. Aceste stavili, însă, devenind mai puțin tari, prin slăbirea legăturilor feudale, pricinuite de fenomenele schișate acolo pe scurt, sub apăsarea necesității, aceste stavili în mai multe puncte cedară. Regii înmulțiră pretextele, de altfel nu desinteresate de loc, pentru crearea de maștri în corporații. Ei acordară privilegii și la particulari, pentru vinderea-cumpărarea unor produse. Desființară diferite sarcini împovărătoare pentru comerț și așa mai departe, înconjurând cu chipul acesta stavilele pe cari organizarea breslelor le punea întinderii, desvoltării producției.

Iată cum s'a desvoltat capitalul comercial și cel cămătăresc, și iată cum au slujit aceste capitaluri la deschiderea erei capitaliste propriu zise. Voi mai adăoga ceva, ca să-mi termin schișarea asupra evoluției acestor două forme de capital.

Din mâinile Italiei, precumpănirea comercială și mari-

timă trecu mai întâi Portugaliei, căreia, calea spre Indii, descoperită de Vasco de Gama, îi asigură posesiuni splendide în Africa și mai cu seamă în Asia. Portugalia se umplu de bogății, dar nu întârzie să fie întrecută și înlocuită de Spania, căreia Cristofor Columb îi dăduse America. În 1580, Portugalia ajunsese o provincie spaniolă.

Revoltându-se împotriva lui Filip al II-lea, care se încoronase rege al Portugaliei, Olandezii merseră pretutindeni, cu izbândă, pe urmele Portugalieților și Spaniolilor. Aceștia din urmă fură cu deosebire cuceritori, Olanda fu cea dintâi nație care dezvoltă capitalul industrial măsurat cu comerțul și navigația, devenind cea mai bogată putere din lume.

Cu Wilhelm al III-lea, prințul Orangelui, înălțat pe tronul Engliterei în 1689 și oamenii și capitalurile olandeze, năvăliră către această țară din urmă și cu oamenii și capitalurile astea, supremația economică trece Engliterei, care o și păstrează.

Statele Unite ale Americii vrea să reducă pe Englitera la rolul la care asta a redus pe Olanda, să fie simpla distribuitoare a produselor americane. Izbuti-vor sau nu, ne va arăta viitorul.

Văzurăm cum s'a născut capitalul în forma-i fundamentală, cum s'a născut industrialismul burghez. Prilejuit de fenomenele istorice, capitalul se prezintă ca o necesitate pentru dezvoltarea mijloacelor de producție și pentru adaptarea lor la aprovizionarea unei piețe mai întinse. Micul atelier al maestrului corporației sau breslei fu nevoit să fie mărit. Diferența este întâi și 'ntâi numai cantitativă. Am văzut de unde veneau fondurile trebuincioase, neapărate unei asemenea măriti. Dar trebuiau să mai fie îndeplinite și alte condiții, pentru ca atelierul acum mărit să poată să funcționeze: pe lângă mijloacele trebuitoare muncii, trebuiau muncitori. Vom cerceta, mai departe, mișcarea istorică care a transformat pe producătorul imediat, pe producătorul curat,

în proletar. Vom atinge pe urmă fazele prin cari a trecut producțiunea capitalistă: cooperație, manufactură și mare industrie. Și vom ajunge la timpurile de azi, când puterile de producție tind să nimicească mediul economic din cari s'au născut, din care ele au luat ființă.

În rezumat, după studierea formării personalului destinat să pună în lucrare mijloacele de acțiune a căror origină le-am arătat, vom lua modul nostru de producție din clipa unde-l lăsăm acum, adică dela nașterea sa, îl vom urmări în evoluția lui, vom dovedi că se apropie de sfârșit, și vom arăta, cu semnele ce-i prevestesc apropiatul sfârșit, cum că disoluția lui va degaja elementele constitutive ale unei organizări sociale superioare, în care mijloacele de producere, devenite sociale, nu vor mai avea caracterul de capital pe care au început să-l îmbrace acum vre-o patru sute de ani.

Mișcarea continuă a dezvoltării puterilor producătoare aduce neapărat schimbări în raporturile de producție, adică în modul de traiu, și raporturile sociale cari atârnă de acest mod de traiu, trebuie neapărat să se schimbe și ele, ca să se adapteze la schimbările raporturilor de producție. Raporturile sociale sunt chemate să se schimbe, astfel, odată cu felul de a fi al puterilor producătoare.

Socializarea mijloacelor de producție, apropierea colectivă, care e fondul teoriilor noastre, se prezintă, astfel, nu ca concepția originală a unor capete împătimate după dreptate, ci ca determinarea științifică a țintei spre care ne îndreptăm, vrând-nevrând, fenomenele economice. Cât timp starea puterilor producătoare era de așa natură încât nu apăreau încă condițiile materiale cerute de noua societate, cei cari cugetau să tămăduiască mizeria claselor inferioare, au fost siliți să improvizeze diferite sisteme și căzură în utopie. Astăzi, puterile producătoare au ajuns la o dezvoltare care pune în locul generoaselor dar puțin științificelor speculații ale spiritului, studiul mișcării exterioare și expresia raporturilor,

cari se degajează, care porcede din această mișcare. Aproprieri comună, intuiția, prevederea fără temelie, care era altă dată idealul câtorva capete, în vremea noastră este o necesitate istorică, fiind că faptele materiale ajung fatal la punerea ei în practică.

Intre medicul social care ne rezervă realizarea acestei aproprieri comune, și mediul actual, nu mai este decât grosimea prostiei, dobitociei burgheze. Stavila este destul de mare, ce-i drept, însă nu-i să nu se poată trece. Dacă burghezia ar avea conștiință de adevăratele ei interese, dânsa ar înlesni o prefacere pe care n'o întârzie decât ruinându-și proprii susținători, „decât sleind, precum o spune Marx, ambele izvoare de unde porcede orice bogăție, și pământul și muncitorul”. În privința aceasta, clasa burgheză seamănă cu acel animal despre care vorbește Flaubert, în *Ispita Sfântului Anton*, cu acel animal, atât de cumplit de tâmpit, care-și roade labele fără să bage de seamă...

FORMAREA PROLETARIATULUI

În studiul meu cel din urmă, **Geneza capitalului**, am stabilit mai întâi, întemeindu-mă pe ceea ce, după părerea obiștească a economiștilor, e caracterul specific, esențial al formei capital, că forma asta, departe de a fi veșnică, nu a fost îmbrăcată de către mijloacele de producție mai înainte de veacul al șaisprezecelea. Am arătat apoi, că pentru a îndeplini asemenea prefacere, impusă de creșterea producției, în vremea aceea, unele avansuri, o oarecare acumulare de bogăție, care și era strânsă, erau neapărat de nevoie. Am arătat, în cele din urmă, cum a avut loc, cum s'a îndeplinit acumulara aceasta, pe dubla cale a comerțului și a cametei sau uzurei, a cărei evoluție am descris-o pe scurt.

Cu chipul acesta am putut să vedem de unde porcedeau uneltele cari au alcătuit capitalul. Dar nu erau de lipsă numai uneltele, mai trebuiau, mai erau de nevoie și oamenii și brațele ca să le mănuiască, ca să pună aceste unelte în lucrare. O creștere a muncitorilor era trebuitoare, pentru intrarea în activitate a mijloacelor crescute, adăogate de muncă. De unde să se ia, unde să se găsească acest adaos de muncitori. Din numărul de muncitori mărginit de către statutele breslelor ?

De unde însă posesorii de bani, bani adunați îndeobște prin practica negoțului și a cămătăriei, cari au întreprins producerea de mărfuri pe-o scară proporțională cu noile trebuințe ale unei piețe mai întinse, de unde au putut oare, posesorii aceștia, să scoată munca de întrupat la câtimea

sporită a mijloacelor de producție? Banii, le îngăduiau să-și procure materiile prime, uneltele și celelalte lucruri neaparate, într'un cuvânt să-și procure elementele pasive ale mărfurilor ce erau de produs. Dar banii nu mai erau de-ajuns ca dâșii să-și poată procura elementul activ, producătorul, cum s'ar chema. Mai era apoi de nevoie, ca, în urma mișcărilor istorice, raporturile de erarhie pe cari se întemeia întreaga societate feudală, să fi fost, măcar în parte, mai dinainte desființate.

Pentru ca capitalistul în perspectivă, în fașă, să fi putut avea muncitori, pentru ca dâșul să fi putut dobândi dela posesorii puterii de muncă întrebuințarea acestei puteri, trebuia ca posesorii aceștia să poată să dispună de ea, trebuia, așa dar, să fi încetat să atârne de altul, de cineva. Pe de altă parte, pentru ca posesorii puterii de muncă, cari ar fi putut dispune în voe de această putere, să fie nevoiți să-i cedeze uzul sau întrebuințarea, trebuie ca ei să nu fi putut să aibă, nici puțința de a fi utilizat singuri ei, nici puțința de a fi trăit fără să o utilizeze. Trebuia, așa dar, să fi fost lipsiți și de mijloacele de producție și de garanțiile viețuirii, pe cari, la urma urmei, vechile sisteme de atârnare personală le presupuneau și le aveau.

Alături de oameni înzestrați cu tot ce trebuia pentru muncă, cum o cerea piața cea nouă, ca să poată munci cu folos, trebuia, prin urmare, să se găsească oameni stăpâni pe puterea lor de muncă, însă a căror întreagă avere să o alcătuiască numai această putere: proletariatul nu-i alta decât această din urmă categoria de oameni.

Numai contrastul între cei căror, odată cu proprietatea materiilor și uneltelor trebuitoare muncii pentru a putea avea loc, le aparține și mijloacele de traiu, și cei cari, posedând puterea lor personală, munca în stare de putere, nu au puțința să-i dea corp, să întrupeze această putere, numai contrastul acesta și separația ce-o implică între muncitor și con-

dițiile lui de traiu, e acea care a îngăduit regimului capitalist să se întemeeze.

Cum s'a putut forma proletarul, adică muncitorul independent, despărțit de hrana de care avea trebuință, și cum a fost silit, de nevoile de îndestulat, să abandoneze întrebuințarea puterii sale de muncă deținătorului de lucruri neapărate pentru viață, iată ce voiu căuta acum să precizez.

Raportul între posesorul de bani, de mijloace de producție și de traiu, și între cel ce nu posedă din toate acestea nimic, n'are nici o bază naturală, firească. Ceea ce a făcut să reiasă în mod umoristic unul din cei mai mari poeți ai veacului trecut, Heine:

„Proprietate, drept de stăpânire, de hoție și de minciună...

Natura n'a creiat nici o stăpânire, pentru că toți, toți, venim pe lume fără buzunare, fără buzunare pe epidermă.

Nimeni dintre noi toți n'are din naștere astfel de pungă asupra trupului lui, născocite pentru adunarea de furturi...

Proprietatea și drepturile de stăpânire, sunt ceva tot atât de puțin natural ca și un buzunar”.

Dacă n'avem acolo un raport natural, n'avem nici un raport social comun tuturor perioadelor istoriei: în vechime și în timpul evului mediu, într'adevăr, nu exista proletariat, nu exista, cu alte cuvinte, o clasă muncitoare independentă, subjugată, prin însăși independența ei, sub acțiunea imediată a posesorilor bogăției, cari, la rândul-le, nu aveau nici o condiție de îndeplinit alta decât aceea de a avea în mâini avansurile trebuitoare producției. Acest raport e urmarea unor lungi transformări sau prefaceri istorice.

În vremea când începe era capitalistă, dispariția servajului este, în general, lucru îndeplinit. În urma răscumpărărilor și desrobirilor, servajul, în Franța, cu toate că ici-colo,

cu osebire în **Franche-Comté**, cu toate că a dăinuit până în veacul al XVIII-lea, în mare parte, în veacul al XV-lea, dispăruse. Ne aducem aminte că, dacă diferitele servituți putură să fie răscumpărate din ce în ce mai mult, e'că erau un minunat mijloc de a bate monedă pentru seniorii cari aveau nevoie și alergau după bani. Dar afară de interesul acesta financiar, ceea ce împinse la desrobire în experiența dobândită că munca omului liber era mai folositoare ca cea a servului: o mulțime de cărți de desrobire din veacul al XIV-lea mărturisesc formal asemenea fapt. Producătorul scăpă cu chipul acesta de vechea lui servitute.

Cei dintâi capitaliști găsiră forma muncii salariate întemeiată. Inșă, clasa salăriată nu cuprindea la început decât o parte slabă din populație, iar starea-i era ocrotită prin așezămintele corporațiilor, breslelor, tovărășiei: subordonarea breslașului, stăpânului, nu avea loc atunci decât de formă: crezându-se atinși în drepturile lor, lucrătorii ajunseră adesea să-și înfrângă patronii și cetățile chiar, punându-i și punându-le la index, la interdicție, boicot cum s'ar zice.

Așa că desființarea servajului furniza, pune la îndemână pe muncitorul liber, mai trebuia ca masse întinse, despuiate de mijloacele lor tradiționale, obișnuite de traiu, să fi fost aduse să-și vândă puterea de muncă, pentru ca sistemul capitalist să poată să intre în scenă, mulțumită numărului îndestulător de brațe și de brațe îndestul de supuse.

În timpul războiului de o sută de ani, munca se oprise, mizeria obștească, pe care o pricinui războiul acesta, neîngăduind cumpărarea deloc și silind a se trăi din înfrânări. Din privații, bandele de aventurieri, de hoinari prădători se înmulțiră, iar numărul inșilor lipsiți de orice cămin ajunse la niște proporții nemaipomenite în timpul acesta. Situația creată de războiu, nu putea să dispară înșă odată cu războiul. Dânsa dura prea dedemult, dăduse naștere la ruini prea adânci ca să poată fi numai decât reparate.

Orașele sărăcite și despopulate, țara devastată de cătră

războiu și de urmările lui, pe lângă cari veni să se adauge și ciuma, sate incendiate, țărini necultivate, pe cari trebuiră să le părăsească cultivatorii lipsiți de mijloacele obișnuite, de hrana obișnuită, toate astea dădură naștere unor gloate de vagabonzi, de cerșetori, de tâlhari.

După războiu, atelierele se deschiseră iar. Dar masa care fusese smulsă dela vechile ei condiții de viață, nu putea așa de azi până mâine, să se adapteze la starea cea nouă de lucruri care izvora din luarea muncii din nou. Cerșetorii și vagabonzii rămaseră ce erau. Pentru a face față acestei plăgi, o legislație cruntă își impuse, vreme de două veacuri, ca să prefacă în clasă salariată pe acei ce erau întâile jertfe, pe cei ce erau vinovați de a fi fost despuiați de mijloacele lor de traiu, de a fi fost reduși silnicește la sărăcia cea mai desăvârșită.

Diferitele ordonanțe dela sfârșitul veacului al XV-lea condamnă pe cerșetorii, rătăcitori, vagabonzi, îi condamnă la închisoare, a fi legați la stâlpul de ocară, a fi biciuiți, a fi înfierăți, marcați cu fierul roșu, după numărul recidivelor. Pedepsele în contra cerșetorilor sunt înoite în veacul al XVI-lea. În veacul al XVII-lea alte măsuri se mai iau, ceea ce nu împiedecă cerșetoria și vagabondajul să se întindă într'un asemenea chip; încât, după Vauban, pe la 1698, a zecea parte din populația franceză cerșetorea. Răul acesta urmă și în veacul al XVIII-lea până la punctul că, în virtutea unei ordonanțe care osândește pe vagabonzii și cerșetorii valizi la ocnă, cincizeci de mii dintre aceștia fură, se zice, în 1767, arestați dintr'odată.

Asta vine de acolo că afară de faptele notate mai înainte, sau mai adăugat și altele cari să facă ca viermuirea celor în lipsă să crească.

Intrebuințarea ierbei de pușcă, care prefăcu instituția feudală a armatei, răpi însemnătatea ce o aveau seniorii, a căror meserie, funcție socială, era războiul, și puse, pe spe-sele și în dauna lor, puterea în mâinile regelui. Pierzând

orice rațiune de-a fi, ei își pierdură din autoritate. Scăpați de vechile îndatoriri, ei nu-și păstrară mai puțin însă toate imunitățile și toate prerogativele lor.

Nemai având decât să se folosească cât mai bine de privilegiile ei, fără a mai avea să îndeplinească sarcinile cari le corespundeau dintru întâi, nobilimea, lacomă de plăceri, cheltuia, se îndatora, își știrbea domeniile ei. Și nemai având ce mai face în senioriile lor, a căror mediu era impropriu să le procure plăcerile și onorurile cari deveniseră preocuparea lor exclusivă, nobilii își părăsiră din ce în ce castelele mai mult, pentru a o duce acolo unde era reședința regală, își părăsiră țara, pentru curte, centru de lux, de serbări, de favoruri.

Organizarea cea nouă a armatei adusese licențierea acelor numeroase escorte, acelor numeroase suite senioriale. Slugile, ordonanțele militare concediate, ceea ce mai rămase din vechile suite descrescu pe măsură ce nobili își părăsiră pământurile pentru curte. Această mișcare luă proporții cu osebire după războaiele religioase. Licențiați, toți acești subalterni, mai înainte de-a intra în ateliere, ajunseră vagabonzi.

Alt fapt, care a contribuit la creșterea părții populației disponibilă pentru atelier, fu curgerea neconținută la orașe, a cultivatorilor, aduși să părăsească câmpul.

În Franța, proprietatea cea mare, la un moment dat a fost aproape stăpână pe țară, ceea ce nu înseamnă c'au existat exploatații mari. Bucată cu bucată, exploatațiile cele mici fură date de către nobili, sătenilor, unor închiriatori cari nu mai erau supuși nici unei servituți personale. Cesiunile astea, cari, odată cu sărăcirea treptată a nobilimii și cu trebuințele ei neconținute de bani, ajunseră tot mai numeroase, alcătuiră domeniul țărănesc parcellar, care e originea micii proprietăți rurale din Franța. Condiția țăranilor fu rezultatul tranzacțiilor de tot soiul asupra drepturilor personale și reale ale feudalității.

Era de mare anevoie ca și pământul să fie liberat, ca și inșii. Dar el rămânea apăsător de avalăle, de dădii în natură sau bani, de rente funciare, datorite seniorului de către deținătorul pământului, pe care acesta din urmă nu putea să-l răscumpere.

Dacă seniorul posedă pământul din ce în ce mai puțin, el păstra niște drepturi feudale zdrobitoare, rente care împovărau foarte greu pe țărani, proprietari sau fermieri aproape proprietari.

Pe lângă aceste ruinatoare servituți senioriale, pe cari le făcea și mai grele strășnicia celor însărcinați cu împlinirea lor, strășnicia vătafilor, cari, în lăcomia lor interesată, nu dădeau înapoi în fața nici unei despueri, nici unei trageri pe sfoară, în fața nici unei escrocherii, pe lângă acestea veneau să se mai adauge, pentru plugar, corvoada sau rechizițiile regale, aplicate la toate lucrările și serviciile publice, îndatorirea serviciului militar sub numele de miliție, veneau să se mai adauge în cele din urmă nenumăratele taxe regale și mai cu seamă birul.

Această dare, a cărei întemeiere statornică avusese ca motiv întreținerea unei armate în afară de nobili și de vasalii lor, această dare n'a conținut de-a tot crește mereu din veacul al XV-lea. De la un milion două sute de livre sub Carol al VII-lea, se urcă, sub Ludovic al XVI-lea, la optzeci de milioane, cari nu loveau decât bunurile țărănești, pe țărani. Dacă nobilimea și clerul se bucurau de privilegiul scutirii de dări, burghezimea avidă, lacomă de excepții, beneficia de o mulțime de favoruri, așa că toate aceste scutiri cădeau asupra celor cari erau mai puțin în stare ca să plătească.

Țăranul, fie c'ar fi fost fermier sau cultivator proprietar, lui i se adresa strângătorul de dări. Dacă birnicul plătea până la para, risca să-și vadă, pe anul viitor, birul adăogat, regia nevoind de loc să fie lipsită de foloasele ce-i aduceau urmările.

Când birnicul însă era în urmă cu plata, cheltuelile de urmărire nu se puteau să se amâne: i se invadea locuința, i se punea mâna pe pat, pe mobile, pe țoale: „Se întâmplă chiar, deseori, scrie Vauban, în al său **Proiect al unei dijme regale**, de a se împinge executările până a se scoate ușile dela case, după ce se vânduse ce se aflase înăuntru, și s'a văzut dărâmându-se case, pentru ca să se scoată bârnele, grinzile și scândurile, cari s'au vândut de cinci și șase ori mai puțin decât făceau, să se îplinească birul”.

Precum se vede, starea celui birnic era cumplită. Era cu toate astea alta și mai cumplită, aceea a strângătorului de biruri. Toată lumea fugind de dânsa, trebuia să fie constrânși locuitorii să îndeplinească asemenea sarcină pe rând. Suma fixată pentru fiecare parohie odată hotărîtă în bloc, repartiția înăuntru parohiei era făcută cum credea strângătorul, care, răspunzător de suma totală ce o datora parohia, îngroșa peste măsură unele părți, ca să poată scoate cât mai multe din fondurile cerute: de altfel dacă acesta avea cu chipul acesta puterea de-a ruina pe alții, aproape întotdeauna se ruina pe sine.

Supuși la asemenea sarcini îngrozitoare, drepturi senio-riale imprescriptibile, urcare mereu crescândă de dări, mă-suri nemilostive de împlinire, și celelalte și celelalte, țărani trăiau într'o strâmtorare cumplită. Proprietarii, dânșii erau adesea mai mizerabili ca servii, strămoșii lor. O asemenea stare de lucruri, pe care o mai înrăutățea câte odată un răz-boiu, o foamete sau vre-o ciumă, prilejui până în veacul al XVIII-lea mulțime de răscoale. În timpuri obișnuite cultivatorii se mulțumeau să fugă cu mulțimea și să caute un adă-post în orașe, unde se găseau mai ușurate greutățile bi-rului și ale celor ce se țineau, ce stau în legătură cu el, unde, în orice caz, se scăpa de nevoia de a împlini birul, nevoie mai îngrijorătoare decât aceea de a-l plăti.

Această mișcare necurmată către orașe, dovedită de toate datele vechi ale populației, ce le avem, este atestată

anume de către memoriile tuturor intendenților sau vechiilor și de către Expilly în al său **Dictionnaire des Gaules et de la France**.

Iată împrejurările istorice cari au recrutat, în afară de mediul corporativ și au aruncat în atelierul mărit brațele de cari acestea avea nevoie. Afară de oamenii lipsiți de cămin, despre a căror existență am vorbit mai întâi, baza producției capitaliste, muncitorul cel liber, stăpân pe puterea-i de muncă, îi fu acesteia furnizat de către licențiații sau liberații seniorilor și de către țăranii cari fugeau neconținut dela țară. Dar aceste diferite izvoare de proletari, revărsau mai mult decât putea să absoarbă atelierele cele noi. Așa că intrarea acestor masse, cari alergau după mijloace de traiu, intrarea acestor masse în ateliere era îndeobște precedată de un va-gabondaj împotriva căruia, precum am spus-o, o legislație sălbatecă venea din vreme în vreme să ia cele mai cumplite măsuri.

Constrâns cu sila de a-și oferi brațele posesorilor de bani, muncitorul nu e tocmit cu scopul de a satisface direct, prin slujba sau prin produsul lui, trebuințele personale a celui ce-l face ca să lucreze. Ceea ce voește posesorul de bani e de-a se produce articole destinate pentru vânzare, adică mărfuri. Pentru această producere el are nevoie de mijloace de producere și de producători, și dânsul pune banii trebuitori ca să cumpere și unele și altele. Banii dați pentru mijloacele de producere, materii prime și unelte de muncă, reprezintă în condiții normale, cât fac. Ce reprezintă însă banii dați pentru cumpărarea producătorilor liberi, ce reprezintă, într'un cuvânt, salariul ?

Să reprezinte oare, acest salariu, prețul muncii ? Nu, pentru că munca nu are ființă întrucât nu există întrebuirea puterii de muncă, iar după îndeplinirea acestei munci ea are o existență deosebită de a persoanei producătorului. Ceea ce însă face față pe piață, direct posesorului de bani

nu e un lucru exterior muncitorului, e muncitorul însuși. Ceea ce vinde acesta, este pe sine, e munca în stare de putere, adică facultatea de a efectua, de a săvârși munca, facultate care nu dobândește o realitate vădită decât prin intrarea lui în mișcare, prin acțiune. Contractul însă se face între cumpărător și vânzător, între posesorul de bani și muncitor, înainte de orice acțiune. De îndată ce acțiunea începe, de îndată ce munca se manifestă, asta nu mai poate fi proprietatea muncitorului, pentru că ea nu constă decât în intruparea unui lucru pe care muncitorul îl înstrăinează, întruparea puterii de muncă, în lucruri cari nu-i aparțin, în mijloace de producție. Intrebuințarea puterii de muncă, cu alte cuvinte munca, nu aparține celui ce-o vinde, după cum nu aparține băcanului întrebuințarea untdelemnului pe care acesta îl vinde.

În rezumat, când muncitorul se vinde, munca nu există: când munca există dânsa nu aparține muncitorului. Singurul lucru pe care muncitorul îl poate vinde, este puterea de muncă, putere care se deosebește de funcția ei, munca, după cum o mașină se deosebește de operațiile, de lucrările ei, după cum puterea de mistuire se deosebește de mistuire.

Acestea date, care e baza retribuirii muncitorului? Legea ofertei și a cererii, îndrugă cei a căror meserie e de-a sistematiza într'un jargon cu aparență științific, starea capitalistă. Prin asta acești economiști dovedesc că nu văd mai departe decât vârful nasului lor, și încă din păcate sunt cârni. Raportul ofertei și cererii, într'adevăr, nu poate explica niciodată altceva decât variațiile salariului în jurul unei anume cifre. Să presupunem că oferta și cererea se precumpănesc, înrâuririle lor, cari ar modifica salariul, în cazul acesta se anulează. Dar dacă orice acțiune a ofertei și cererii încetează, se curmă, salariul nu există mai puțin pentru asta. Prin ce e determinat atunci salariul în această stare de echilibru?

Cu toate că neputându-se lipsi de puterea de muncă

posesorul de bani câtă neapărat să plătească munca aceasta cât mai puțin. Puterea de muncă este o facultate, o însușire a individului viu. Pentru ca ea să dureze, trebuie ca individul ce o pune în joc, să trăiască. Ca să trăiască, individul are trebuință de o câțime de mijloace de traiu. Prin urmare, baza salariului trebuie să fie ceea ce îngăduie organismul producător să se perpetueze, să dăinuiască în condițiile necesare producției. Oferta și cererea fac numai ca salariul să oscileze când mai sus, când mai jos de acest termen de evaluare.

Posesorul de bani, după cum am spus, vrea să producă articole destinate pentru vânzare sau mărfuri. Dar el nu se trudește pentru dragostea ce ar avea-o de mărfuri: ceea ce urmărește, este câștigul: ceea ce voește, înainte de toate, producând mărfuri, e ca banii să facă pui. Acesta nu ajunge capitalist decât îndeplinind asemenea mișcare, înoită și înoită neîncetat. Dânsul pune în circulație bani și vrea să scoată din circulație mai mulți decât a pus. Dacă își bagă banii în cumpărarea de mijloace de producere și de putere de muncă, asta o face cu gândul de a-i scoate și de a-i scoate cu vârf. Pentru asta trebuie ca produsul fabricat, vândut pe prețul lui, să-i aducă mai mulți bani decât a avansat dânsul pentru el. Așa că trebuie ca valoarea acestui produs să întreacă pe cea a elementelor cari au slujit să-l formeze: trebuie așa dar ca acest produs să cuprindă o valoare pentru care capitalistul să nu fi scos din pungă nimic, să nu fi plătit nimănui nimic.

Acest excedent, acest prisos de bani, prins cu banii ce au fost avansați, plus-valoarea aceasta, nu putea să purceadă din elementele pasive ale produsului, pentru că normal, oricare ar fi câțimea mijloacelor de producere întrebuințate, acestea sunt plătite și plătite cât prețuesc. Mai rămâne elementul activ, puterea de muncă. Asta e dobândită de către capitalist cu prețul unui salariu a cărui bază este, după cum o cunoaștem, suma de lucruri trebuitoare cari să îngăduie muncitorului să-și întrețină puterea de muncă și să

o înoiască mereu. O îndelungată serie de evoluții economice însă, a înzestrat pe muncitor cu puțința de a produce mai mult decât cere întreținerea și reproducerea sa, și din productivitatea aceasta de muncă ese puțința plus-valoarei.

Capitalistul cumpără puterea de muncă pe un timp anumit, bună-oară, o zi. Intrebuințarea acestei puteri îi aparține așa dar pe o zi. In acest timp, însă, dânsa poate produce mai mult decât a costat, și numai prelungirea neconținută a muncii peste fracțiunea de zi îndestulătoare sau necesară de a produce echivalentul salariului, echivalentul prețului mijloacelor de consumare trebuitoare pentru conservarea puterii de muncă, numai prelungirea aceasta poate să fie pricina plus-valoarei, pe care, după cum am văzut, productivitatea muncii o face cu puțință.

Munca care urmează după ce echivalentul prețului de cumpărare al muncitorului s'a produs și adăogat la valoarea păstrată a mijloacelor de producție, iată ce prilejuește excedentul sau plusul de valoare al lucrului produs peste cea a elementelor lui constitutive, cari sunt mijloacele de producție și puterea de muncă.

Caracterul specific al modului de producție capitalist e de a crea plus-valoare. Cumpărătorul puterii muncitorești n'are decât o șintă, să se îmbogățească, punându-și în valoare banii, fabricând mărfuri care să cuprindă mai multă muncă decât cea plătită de el, și a cărei vânzare să aducă astfel o valoare mai mare decât cea a avansurilor făcute.

Iată de ce muncitorul cel liber, dar lipsit de mijloacele de traiu, nu dobândește îngăduirea de a-și vedea, prin muncă, de întreținere, decât cu condiția ca acțiunea de muncă să treacă peste punctul când valoarea puterii sale plătită de către capitalist, va fi înlocuită printr'o valoare echivalentă, decât dând, într'un cuvânt, supra-muncă. Muncitorul independent dar fără mijloace de traiu, proletarul, nu poate să trăiască decât muncind și nu e admis să muncească decât furnizând celui ce-l întrebuințează, o plus-valoare, decât

sporindu-i acestuia capitalul: deținând mijloacele de producție și de trai de cari alții sunt lipsiți, capitaliștii au putința de-a dispune de-o muncă neplătită a acestora.

Supra-munca n'a inventat-o, n'a născocit-o capitalistul. Diferitele forme economice pe cari le-a îmbrăcat societatea, nu se deosebesc decât prin chipul în care munca neplătită este impusă și stoarsă dela muncitorul imediat... În sistemul sclaviei, chiar acea parte din zi în care sclavul nu face decât să înlocuiască valoarea întreținerii lui, în care lucrează deci de fapt pentru sine, chiar acea parte din zi pare a fi o muncă pentru proprietarul, pentru stăpânul său: întreaga muncă îmbracă aparența unei munci neplătite... În servaj, munca iobagului sau clăcașului pentru sine cât și munca silită pentru senior sau boeri sunt cu totul deosebite una de alta. Chiar prin felul în care se îndeplinește munca, iobagul deosebește timpul în care lucrează pentru sine de timpul pe care trebuie să-l consacre, fără plată, la îndeplinirea trebuințelor boerești. În regimul capitalist, forma salariu, sau plată a muncii direct, face ca să dispară orice urmă de deosebire în muncă plătită și muncă neplătită. Primindu-și salariul lui zilnic, lucrătorul pare că ar primi întreaga valoare datorită muncii sale. Așa că întreaga muncă a muncitorului liber, a proletarului, e socotită plătită.

Pe când, în sclavie, raportul de proprietate ascunde munca sclavului pentru sine, în salariat raportul monetar ascunde munca gratuită a salariatului pentru capitalist. Pricpem lesne toată însemnătatea ce o are, în practică, această disimulare, această ascundere a raportului real dintre capital și muncă, această mascare de exploatare a muncitorilor de către capitaliști.

Dacă, de îndată ce productivitatea muncii îngăduie, o parte din societate a fost, sub diferite forme, silită să adauge pe lângă timpul muncii impusă de propria ei întreținere, un adaos pentru care aceasta nu primește nici un echivalent și de care se folosește o altă parte a societății, câtă vreme pro-

ducțiunea tinde ca mijloacele de consumare și de îndestulare să fie apropiate de către privilegiați, supra-munca producătorilor imediați întâlnește o margine în îndeplinirea, în îndestularea nevoilor, oricât ar fi fost de întinse, cari erau și ținta acestei apropieri. De îndată însă ce este vorba de-a dobândi, nu o anumită massă de produse folositoare, utile, ci producerea de plus-valoare cu orice preț, înmulțirea neconținută a banilor, stăpânul se silește cât poate ca să prelungească timpul de muncă. Neavând decât o singură țintă, sporirea banilor săi, crearea de plus-valoare, aceasta cată neconținut să absoarbă prin mijloacele lui de producție cât mai multă supra-muncă posibilă.

Capitalistul care cumpără puterea de muncă pe o zi, să zicem, capătă dreptul de-a face pe proletar să muncească o zi întregă. Ce înseamnă însă o zi de muncă ?

Avem un minimum, partea din zi în care lucrătorul, chiar atunci când ar lucra numai pentru sine, trebuie neapărat să muncească, timpul pe care alimentarea propriei sale consumații îl cere, sub care o organizare socială întemeiată pe stoarcerea unei câtimi de muncă neplătită dela producătorii imediați nu îngăduie cineva a se coborî. Avem un maximum, peste care timpul trebuitor pentru somn, pentru mâncare și celelalte, peste care într'o vorbă natura nu îngăduie a se trece. Marginile acestea, de felul lor sunt foarte mlădioase. În orice caz, o zi de muncă e mai mică decât o zi naturală. Cu cât ? O parte din zi e hotărîtă mai dinainte: valoarea celor trebuitoare pentru întreținerea puterii de muncă hotărăște prețul acestei puteri și acest preț hotărăște durata zilnică la timpul de muncă neapărat pentru a-i reproduce echivalentul valoarea totală a zilei atârână, astfel, de lungimea variabilă a supra-muncii, de timpul de muncă care nu se plătește.

Capitalistul care cumpără puterea de muncă, caută, ca ori și care cumpărător, să tragă din întrebuintărea muncii cumpărate cât mai mare folos. Așa că supra-munca ce-o

stoarce, după părerea lui, nu-i nici odată destul de mare. La rândul lui, muncitorul, e înclinat, cu dreptate, a nu voi să-și cheltuiască puterea decât în margini potrivite cu durata-i normală și cu desvoltarea regulată a acestei puteri. Capitalistul își susține dreptul, în calitate de cumpărător, atunci când cată să prelungească cât mai mult ziua de muncă. Muncitorul își susține dreptul, în calitate de vânzător, atunci când vrea să restrângă ziua de muncă, pentru a nu prefaca în muncă decât câtimea de putere a cărei cheltuie să nu aducă vătămare organismului său. Un drept față de alt drept: cine hotărăște aici ? Forța.

Numai puterea condițiilor economice nu subjugă numai decât sub legea capitalului munca. Pentru ca asta să se întâmple, cată să aibă loc, în lumea materială a producției schimburi, cari, la începuturile producției capitaliste, nu se întâmplă încă. Capitalul, într'adevăr, nu modifică dintr'odată condițiile tehnice aflătoare, și aceste condiții nu sunt în stare singure ele de-a domina cu totul pe muncitor. Așa că, pentru ca producerea plus-valoarei, prin prelungirea zilei de muncă să fi putut avea loc, a trebuit mai întâi să se recurgă la puterile publice. Intr'adevăr, cu ajutorul acestor puteri, cu ajutorul Statului, a impus capitalului o oarecare durată a zilei de muncă.

La naștere, capitalului îi trebuia o intervenție din partea Statului, pentru a scoate o câtime îndestulătoare de muncă neplătită, pentru a ține pe muncitor supus, pentru a descotorosi munca de toate piedicile corporative, pentru a adapta, într'un cuvânt condițiile de muncă, după cerințele sale. Voi cerceta cât mai iute cum a avut loc intervenirea aceasta.

Știm că prefacerea meșterului din vârsta de mijloc în capitalist, era împiedecată prin statutele corporațiilor, cari mărgineau numărul calfelor ce se puteau întrebuința, și cari țărnuieau riguros pe fiecare meșter într'o ramură anumită de meșteșug. Prin aceleași statute, intrarea, în producție, a

capitalului negustoresc sau a capitalului cămătăresc, uzual, cele două forme aflătoare ale capitalului, era făcută cu neputință. Intemnițată în această organizare corporativă, industria nu putea să se întindă de loc. Atelierele mari nu puteau să se facă: capitalul, în forma-i fundamentală, capitalul în sfera producției, capitalul industrial nu putea să apară.

Cu chipul acesta, producția capitalistă în sânul corporațiilor nu putea naște. Cât despre puțința de-a naște și dăinui în afară de corporații, era subordonată acțiunii formale a unei puteri mai presus de toate regulile, sprijinului suveran al regalității. Regalitatea, sub apăsarea necesităților economice, dusă apoi de dorința necurmată de a-și crește puterea, de a cârmui totul, de-a pune tot sub tutela-i imediată, împinsă în cele din urmă de interesul fiscal, rupe adesea barierele feudale ale breslelor. Dacă urmarea acțiunii regale este o oarecare libertate de muncă, și, prin urmare, dezvoltarea producției capitaliste, nu trebuie, pentru asta, să îmbrăcăm regalitatea, în persoana regilor sau miniștrilor lor, cu idei economice transcendente. Ceea ce a avut loc, s'a dobândit fără cea mai mică voință intențională să se dobândească așa. Punctul atins este acolo, ca într'o mulțime de cazuri, cu totul deosebit de actele de grație de cari dânsul a tras folos. Regalitatea nu a avut deloc ținta directă de a libera din încătușările lor mijloacele de producție și pe producători, de-a degaja, de-a lăsa să se desvolte elementele constitutive ale stării economice capitaliste. Inșă, la urma urmei, regalitatea a contribuit la aceasta, lucrând sub imboldul unor mobile străine de asemenea țintă.

Încă din veacul al XV-lea, statutele breslelor, sunt de-o asprime mult mai ușoară decât în veacul al XIV-lea. În veacul al XVI-lea. Francisc I desființează sarcina **Regelui mărunțșarilor** care stânjenea foarte tare comerțul. Stabilită din nou sub unul din succesorii săi, asta fu desființată definitiv în 1597. Francisc I, dădu magistraților municipali din

unele orașe, dreptul de-a întocmi statutele breslelor și de-a alege starostii, în dauna geloasei atotputernicii a corporațiilor, în dauna autorității discreționare ce aveau acestea asupra pieții. În cursul acestui veac, cu osebire în 1567, 1577, 1581, 1597, găsim ordonanțe cari atacă în independența lor, de-a face ce vor, monopolurile breslelor. Ordonanțele din 1581 și 1597 făcură ca poliția muncii să treacă cu totul în mâinile regelui: ele dictează diferite măsuri privitoare la muncitorii individuali, se amestecă în condițiunile de traiu și în modul de organizare a tuturor colectivităților lor, desrobesc neguțătorii de unele procedări apăsătoare a corporațiilor, acaparează, în rezumat, puterea absolută atât asupra indivizilor cât și asupra colectivităților, neuitând mai cu seamă de a bate monedă, de a trage cenușă pe turta fiscului. În același timp, crearea de meșteșuguri, tolerată în mod arbitrar, cu tot traficul lor, care ajunge un izvor însemnat de venituri, se înmulțește la nesfârșit. Pe de altă parte, împotriva breslelor, în cari domnea un spirit de independență care făcea umbră regalității, se dau diferite ordonanțe.

Regii nu țineau să desființeze breslele. Dimpotrivă, dâșii țineau să le păstreze, dar să dispună de ele în voe. Sistemul breslelor, al starostiilor, al restricțiilor, al privilegiilor, sistemul reglementării muncii, urma să apese asupra industriei alături de abaterile cari purcedeau din trebuinți fiscale, din favorurile acordate oamenilor cu trecere sau cu vază, din motive polițieneste: abaterile acestea sunt cari au dat ajutor la începuturile producției capitaliste.

Enric al IV-lea, acordă unor nenumărate manufacturi ajutoare bănești, privilegii, ca monopolul producerii și vinderii în toată țara sau numai într'o provincie anumită, cum și scutirea de toate taxele oneroase, prea grele. Richelieu, aplică aceeași metodă. Acesta crează monopoluri pentru a ocroti noile forme de industrie împotriva monopolurilor breslelor, crează monopoluri pe cari le pune, cu toată împotrivirea breslelor, în afară de supravegherea acestora. Astfel,

regalitatea se mărginește a micșora uneori privilegiile corporațiilor, opunându-le curat alte privilegii. În chipul acesta, foarte interesant de altfel, favorizează dânsa întinderea producției. Piedicile puse acestei întinderi de regimul corporativ, sunt ocolite prin mijlocul prerogativelor conferite unor particulari, în veacul al XV-lea, cu titlul de furnizori ai Curții, în veacul al XVI-lea și al XVII-lea, prin întemeierea încurajată de manufacturi înzestrate cu diferite avantagii.

Colbert, urmează mai departe pe calea asta. La rândul lui ridică privilegiu față de privilegiu, monopol față de monopol. Cu titlul de manufactură regală, dânsul pune pe industriaș la adăpostul mărginirilor, confiscărilor, șicanelor și tuturilor neajunsurilor pe cari le practicau corporațiile: manufactura regală atârna numai de regalitate. Titlul acesta nu implica, nu cerea musai de a se fi lucrat pentru rege, ci prin privilegiul regelui. Scos de sub controlul inchișitor al breslelor, un industriaș putea să-și întemeieze ateliere vaste, întinse, să-și conducă operațiile mai liber și mai în larg. Dispoziții amănunțite regulau politica internă a manufacturilor, cum și timpul de muncă al lucrătorilor. Corporațiile dăinuiau înainte, mai numeroase încă decât oricând, cu spiritul lor cel vechiu de exclusivism. Colbert, în dragostea lui de subordonare și de reglementare, tinde să le întărească mai tare și să le generalizeze. Un edict din Martie 1673, care prescrie a se veghea la executarea ordonanțelor din 1581 și din 1597, arată că, departe de a voi să suprime, să desființeze practicile vechi, dânsul vroia să se folosească de ele.

Însă marile ateliere, manufacturile, dădură naștere unui nou soi de meșteri, dădură naștere directorilor, proprietarilor acestor ateliere, acestor manufacturi, comercianți bogați, în relații directe cu ministrii, cari tratau cu intențenții, cu logofeții cei mari, cari nu făceau parte din nici o corporație, și cari puteau să se miște în voe sub ocrotirea specială a regelui.

În timpul veacului al XVIII-lea, se dau o mulțime de

ordonanțe regale ca să se mențină disciplina în ateliere și să se subjuge pe lucrător la muncă. Totuși, cu toate ordonanțele astea, au loc din partea lucrătorilor foarte dese revolte, capitalul neputând izbuti să pună mâna pe tot timpul disponibil al proletarilor.

Această situație a Statului, care intervine ca să îngăduie producției capitaliste să se întemeeze, să supună pe lucrătorii cerințelor ei, păstrând și sistemul stingheritor al corporațiilor înainte, această situație dărează până la Revoluția cea mare. Clasa burgheză, care progresase odată cu puterile producătoare, era constituită definitiv, prin desvoltarea acestor puteri, cari ajunseseră la gradul cel mai înalt care era compatibil, care se împăca cu vechea stare de lucruri. Lupta acestei clase, ca clasă constituită, ajunsese luptă politică. Puterile producătoare, în urma achizițiilor recente, de cari voi avea să vorbesc descriind apariția mării industrii, nu mai puteau să se împace cu raporturile sociale aflătoare, servituți feudale, erarhiei industriale și celelalte. Aceste raporturi sociale fură desființate de clasa revoluționară, de burghezie, care desființă starea feudală în care ea se născuse, care își desăvârși desrobirea și inaugură era libertății capitaliste.

Regimul corporativ cu starostiile și cu breslele sale, pe care Turgot încercase în van să-l desființeze în 1776, fu desființat în principiu la 4 August 1789, iară de fapt printr'o lege din Martie 1791.

Am arătat, în **geneza capitalului**, cum a putut avea loc acumularea primitivă a bogăției neapărat trebuitoare pentru crearea marilor stabilimente industriale. Trebuie acum să arăt cum a putut individul, înzestrat în urma acestei acumulări de bogăție, înzestrat cu mijloacele de producție necesare, cum a putut să pună aceste mijloace de producție în lucrare. Dat mediul aflător, această punere în lucrare nu

era cu puțință decât după unele schimbări sociale, privitoare și la muncitor și la condițiile de muncă.

Pentru muncitor, trebuie să fie liber să se pună în slujba posesorului de mijloace de producție și tot odată să fie obligat să se pună, trebuia să fie independent, cu alte cuvinte și lipsit de mijloace de existență. Dispariția servajului, înmulțirea înșilor lipsiți de cămin, al căror vagabondaj legislația îl pedepsea în chip crunt, licențierea sau liberarea suitelor, escortelor sau ordonanțelor senioriale, părăsirea sateilor de către locuitorii lor, toate aceste fapte, a căror pricină de căpetenie am notat-o, au contribuit la formarea proletariatului, la formarea clasei de muncitori liberi dar siliți să se vândă ca să trăiască.

Am văzut, după asta, că ceea ce vinde muncitorul, este puterea lui de muncă. Prețul acestei vinderi, salariul, reprezintă ceea ce-i este necesar puterii de muncă să se înoiască din nou, să se perpetueze. Puterea asta însă poate aduce mai mult decât ceea ce costă, și realizarea acestui excedent de valoare e ceea ce produce plus-valoarea, ținta, scopul capitalistului. Pentru a spori plus-valoarea, capitalistul face toate chipurile ca puterea de muncă să producă cât mai mult, lungind timpul în care dânsa funcționează.

Cum s'a impus această durată jinduită de muncă, cum a putut scăpa munca de regimul corporativ, care nu se putea împăca cu producția capitalistă, în rezumat cum au fost schimbate condițiile muncii, iată ceea ce am studiat în sfârșit.

Am constatat că, până la desființarea radicală, care a avut loc în chip revoluționar, a vechii stări de lucruri, cu ajutorul Statului, cu ajutorul regalității, care înalță în chip arbitrar privilegiu față de privilegiu, care are toată puterea și se slujește de ea în chip suveran, cum ar zice Joseph Prudhomme, atât să apere așezămintele stabilite cât să le și combată la trebuință, care cârmuește lucrurile precum îi place, fără să-i pese de contrazicerea ce ar fi putut să izvo-

rască de-aici între atâtea cazuri particulare și starea generală cea consacrată, cu acest ajutor s'au realizat condițiile de muncă necesare la dezvoltarea producției capitaliste.

În sfârșit, producția, prin forță, a putut trece dela modul tradițional al evului mediu, la modul modern. Forța, într'adevăr, după vorba lui Marx, „este moașa oricărei vechi societăți apucată de muncile facerii”.

Ne dăm seama acum de unde au izvorât factorii producției capitaliste, mijloacele de producție cât și producătorii. Cunoaștem mediul în care a putut să se miște această producție. Voi urma să cercetez, în viitorul meu studiu, diferitele faze ale evoluției ei.

COOPERAȚIE ȘI MANUFACTURĂ

Am expus, în cele două studii anterioare, fenomenele istorice cari au dat naștere modului de producție capitalist. Am arătat cu ce elemente și în ce mediu a putut să se desvolte acest mod de producție care ni se arată ca unul din cele mai mari popasuri ale evoluției puterilor productive. Vom începe să studiem acum cari au fost formele unei asemenea desvoltări.

Punctul de plecare e pur și simplu mărirea vechiului atelier: condițiile tehnice aflătoare dintru 'ntâi nu capătă nici un soi de înoire: deosebirea este din capul locului numai cantitativă. Incăperea atelierului meșterului corporației sau breslei, mărită, un număr mai mare de lucrători, muncind la o laltă, în același local, sub conducerea aceluiași antreprenor, spre a produce același soi de marfă, iată în ce formă apare modul de producție capitalist: munca îmbracă forma cooperativă

Înainte de a înainta mai departe, poate că-i de nevoie de semnalat o confuzie care se face adesea, după cum fiecare a putut să observe. Cuvântul cooperatie are un înțeles general și un înțeles particular: pe lângă ideea de acțiune în comun, pe care cuvântul acesta o are în sine în înțelesul său general, se alătură, într'o accepție particulară, ideea că această acțiune în comun se efectuează sau are loc cu mijloacele și în folosul, când este cazul, aceluia ce lucrează împreună. Către soiul de asociație pe care-l reprezintă cu-

vântul cooperăție în înțelesul din urmă, e dus oricine cu osebire să se gândească, pe când cuvântul acesta e întrebuințat acolo în înțelesul său general, în înțelesul său, în afară de orice idee accesorie, de acțiune a mai mulți indivizi, cari lucrează împreună, ale căror silinți sunt întrunite pentru un scop comun.

Deocamdată numai prin faptul substituirii caracterului colectiv al acțiunii muncii în locul caracterului ei izolat, au loc unele modificări în rezultatele muncii, fără ca măcar procedurile de executare, mijloacele de muncă, să fi îndurate vreoa schimbare.

În orice ramură de industrie, se găsesc lucrători excepenți, lucrători răi, alții nici buni, nici răi; comparația acestor diferite grade de îndemânare dă un grad de îndemânare mijlocie de care se depărtează mai mult sau mai puțin lucrătorul cel izolat. Ar trebui să fie o întâmplare nemaipomenită ca cinci patroni, bună-oară, cari ar ocupa fiecare câte doi lucrători, să realizeze, într'aceeași măsură de timp, aceeași cantitate de marfă: vor avea loc deosebiri de câștig, izvorite din deosebirile de îndemânare a lucrătorilor: dacă un patron va putea să câștige mai mult, celălalt va câștiga mai puțin decât s'ar potrivi cu gradul mediu de îndemânare. Aceste nepotriviri individuale neapărat dispar deosebirile de îndemânare se compensează de îndată ce se întrebuințează mai mulți lucrători; un patron care ar ocupa zece, să zicem, va scoate din munca lor, cu toate că fiecare din ei s'ar depărta de mijlocie mai mult sau mai puțin, de zece ori mai mult decât ceea ce forța mijlocie ar îngădui să se scoată. Așa că, îndeobște, numai cei ce pot face să coopereze un oarecare număr de lucrători pot să fie asigurați de a nu fi, pe piață, puși în stare de inferioritate.

Pe de altă parte, atelierele, clădirile și alte mijloace de producție slujesc, în același timp, la mai mulți lucrători: întrebuințarea acestora ajunge comună: ele sunt mult mai mari. O încăpere în care au a fi instalați douăzeci de țesători

cu douăzeci de războaie trebuie să fie mai spațioasă, mai largă decât cea menită a cuprinde două războaie. Dar construirea a zece ateliere pentru douăzeci de țesători lucrând doi câte doi, costă mai mult decât cea a unui singur care să slujească dintr'odată la douăzeci. Îndeobște, valoarea mijloacelor comune și concentrate de producție e mai mică decât valoarea mijloacelor de producție împrăștiate, deosebite, pe cari ele le înlocuiesc. Mai mult, această valoare mai mică se întinde asupra unei cantități relativ mai mari de produse, și, prin urmare pentru fiecare e și mai mică. Această împușinare sau scădere de cheltueli în fabricarea unei mărfi de care beneficiază capitalistul, nu provine decât din întrebuintarea mijloacelor de producție în comun.

Să enumerăm acum, pe scurt, cele mai de căpetenie efecte ale cooperării.

După cum puterea de atac a unui escadron sau puterea de rezistență a unui regiment de infanterie se deosebește cu mult de totalul puterilor puse în joc izolat de fiecare din cavaleri, de fiecare din pedestrași, tot așa totalul puterilor unor lucrători izolați se deosebește de puterea ce se dezvoltă de îndată ce aceștia funcționează împreună, într'o aceeași operațiune. Intrunirea puterilor individuale dă naștere unei puteri mai mari decât suma acestora. Într'o mulțime de împrejurări, ca atunci când e vorba de-a încărca un buștean colosal pe-o cotigă, treaba nu ar putea să se facă fără cooperarea unui mare număr de brațe, rezultatul muncii comune nu ar putea, ca în cazul luat să-l atingă nici cum munca individuală a unui număr oarecare de lucrători izolați. Cooperafia, cu chipul acesta, nu ajunge numai la mărirea, la creșterea pūterilor producătoare individuale, ci, afară de asta, la crearea unei puteri noi, care nu funcționează decât ca putere, ca forță colectivă.

În afară de această nouă putere, care-i urmarea fuziunii sau contopirii mai multor puteri într'o putere comună, contactul social singur produce o emulare, un îndemn care crește

capacitatea individuală de executare: ziua unei duzini de lucrători, care ar munci împreună, va furniza, numai prin faptul apropiierii lor, mai mult decât douăsprezece zile de lucrători cari ar lucra izolat.

Cu toate că asemănătoare, munca sau treaba fiecărui lucrător poate fi o fază diferită a muncii de executat, de îndeplinit, de făcut. Mulțumită cooperării, timpul cerut de executarea acestei munci e scurtat. Astfel, când doisprezece salahori fac un lanț pentru a transporta cărămizi, dela temelia unei clădiri până sus, fiecare salahor execută aceeași mișcare, cu toate acestea operațiunea asemănătoare a fiecărui e o parte deosebită a muncii urcării cărămizilor până sus: cei doisprezece salahori urcând și coborând fiecare schelă, n'ar ridica cărămizile atât de iute ce cele douăzeci și patru de mâini ale muncitorului colectiv.

Când fiecare din lucrători are de executat una și aceeași muncă sau și una la fel, cooperarea lor poate să fie un mijloc de a începe munca din mai multe părți dintr'o dată, și de-a isprăvi în același timp părțile separate ale unui produs. O zi de doisprezece zidari, apucându-se tot odată de muncă în diferitele părți ale unei clădiri va înainta lucrarea cu mult mai mult decât ar face-o douăsprezece zile ale unui singur zidar.

Aceste cazuri, în cari avem numai concentrare de silinți, în cari lucrătorii cari cooperează îndeplinesc o singură treabă sau și treburi la fel, alcătuiesc cea mai simplă formă a cooperării. În lucrările complicate, numai numărul cooperatorilor, conlucrătorilor, îngăduie de a repartiza diferitele operații în diferite mâni, de-a face să fie executate în același timp, și de-a scurta cu chipul acesta timpul trebuitor.

Momentele propice pentru unele lucrări, ca, bună-oară, strângerea bucatelor de pe câmp, pescuirea scrumbiilor, sunt de o scurtă durată. Rezultatul așteptat, urmărit, nu poate să fie cu folosință ajuns decât îngrămădind o câtime mare de muncă într'un interval foarte scurt, ceea ce nu poate fi nici

cu un chip cu puțință fără întrebuințarea deodată a unui număr mare de muncitori: cooperarea compensează astfel scurtimea timpului disponibil.

Cooperarea îngăduind să se întindă spațiul pe care cată să aibă loc munca, se impune chiar prin această pentru unele întreprinderi, ca secarea bălților, ca irigarea pământului, ca construirea de canale și drumuri. De altă parte, cu toate că mărirind spațiul asupra cărui munca se poate îndeplini cu folos, cu toate că întinzând cu chipul acesta scara producției, cooperarea îngăduie de-a scurta, proporțional cu scara de muncă, spațiul sau intervalul trebuitor pentru execuția ei. Acest efect îndoit, de-o însemnătate considerabilă pentru a economisi cheltuelile de prisos se datorește îngădirii muncitorilor și concentrării mijloacelor de muncă.

În toate privințele, prin ajutorul cooperării, omul scapă de țărnuirea în care numai puterea sa personală îi înăbușe acțiunea: cooperarea suprimă îngădirile individualității și dezvoltă puterea omului ca specie.

De îndată ce are loc cooperarea, conducerea e o condiție neapărată de îndeplinire a muncii. Orice muncă socială, comună, cere o direcție oarecare, pentru a pune în armonie activitățile individuale. Un muzicant, care ar executa un solo, se va conduce el singur, dar o orchestră are trebuință de un șef. Această funcție de direcție, de supraveghere, aparține aceluia care, grație banilor săi, începe o întreprindere, aparține capitalistului ca capitalist: conducerea în industrie devine atributul capitalului.

Cooperarea lucrătorilor salariați nu purcede decât de acolo că capitalul, care le-a cumpărat puterea de muncă, îi ocupă împreună. Legătura care unește funcțiile lor individuale, se află în afară de ei, în posesorul de bani, în capitalul care-i adună. Speculativ vorbind, combinarea muncilor lor se arată ca planul capitalistului: în chip practic, unitatea corpului lor colectiv se prezintă ca un efect al auto-

rității acestuia, ca un fapt impus de-o voință străină, care le-ar conforma actele potrivit țintei sale.

Lucrătorul este proprietar al puterii sale de muncă atâta vreme cât îi negoază cu capitalistul prețul vânzării și dânsul nu poate să vândă decât aceea ce are, puterea lui individuală. Tot așa e, când capitalistul, în loc de-a trata cu unul, tratează cu o sută de lucrători cari ar fi independenți unul de altul și pe cari ar fi liber să-i întrebuințeze fără a-i face să conlucreze. Când lucrătorul primește, în virtutea contractului încheiat, prețul puterii sale de muncă, primește totul ce poate cere. Capitalistul plătește, astfel, fiecărui din cei o sută de lucrători puterea sa personală de muncă, fără a plăti însă puterea colectivă, acea putere nouă pe care o prilejuește, precum o știm, puterea combinată a celor o sută.

Ca înși aparte, independenți, acești lucrători sunt niște înși izolați, cari intră în raport cu același capital, însă nu între ei. Cooperarea lor nu începe decât în actul de muncă: de îndată ce figurează însă în asemenea act, ei nu-i mai aparțin lor și câtă vreme cooperează ei nu-i decât un fel de-a fi al capitalului. Puterea producătoare pe care o desfășoară salariații funcționând împreună într'o țintă comună, se arată, astfel, o putere producătoare a capitalului.

Din pricină că puterea colectivă a muncii nu ține pe capital nici un ban, și că, de altă parte, salariatul nu o dezvoltă decât după ce munca lui aparține capitalului, ea pare a fi o putere cu care capitalul e înzestrat de natură, o putere producătoare care se cuprinde, care reșade în el.

Dacă puterea colectivă a muncii prilejuită de cooperare apare ca o putere producătoare a capitalului, însăși cooperarea apare ca forma, forma particulară a producției capitaliste.

Cu toate acestea, cooperarea a fost aplicată, a avut loc cu mult mai înainte de nașterea modului de producție capitalist. Încă dela începutul civilizației, o găsim la triburile

popoarelor vânătoarești, cum și în agricultura unor anumite comunități; o găsim mai apoi în lumea cea veche și în vârsta de mijloc. Dar cooperarea în triburile și comunitățile primitive era bazată pe proprietatea în comun a mijloacelor de producție, pe alipirea, ca cea a albinelor de stup, pe alipirea individului de tribul, de comunitatea lui, ceea ce deosebește cooperarea aceasta de cea capitalistă. În vechime, când prin simpla cooperare, prin numărul muncitorilor și concentrarea silințelor lor, Asirienii, Egiptenii, putură să execute lucrări uriașe, cât și în vârsta de mijloc, puțința cooperării purcedă dintr'un regim de atârnare a masselor, din acele raporturi imediate de dominare și servitute cari stăpânesc organizarea socială: cooperarea capitalistă, dimpotrivă, presupune pe muncitor că e neatârnat, că-și vinde liber puterea de muncă.

Istoriceste, cooperarea capitalistă se desvoltă în opunere cu modul de producție consacrat, întemeiat pe munca izolată, mică cultură, mic meșteșug. Tot așa față de modul de producție aflător, cooperarea capitalistă nu poate să apară ca o formă particulară a cooperării, cum de altminteri e cazul: cooperarea aceea care arată să fie forma particulară a noului mod de producție, a modului de producție capitalist. Iar acesta se înfățișează ca o necesitate istorică pentru transformarea muncii individuale, a muncii izolate, în muncă comună, în muncă socială, pentru socializarea muncii, pentru creșterea puterilor producătoare cu alte cuvinte.

Transformarea muncii izolate în muncă colectivă, întrebuințarea deodată a unui număr dat de salariați în atelierul mărit, într'un cuvânt cooperarea, care se întinde spontan cu intrarea capitalului pe scena producției, în urma împrejurărilor istorice arătate în **geneza capitalului**, în două chipuri se petrecu: pe de o parte avu loc întrunirea, întrunirea într'un singur atelier, sub ordinele unui aceluiași antreprenor,

a unor meșteșugari de meserii diferite, prin mâinile cărora un produs, pentru a fi mântuit, era nevoit să treacă; pe de altă parte, întrunirea de meșteșugari de aceeași meserie, ocupați în mare număr deodată, pentru a fabrica fiecare același lucru. În ambele cazuri, cooperarea începu sub forma ei cea mai simplă, sub forma de pură concentrare de muncă, cu personal și material, oameni și lucruri, cum furniza modul de producere stabilit: de aceea dubla origine a manufacturii.

Curând însă avu loc în ambele cazuri o modificare esențială.

Să luăm, în cazul întâi, o trăsură sau o căruță. O căruță fu mai întâi produsul colectiv a diferite lucrări a numeroși meșteri independenți, precum: rotari, cioplitori, fierari, vopsitori, etc. Manufactura căruțarească i-a întrunit pe toți într'un același local, unde lucrează laolaltă și în același timp. Nu se poate vopsi o căruță înainte de-a fi făcută, dar cum se fac mai multe deodată, fiecare lucrător are necurmat munca-i particulară de săvârșit. Acești lucrători de meserii diferite, cari nu mai lucrează decât pentru a fabrica căruțe, își pierd încetul cu încetul îndemânarea, și, odată cu ea, destoinicia de a-și exercita meșteșugul în toată întinderea lui: mărginit de aici înainte la o specialitate a meșteșugului lor, îndemânarea lor îmbracă forma cea mai proprie acestei acțiuni restrânse.

În al doilea caz, să luăm pilda clasică a boldului sau acului cu gămălie. Fiecare din lucrătorii întruniți într'același local, trebuia să facă mai întâi boldul, continuând să lucreze, în mediu, cu doi sau trei camarazi, precum lucra atelierul de bolduri cel izolat: în timpurile cele mai bune ale unei asemenea corporații, într'adevăr, se scoteau, la Paris, ca la șase sute de lucrători sau de calfe, la două sute de meșteri. După asta, sub impunerea unor împrejurări exterioare, bunăoară ca o câțime mai mare decât de obicei, de predat într'un timp anumit, fiecare lucrător fu însărcinat cu o singură operație, așa că cele douăzeci de operații trebuitoare sunt în-

deplinite deodată de lucrători, îndeplinind fiecare singură una, în loc de-a îndeplini fiecare câte mai multe, pe rând. Această împărțire arătându-și foleasele sale, se repetă și sfârși prin a fi o sistematică împărțire de muncă. Din produsul individual al unui lucrător, în sarcina căruia cădeau mai multe operații deosebite, marfa devine produsul colectiv al unor lucrători, aplicați fiecare la una din diferitele operații de detaliu, de amănunt.

Origina manufacturii ne arată, cu chipul acesta, o dublă față. Purcedând din cooperarea pe baza tehnică aflătoare, manufactura are ca punct de plecare, când combinarea unor meserii separate, cari iau parte la fabricarea unui aceluiași produs, în care caz ea obligă pe lucrătorii acestor meserii să nu mai confecționeze decât partea acestui produs care intră strict în meseria lor specială, simplificând cu chipul acesta meseriile astea până la punctul de-a le reduce să nu mai fie decât o împărțire particulară a operației de ansamblu, îndeplinită de-o întrunire de muncitori, cari individual nu mai sunt decât niște muncitori parcelari..., când punctul de plecare al acestei manufacturi este întrunirea unor meșteri de aceeași meserie: ea introduce atunci împărțirea, diviziunea în meseria acesta, pe care o descompune în diferitele ei operații, pe cari le izolează până la punctul de-a face din fiecare funcția exclusivă a unui lucrător devenit cu chipul acesta lucrător parcelar.

În rezumat, după întemeerea manufacturii, pe de-o parte, diviziunea sau împărțirea muncii între deosebitele meserii, așa după cum exista sub forma corporațiilor, face loc diviziei muncii chiar în atelier: de altă parte, diviziunea muncii e introdusă și în aceeași meserie, prin descompunerea acestei meserii în diferitele ei operații manuale.

Ca pildă, voi cita celebra manufactură de postavuri Van Robais, din Abeville, care la finele secolului al XVII-lea, întrebuinta 1692 de lucrători. Aici se găsi diviziunea muncii între diferitele meserii sub formă de ateliere particulare

pentru rotărie, spălătorie, vopsitorie, sforărie, urzeală. Aici se găsi diviziunea muncii chiar în aceeași meserie: astfel atelierele de țesut cuprindeau, în afară de 3 supraveghetori, 200 de țesători, 69 alegători, 79 curățitori, 53 scărmanători, 81 călcătorese, 14 bobinărese, 22 frecătoare și perietoare, 4 brodatari.

Mișcarea diviziei muncii creată de manufactură are loc însă foarte încet. Dacă dezvoltarea diviziei muncii, în interiorul atelierului, presupune concentrarea muncitorilor și acumularea uneltelor de producție, această dezvoltare urmează foarte alene întrunirea uneltelor și întrunirea muncitorilor ce reprezintă manufactura. Foloasele manufacturii au rezultat, mai cu seamă, la începutul ei, din faptul că se lucra pe o scară mai mare și din faptul că se împușinau prin asta cheltuielile de prisos. În secolul al XVI-lea și la începutul secolului al XVII-lea, manufactura avea cunoaște diviziunea muncii.

Înainte de manufactură, putem doar zice, cum că diviziunea muncii numai socială era. Stările sociale cari au precedat perioada capitalistă nu ne înfățișează decât o distribuție, o împărțire de indivizi în meseriile particulare după niște reguli, reguli fixe, statornicite.

Această repartizare de muncă între membrii societății, sau, cum am zice, această divizie socială a muncii ca și diviziunea ei de atelier, ca și diviziunea ei manufacturieră, pleacă din două puncte opuse. Mai întâi, în familie și, în familia lărgită, în trib, o diviziune se stabilește de sine, întemeiată pe deosebirile de vârstă și sex, și diviziunea asta se întinde pe măsură ce comunitatea se întinde, populația ei crește, pe măsură ce luptele între comunități aduc supunerea unora de către altele. Afară de asta, în **geneza capitalului**, am arătat cum naște și se dezvoltă schimbul de produse între comunități: întemeiat pe deosebirea mijloacelor de traiu a comunităților, schimbul ajungând între acestea o

afacere regulată, consolidează deosebirea de producție ce l-a iscat și, din niște sfere de producție diferite, face niște ramuri ale întregii producții sociale.

Dacă raporturile de schimb crează o diviziune socială de muncă între niște sfere de producție, aceste raporturi de schimb contribue a sistematiza specializarea muncilor, izvoșite din capul locului din deosebirile de vârstă și sex.

Purcese astfel dela sine, din condițiunile materiale ale producției, regulile după cari s'a statornicit diviziunea muncii în societate, fură baza diferitelor organizări sociale. Deosebirile între funcții se accentuează din ce în ce mai mult, sfârșind prin a lua în ochii oamenilor supuși unei stări de lucruri, ale cărei cauze dâșii nu le cunoșteau, caracterul unor așezăminte emanate, purcese dela o autoritate superioară. Așa că, în toate vechile organizări sociale, există tendința de-a face, la un grad de dezvoltare anumit, aceste deosebiri nestrămutate, și diferitele soiuri de ocupații deveniră atribuția permanentă a aceluiași categorii de indivizi... Iată origina claselor, castelor, origina corporațiilor.

În mediul corporativ al vârstei de mijloc, când împrejurările economice cereau o diviziune de muncă mai mare decât cea aflătoare, se constituia o meserie nouă, fie prin crearea unei corporații cu totul nouă, fie prin dublarea uneia vechi; meserii diferite nu se aflau însă întrunite într'aceluși atelier. Dar, dacă organizarea corporativă excludea diviziunea muncii în atelier, dânsa o pregătea dezvoltând diviziunea meseriilor în societate, diviziunea manufacturieră neputând să se întemeieze neapărat decât acolo unde diviziunea socială era ajunsă la o oarecare întindere. Și, dimpotrivă, când se întemeiază diviziunea manufacturieră, ea crește diviziunea socială, subdivizând o profesie după varietatea operațiilor ei, și organizând aceste diferite operații în meserii aparte.

Raporturile aflătoare între diviziunea muncii în societate și diviziunea muncii în atelier, nu împiedecă de a fi între acestea o deosebire esențială.

Asemănarea între aceste diviziuni se arată mai izbitoare acolo unde o legătură unește diferite ramuri de industrie. Crescătorul de vite, spre pildă, produce piei, tăbăcarul le tăbăcește, cizmarul face din ele încălțăminte. În această diviziune socială de muncă, ca și în diviziunea manufacturieră, fiecare furnizează o muncă specială, aparte, și produsul din urmă, în cazul nostru încălțăminte, este opera colectivă a acestor lucrări speciale. Dar ce caracterizează lucrările independente ale crescătorului de vite, ale tăbăcarului, ale cizmarului? Aceea că produsele lor respective, piei brute, piei tăbăcite, încălțăminte, sunt mărfuri, dânsule se vând deosebit, separat. Ce caracterizează acum diviziunea manufacturieră de muncă? Aceea că muncitorul nu produce decât o parte dintr'un tot, parte care izolată, nu are nici o valoare, nici nu e de folos, nefiind prin sine o marfă: produsul colectiv singur e marfă: bucățile de sârmă de alamă, spre pildă, frecate, subțiate, pregătite, tăiate, ascuțite, pentru fabricarea de bolduri, nu se vând separat; numai opera colectivă a acestor lucrări speciale, singur boldul devine marfă. Diviziunea manufacturieră presupune o concentrare a mijloacelor de producere în mâinile unui antreprenor care să țină sub dependența lui diferite puteri de muncă: diviziunea socială presupune risipirea, împrăștierea mijloacelor de producție între un mare număr de producători negustori, unul de altul independenți.

Am văzut, în cele din urmă, cum că, manufactura, după ce debutează, după ce o pornește printr'o simplă concentrare de silinți, crează în sânul ei o diviziune de muncă cu totul deosebită de diviziunea socială care, într'un chip general și în grade deosebite, existase singură până aici. Să vedem acum ce acțiune a avut această creație a manufacturii, diviziunea manufacturieră de muncă, asupra muncii și muncitorului.

Fie că manufactura adună laolaltă meșteșuguri deose-

bite, fie că desparte același meșteșug în operații aparte, ea este pururea un organism de producție ale cărui membre sunt oamenii. Așa că, buna executare nu încetează de-a atârna de vigoarea, de îndemânarea, de iuțea lucrătorului în mânăuirea uneltei sale: iar munca trebuie a fi divizată astfel ca fiecare operație particulară să poată să fie executată de un lucrător.

Știm că diviziunea manufacturieră de muncă, constă în întrebuițarea de muncitori, cari, fiecare nu confecționează decât o parte dintr'un produs, într'un cuvânt, de muncitori parcelari, a căror întrunire combinată alcătuește pe muncitorul colectiv.

Având mereu de executat aceeași operație simplă, muncitorul parcelar ajunge să o săvârșească mai iute decât meșteșugarul care execută o serie întregă de operații. Asemănată cu meșteșugul independent, munca manufacturii, făcută de către muncitorii parcelari, furnizează astfel un mai mare produs și în timp mai puțin: cu alte cuvinte este mai productivă.

Meșteșugarul care are de îndeplinit diferite operații, trebuie să-și schimbe, adesea, când locul, când instrumentul. Trecerea dela o operație la alta aduce întreruperi de muncă, intervale neproducătoare ce trec, lăsând pentru producție cu atât mai mult timp, cu cât prin diviziunea manufacturieră de muncă, descrește, pentru fiecare muncitor, numărul deranjărilor sau stingheririlor lui.

De îndată ce părțile de muncă divizată ajung funcții exclusive, metodele lor se perfecționează. Când repeți neconținut un act simplu și-ți ațintești asupra-i privirea, încetul cu încetul ajungi, prin experiență, să atingi efectul util, așteptat, cu cea mai mică cheltuire de puteri cu puțință. Și cum diferite generații de lucrători trăesc și muncesc neconținut în același timp și în același atelier, procedurile tehnice dobândite, găsite, ceea ce numim rosturile meseriei, se grămă-

desc și transmit: puterea producătoare a muncii firește că e adăogată prin asta.

Productivitatea sau rodnicia muncii negreșit nu atârnă numai de îndemânarea lucrătorului, ci și de perfecția, de desăvârșirea uneltelor sale. O aceeași uneltă, un cuțit, un ciocan, bunăoară, poate sluji la mai multe operații: cu cât aceste operații se deosebesc, cu atât unelta își părăsește unica-i formă, subdivizându-se în varietăți diferite, cari varietăți au fiecare o formă proprie pentru o singură treabă, cea mai proprie însă pentru asemenea treabă. Diviziunea manufacturieră înmulțește uneltele de muncă, acordându-le pentru funcțiile deosebite și exclusive ale lucrătorilor parcelari.

Aceste diferite efecte ale diviziunii manufacturiere, cari ajung cu toate la o mai mare productivitate a muncii, sunt notate, în **Dicționarul de Comerț** al lui Savary, ediția din 1759, în termenii următori: „Când o manufactură e numeroasă, fiecare operație ocupă un om aparte. Un lucrător anumit nu face și nu va face în toată viața sa decât un singur și unic lucru. Altul, alt lucru: de unde urmează că fiecare se execută bine și iute, de unde urmează că lucrul cel mai bine făcut e totodată și cel mai eftin. De altminteri gustul și fasonul sau forma, se perfecționează necesar când sunt laolaltă atâți lucrători, fiind că e greu să nu se întâlnească vre-unul în stare să reflecteze, să combine și să găsească în cele din urmă un mijloc sau de-a cruța sau economisi materia, sau de-a scurta timpul, sau de-a aduce industriei mai mare câștig, fie printr'o mașină nouă, fie printr'o mânuire mai potrivită”.

Diferitele operații pe cari producătorul individual al unei mărfi le execută pe rând și cari se confundă în totalul lucrului său, cer însușiri diferite. În una, trebuie să desfășoare o îndemânare mai mare, în alta mai multă putere, în o a treia mai multă luare aminte, etc.; același individ însă nu posedă toate facultățile acestea de-opotrivă, în grad egal.

Când manufactura desparte aceste operații deosebite, pentru a le încredința unor lucrători diferiți, acești lucrători pot să fie și chiar și sunt împărțiți și grupați după facultățile cari precumpănesc la fiecare din ei. Muncitorul colectiv posedă cu chipul acesta toate facultățile producătoare neapărate, cari nu se găsesc întrunite la muncitorul individual, toate facultățile pe cari le întrebuințează, în chipul cel mai util cu puțință, individualitățile ce compun acest muncitor colectiv nefiind întrebuințate decât la funcțiile cele mai potrivite cu însușirile lor.

Diferitele funcții ale muncitorului colectiv, fiind mai mult sau mai puțin simple, membrele sale, puterile individuale de muncă, trebuie să fie mai mult sau mai puțin dezvoltate: acestea posedă, astfel, valori diferite. Manufactura crează, cu chipul acesta, ca să răspundă erarhiei de funcții, o erarhie de puteri de muncă căreia îi corespunde o gradație de salarii.

Fiecare act de producție cere o îndeletnicire de care e capabil oricine: îndeletnicirea aceasta e scoasă din operațiile de căpetenie, de nevoie și prefăcută într'o funcție exclusivă. Manufactura produce, astfel, în fiecare meserie, în care dânsa se introduce, produce o categorie de curat salarii. Dacă dezvoltă o specialitate răzleață până la punctul de a face dintr'însa o destoinicie peste măsură în paguba puterii integrale de muncă, manufactura începe de asemeni a face o specialitate din lipsa oricărei dezvoltări. Alături de gradarea erarhică, ia loc o divizare simplă a muncitorilor, în destoinici și nedestoinici: abili și neabili. Pentru aceștia din urmă, cheltuelile de învățatură tind să dispară: pentru cei dintâi, ajung mai mici decât acele cerute de meșteșugul când se învață în tot întregul său: în ambele cazuri lucrătorul va costa mai puțin, de unde adaos de plus-valoare, beneficiu mai mare pentru patronul său.

Fie c'ar face o specialitate din lipsa de dezvoltare, fie c'ar activa dezvoltarea artificială a unei dexterități sau iscu-

sinți de detaliu, diviziunea manufacturieră duce la închirierea corpului și spiritului lucrătorilor: ea îi schilodește, exercitând afară din cale câți-va mușchi în dauna restului corpului, care se atrofiază prin neactivitate: diviziunea aceasta obosește organismul lucrătorilor, prin uniformitatea neconținută a muncii lor, și le sărăcește inteligența.

Cunoștințele, inteligența, de care avea mai mult sau mai puțin nevoie meșteșugarul independent, în manufactură, nu mai sunt de nevoie decât pentru totalul exploatării: acestea ajung, la rândul-le, o specialitate. Puterile intelectuale se dezvoltă de-o parte, ca să dispară de alta: ceea ce lucrătorii parca pierd, se concentrează în fața lor, sub forma unei puteri străine, care-i domină, putere în slujba capitalului. Manufactura mărește astfel autoritatea, cârmuirea din care singură cooperația, după cum am văzut, face un atribut al capitalului.

Din capul locului, lucrătorul independent, proletarul, nu-și vinde capitalului puterea de muncă, decât din pricină că mijloacele materiale de producție îi lipsesc. Când, în loc să stăpânească un meșteșug, pe deplin, să știe să îndeplinească diferitele operații cari contribuie la facerea unui lucru, lucrătorul are nevoie de cooperarea unui număr mai mult sau mai puțin mare de camarazi, pentru ca singura funcție de detaliu pe care o poate îndeplini, să însemne ceva, când, într-o vorbă, dânsul nu este decât un accesoriu care, izolat, n'are nici o utilitate, nu poate trage nici un folos cum se cade din puterea-i de muncă dacă aceasta nu e vândută capitalistului, stăpânitorului aceluia mediu în care numai ea poate funcționa cu folos. Diviziunea muncii face din lucrătorul de manufactură o proprietate a capitalului.

În rezumat, diviziunea manufacturieră a muncii adaugă, mărește productivitatea. Dar forma capitalistă sub care această diviziune îndeplinește creșterea productivității și în condițiile istorice pe cari le știm, această formă nu putea fi altfel, fiind că mărirea atelierului corporativ, transformarea

muncii izolate în muncă socială, nu putea avea loc decât prin mijlocirea capitalului comercial sau cămătăresc, uzurar, care a intervenit în producție, forma capitalistă, cum zic, subordonând producțiunea la beneficiul, la folosul antreprenorului, a posesorului de bani, nu crește productivitatea sau rodnicia muncii decât în paguba muncitorilor. Progres istoric, care nu-i înainte în mersul economic al societății, diviziunea manufacturieră a muncii și modul de producție capitalist din care purcede, sunt, în același timp, niște instrumente, niște unelte perfecționate de dominare și exploatare.

Imi mai rămâne a spune ceva despre mecanismul general al manufacturii, ale cărui efecte asupra muncii și asupra muncitorului le-am văzut.

Manufactura prezintă două forme fundamentale, cari purced din natura produsului, produs care își datorește perfecționarea definitivă, fie unei simpe combinări de produse parțiale, independente, fie unui șir de transformări, de prefaceri, unele de altele legate.

Un produs mostră, probă de prima speță, care își capătă forma definitivă printr'o simplă adunătură de produse particulare, cari pot să fie executate chiar ca meșteșuguri aparte, este ceasornicul, devenit produsul social al unui mare număr de muncitori, ca făcătorii de resorturi, de cadrane, de arătătoare, de cutii, poleitori, aurari, etc.: ceasornicarul ajustează, îmbină aceste elemente deosebite și ne înfățișează ceasornicul gata. Dar aceste elemente atât de diferite fac întrunirea într'același atelier a lucrătorilor cari le făuresc, cu desăvârșire accidentală; lucrătorii la domiciliu, cari execută la ei acasă aceste lucrări de detaliu pe socoteala unui capitalist, economisesc acestui capitalist cheltuielile de atelier. „Se găsesc la Paris, cetim în dicționarul lui Savary, despre care am vorbit, se găsesc o mulțime de calfe la domiciliu, cari nu lucrează decât să pregătească, așa zi-

când, decât să cioplească mișcări. Alții le desăvârșesc, le montează”.

A doua speță de manufactură, forma manufacturei desăvârșită, furnizează produse cari străbat printr’o serie de treptate modificări: în manufactura de bolduri sau ace cu gămălie, spre pildă, sârma de alamă trece prin mâinile unei mulțimi de lucrători, cari îndeplinesc fiecare o operație diferită. Fiind dat totalul de produse în lucru, toate operațiile se execută deodată: astfel vedem făcându-se dintr’o dată trecerea firului de metal, fasonarea capetelor, ascuțirea vârurilor, etc.

Cum produsul parțial al fiecărui muncitor parcelar nu e decât un grad particular de dezvoltare a operei de îndeplinit, rezultatul muncii unuia formează punctul de plecare al muncii altuia. Vremea trebuitoare de muncă, pentru a dobândi în fiecare operație parțială efectul util așteptat, este stabilită în mod experimental, și mecanismul total al manufacturei nu funcționează în mod regulat decât cu condițiunea ca, într’un timp anumit, să fie dobândit un rezultat anumit. Numai cu chipul acesta se completează diferitele muncii, pot să meargă, fără întrerupere, alături. Această atârănare imediată, în care muncă și muncitori se găsesc reciproc unii față de alții, silește pe fiecare să nu întrebuințeze decât timpul trebuitor la funcția sa, făcând chiar prin asta să crească, măbind produsul muncii.

Diferitele operații, cu toate astea cer lungimi de timp neegale, furnizând, prin urmare, în intervale egale de timp, cantități neegale de produse parțiale: într’un ceas bună-oară un lucrător va tăia, de făcut bolduri mai multe bucățele de sarmă de alamă, decât un altul ar fasona gămălii. Deci pentru ca fiecare lucrător să poată zilnic, întreaga zi, să săvârșească cu folos operația lui, trebuie, pentru diferitele operații de neegale durate, să se întrebuințeze un diferit număr de lucrători.

Numărul proporțional cel mai potrivit, odată stabilit în

mod experimental, în fiecare grup special, pentru o cifră de producție dată, nu se poate întinde scara întreprinderii decât sporind fiecare grup special, proporțional cu numărul ce cuprinde de muncitori. Această sporire de personal aduce cu sine, firește, sporirea avansurilor în mijloace de producere, în unele și mai cu osebire în materii prime. Cu cât diviziunea manufacturieră desvoltă mai mult productivitatea muncii, cu atât mai mare este câtimea materiilor prime consumate într'un timp dat. Astfel minimum de avansuri indispensabile capitalistului, pentru a-l pune în stare de-a putea să lucreze, se ridică pe măsură ce forma manufacturieră progresează, pe măsură ce crește diviziunea manufacturieră a muncii.

Cum s'a creat piața internă, necesară scurgerii produselor fabricate în câtime din ce în ce mai mare prin diviziunea, prin împărțirea manufacturieră a muncii? Familia țărănească odinioară, făurea, cel puțin într'o bună parte, pentru folosința ei personală, materiile brute, rodul muncii sale: ea, prefăcea, bună-oară, pentru ea, în vestminte, lâna și inul ce recolta. Odată cu manufacturile și cu trebuințele lor de materii prime, roadele brute ale muncii sale fură cumpărate dela țaran: cu chipul acesta obiectele cari, mai înainte cu ajutorul acestor materii brute, erau făcute chiar la țară, deveniră articole de manufactură, căroră, ca debușeu, le servi țara. Prin dispariția industriei casnice dela țară, prilejuită în chipul acesta, începu capitalul să cucerească piața interioară a țării, de care nu se putea lipsi.

Dar, dacă manufactura a distrus, a nimicit prin asta industria casnică dela țară, sub o formă a făcut-o să nască sub alta. Dacă a răpit din mâna familiei țărănești făurirea deplină a celor mai multe produse, ca îmbrăcămintea și altele trebuitoare spre folosință, spre consumația ei manufactura a făcut-o să se dedea unor lucrări speciale, ca cea dintâi fasonare de dat materiilor brute. Pot da ca pildă lâna cea pieptănată din parohiile rurale ale Picardiei, ale Normandiei,

ale Campaniei, Languedocului, torsul lânii și al mătăsei în satele sau domeniile Delfinului, prințului. Manufactura formează cu chipul acesta o categorie nouă de mici muncitori a căror îndeletnicire cea mai de seamă este munca industrială.

Odată cu manufactura, se dezvoltă, ici-colo, întrebuințarea mașinilor, mai cu seamă pentru unele lucrări preliminare sau pregătitoare mai simple cari nu puteau să se îndeplinească decât în mare: în manufactura hârtiei, mai cu deosebire, mestecarea cârpelor se făcu de timpuriu cu ajutorul unor mori speciale.

Diviziunea manufacturieră a muncii dădu naștere atelierului de construcții, atelier în care se fabrică uneltele de muncă precum și aparatele mecanice cari și erau întrebuințate în unele manufacturi. Am văzut că, sub acțiunea diviziunii manufacturiere, uneltele de muncă se specializează, se diferențiază: ca să se adapteze la funcțiile deosebite ale lucrătorilor parcelari, îmbrăcând o mulțime de forme, ele se perfecționează și se simplifică din punctul de vedere al fiecărei funcții particulare, și, pe măsură ce se diferențiază, diviziunea muncii pătrunde în fabricația lor și formează iscușiți lucrători. Această simplificare a uneltelor de muncă și această formare de mecanici iscușiți, ambele produse de diviziunea manufacturieră, îngăduiră construirea acelei mașini a căror intervenire, dela sfârșitul secolului al XVIII-lea, făcu să cadă toate barierele cari mai stinghereau avântul domnării capitaliste.

În timpul perioadei manufacturiere propriu zise, într'adevăr tendințele modului de producție capitalist nu ajung să se îndeplinească decât cu totul în chip nedeplin. Cu toate că după cum am văzut se crează alături de-o erarhie de muncitori destoinici și nedestoinici, abili și neabili, numărul acestora din urmă e prea restrâns cei dintâi fiind indispensabili pentru că știm, abilitatea meseriei este baza manufacturii. Dacă, prin descompunerea meseriilor ce o efectuează,

perioada manufacturieră tinde, reducând timpul de învățatură, ucenicie, tinde să scadă valoarea puterii de muncă întâlnește în privința aceasta o stavilă în regimul corporativ pururea în vigoare, să n'o uităm. Și regimul acesta se străduiește, între altele, până în cel din urmă moment, să mențină regulamentele de învățatură cu o grijă foarte zeloasă pe care nu pot să o înfrângă privilegiile hărăzite manufacturilor de puterea regală. De altminteri, repet, manufactura cere o abilitate, o îndemânare, o destoinicie de muncă, iar această destoinicie trebuitoare nu poate fi dobândită decât după oarecare învățatură.

De altă parte, în timpul acestei perioade din secolul al XVI-lea până la epoca mării industrii, capitalul n'are mijloace să supună cu totul puterea de muncă sub legea-i, care e urmărirea neșarmurită a câștigului. Revoltele lucrătorilor sunt foarte dese, și se aud o mulțime de plângeri față de nedisciplina muncitorească.

În sfârșit, manufacturile n'au o existență tocmai solidă. Cu toate ajutoarele cele bănești, cerșite și pipăite de cea mai mare parte din ele, „în toți anii, zice Dicționarul lui Savary, vedem pe unele căzând, pe când altele se ridică pentru a cădea și ele foarte curând”. Și acesta protestează împotriva abuzului de gratificații întrebuințate „atât pentru a le forma, cât și pentru a le susține”, gratificații din cari „cele mai grase sunt acordate celor mai bogați”, crezând că „protecția suveranului trebuie aproape totdeauna să fie îndestulătoare”, pentru că, adaugă el, luând din visteria publică, în folosul directorilor unor asemenea întreprinderi, „banul muncitorilor dela țară a trecut la oraș, iar satele s'au despopulat”.

Ceea ce înseamnă că, cu toate abaterile dela organizarea legală a meseriilor, cari îngăduiră manufacturii să se constituie, regimul corporativ dănuia înainte cu stavilele ce le punea liberii desvoltări a producției și liberii exploatare a lucrătorului de către capitalist. Regimul acesta nu dispăru

cu totul decât atunci când, odată cu trebuința de a se întinde producția, pentru a se satisface trebuințele tot mai mari pe cari însăși manufactura contribui să le mărească, se ivi și puțința ca producția asta să se întindă...

În lucrarea ce vine voi studia mașinismul cum și sistemul industriei mari, creat de acesta, care dădură această puțință, pe care baza tehnică strâmtă a manufacturii, meseriile dela orașe și industria domestică dela țară, nu o putea cu nici un chip furniza.

MAȘINISM ȘI MAREA INDUSTRIE

Am arătat, în lucrarea trecută, cum, prin divizarea manufacturieră, s'a făcut cu puțință construcția mașinilor, adică revoluția industrială care, la sfârșitul veacului al XVIII-lea, a deschis era modernă a producției capitaliste.

Mijlocul de muncă nu s'a prefăcut pe neașteptate sau dintr'odată din uneltă de mână în mașină uneltă: după cum zice Marx, „atât pentru operele istorice cât și pentru epocile geologice, nu sunt linii riguroase de demarcare”. Doar abea de vre-o sută de ani și ceva asemenea mișcare a început a avea loc într'un chip mai simțit. Încă în 1773 funcționau în Franța câteva mașini de tors bumbac, dela optsprezece până la douăzeci de țevi. În 1784 se introduse războiul de tors al lui Arkwright. În 1789 se construi la Amiens o torcătoare Jenny cu o sută optzeci de țevi.

La început mașina-uneltă nu e, în tot întregu-i, decât o adaptare, o potriveală mai mult sau mai puțin corijată a vechiului instrument manual: așa e cu războiul de țesut mecanic, în întâia lui formă, în care recunoaștem dintr'odată vechile stative. Tot așa, organele de operat, ajustate la rotăria mașinii-unelte, sunt unele cunoscute de mult, bunăoară ca țevile torcătoarei Jenny, ca andrelele războiului de ciorapi... În rezumat, în mașina-uneltă, găsim, în mare, cu toate că cu schimbări de formă, aparatele și instrumentele întrebuițate de meșteșugarul sau lucrătorul manufacturier: numai că din instrumente manuale ale omului, ele au devenit instrumentele mecanice ale unei mașini. Mașina-uneltă este

cu chipul acesta, un mecanism care, primind o cuvenită mișcare, îndeplinește cu ajutorul instrumentelor sale, aceleași operații pe cari le executa mai înainte muncitorul cu ajutorul unor instrumente la fel. Dar, de îndată ce instrumentul eșit din mâinile omului este mânuit de un mecanism, de îndată ce, cu alte cuvinte, mașina-uneltă ia locul simplei unelte, se îndeplinește o revoluție, chiar când această mașină are drept motor omul. Intr'adevăr, numărul de unelte cu cari poate lucra, în același timp, omul, e mărginit de numărul propriilor sale organe: omul n'are decât două mâini, pe când numărul de unelte puse în lucrare, deodată, de o mașină de lucru, este emancipat dintr'odată de mărginirea organică peste care nu putea să treacă unelta de mână: dacă vârtelnița de tors nu putea să aibă decât un fus, torcătoarea Jenny, chiar în forma ei primă, torcea cu douăsprezece și optsprezece fuse.

Să ne dăm bine seama de rolul lucrătorului ca simplu motor, și de rolul lui ca făuritor propriu zis al lucrului de executat. Pentru a înțelege cum se cuvine deosebirea acesta, să cercetăm, bună-oară, vârtelnița: piciorul lucrează asupra pedalei, ca motor, iară mâinile torc, lucrând la fus. Asupra acestei din urmă părți a mașinii, a sculei, asupra organului de operație manuală, revoluția industrială se îndeplinește întâi și întâi, lăsând pe seama omului, pe lângă noua treabă de a supraveghea scula, rolul curat mecanic, de motor.

Mașina, întrunire de instrumente sau de unelte simple, puse în mișcare de un motor unic, nu e cu toate acestea decât cel dintâi element al producției mecanice. Ajunse la un punct oarecare, proporțiile mașinii de lucru cum și numărul uneltelor ei nu mai pot fi mărite decât dacă se dispune de-o forță de mișcare cu mult mai mare decât a omului, lăsând de-o parte că omul e un agent cu totul nedesăvârșit, cât se atinge de produsul unei mișcări neîntrerupte și uniforme. Astfel, de îndată ce unelta este înlocuită de o mașină mișcată de om, devine numai decât necesar înlocuirea

omului, în rolul de motor, prin alți agenți naturali. S'a recurs la vânt, la cai, la apă; acum un veac și mai bine, motorul hidraulic făcea să meargă, în Franța, războaie cu cincizeci și șasezeci de țevi. Dar abea în 1784, cu mașina de aburi cu dublu efect, a lui Watt, se cunoscă într'adevăr un motor în stare de-a da naștere singur el propriei sale puteri mișcătoare, consumând apă și cărbuni, putând să se transporte și să se instaleze ori-unde i se cerea acțiunea, și a cărui grad de putere, nemărginit, era regulat, întru totul, de om.

Acești agenți-motori diferiți, vânt, cai, apă, până și aburi, în timpul perioadei manufacturiere, erau cunoscuți. Dar numai ei, n'au putut aduce nici o revoluție în industrie. Numai după intrarea în scenă a acestor noi achiziții, după introducerea acestor noi puteri producătoare, mașini-unelte, acești agenți-motori au fost revoluționați însăși ei, dobândindu-și toată însemințata lor. Odată ce acțiunea acestor agenți naturali emancipă sau scoase motorul din mărginirea, din restrângerea puterilor omenești, un singur motor putu să pună în mișcare mai multe mașini-unelte; iar mașina-uneltă, punctul de plecare al revoluției industriale, căzu prin asta, la rangul unui simplu organ al mecanismului de operație, de lucrare: mecanismul acesta fiind un aglomerat de mașini, funcționând sub imboldul unui motor comun, care crește potrivit cu numărul mașinilor-unelte cari atârnă de el. După cum numărul uneltelor alcătuește, după cum am văzut, organele unei mașini-uneltă, tot așa atâtea mașini-unelte alcătuiesc atâtea organe ale unui mecanism motor central. Mașina izolată este, cu chipul acesta, înlocuită printr'un monstru mecanic, ale cărui membre uriașe cuprind întregi clădiri.

Dacă mașina-uneltă e becisnică, slabă, câtă vreme motorul ei este omul, dacă sistemul mecanic înaintază încet, câtă vreme puterile mișcătoare tradiționale, ca vântul, animalul și apa, nu sunt înlocuite prin aburi, marea industrie este întârziată în mersul ei, câtă vreme însăși mașina își

datorește ființa puterii și iscusinței omenești, câtă vreme atârnă de puterea mușchilară, de privegherea, de îndemânarea lucrătorului, lucruri neîndestulătoare față de proporțiile și de precizia matematică, ajunse de neapărată nevoie. Un motor, care putea să dea orice grad de putere, exista în mașina de aburi: dar pentru a fabrica mașinile, cu ajutorul mașinilor, trebuia, încă, să se poată produce, în chip mecanic, formele strict neapărat geometrice, ca cercul, conul, sfera, cerute de anumite părți de mașină. Problema asta fu deslegată la începutul veacului al XIX-lea, prin născocirea strungului, curând făcut automatic. Fără această modestă sculă, marea industrie modernă, marea producție capitalistă n'ar fi putut exista. Pe măsură ce, în prima treime a veacului al XIX-lea, marea industrie crește, mașinismul se întinde încet-încet asupra construirii mașinilor. Dar numai în a doua treime apar mașinile uriașe întrebuițate la fabricarea celor dintâi motoare.

Aduătură de unelte, mișcate mai întâi de om, mașina avu apoi drept motor puteri naturale: dezvoltările-i succesive, ajungând la fasonarea din ce în ce mai desăvârșită a materiei, fără de ajutorul omului, ajutor cerut la isprăvire abia, dădură naștere unui sistem de mașini automate, primindu-și mișcarea prin transmisiune dela un prim motor, mișcându-se șingur.

Prefacerile, îmbunătățirile astea, ale uneltăriei industriale, nu s'au îndeplinit nici de cum din inițiativa celor ce stăpâneau uneltăria aceasta, din inițiativa capitaliștilor industriali: aceștia n'au contribuit decât neavând încotro, decât fără voia lor, la progres. Ura oricărei schimbări se vedește mai cu seamă la industriașul francez, al cărui spirit de rutină pricinuește inferioritatea industriei franceze pe piață. Și dacă capitalistul nu se mișcă nici odată de amorul artei, adesea propriul lui interes și-l înțelege rău: asta că lăcomia lui, ca și aceea a știucei, îl face tâmp, îl prostește și nu-l lasă să vadă decât rezultatul imediat. Regula lui de purtare este

de-a încasa cât mai mare sumă de câștig cu puțință, scoțând din pungă cât mai puțin. De aceea dânsul e refractar la îmbunătățirile mecanice, cari cer cheltueli de cumpărare și de întreținere, cari nu pot fi acoperite decât într'un timp mai mult sau mai puțin lung, căutând, când se cere, să compenseze defectuoșitatea utilajului lui prin abuzul de muncă plătită prost, prin sporirea gradului de exploatare a puterii, a puterii muncitoreșii.

Faptul că întrebuințarea unei mașini economisește mai multă muncă decât construcția și funcționarea ei reprezintă, acest folos n'are nimic aface pentru capitalist, care, după cum am explicat în **formarea proletariatului**, plătește puterea de muncă, iar nu munca. Lucrul la care se uită capitalistul, este deosebirea între prețul mașinii și prețul puterilor de muncă pe cari dânsa le poate înlocui: n'are a face, în ochii lui, oricât de mare câtime de muncă întrebuințată, dacă suma de scos din buzunar e mai mică. Iată de ce modicitatea sau micimea salariilor pune piedică întrebuințării mașinilor de către capitalist. O mulțime de invenții franceze, din veacul al XVIII-lea, sunt utilizate numai în Anglita, prețul muncii manuale în Franța fiind atât de scăzut încât era mai preferabil de a împovăra cu munca pe lucrători, decât de a se sluji de mașini. Pentru sfărâmatul pietrelor sunt mașini: îndeobște nu se slujește de ele în Franța, pentru că sârmanii siliți să facă asemenea muncă sunt plătiți atât de puțin, încât capitalistul are un interes mai mare de a-i exploata, decât a se sluji de mașini. Oricine a putut să vadă, în lungul Senei, femei trăgând anevoie la vase, asta vine de acolo că cheltuelile calajului sau tragerii la edec cu ajutorul acestor nenorocite, sunt mai puțin urcate decât cheltuelile cu caii sau cu oarecari mașini. Puterea omenească, în chip cinic risipită și sleită astfel, se nimicește, foarte iute se stinge, dar asta nu aduce capitalistului nici un neajuns, punga lui, dimpotrivă-i sta bine, și, în frumoasa noastră societate burgheză, acesta-i singurul lucru de luat în seamă.

O scădere în exploatarea puterii muncitorești, o ridicare de salarii, duce la întrebuițarea de mașini, la îmbunătățirea uneltăriei, care scade numărul lucrătorilor necesari: mijloacele de producere nu se îmbunătățesc decât întrucât schimbarea este neapărat cerută capitaliștilor de interesul lor cel privat.

Dacă, în dezvoltarea lui, mașinismul se lovește încă, mai ales în Franța, de reaua voință a capitaliștilor, în timpul introducerii sale, avu să lupte împotriva ostilității sau dușmăniei muncitorești. Muncitorul se revoltă împotriva uneltei de muncă sub forma de mașină, și, pentru întâia dată, dânsul atacă mijlocul material de producție. La 29 Septembrie 1794, în raportul său asupra creației Conservatorului de Arte și Meserii, Grégoire, zicea la tribuna Convențiunii: „Nu sunt decât vre-o patru ani, de când la Havre și Rouen era nevoe să se ascundă mașinile de tors bumbacul”.

Lucrătorii manufacturieri nu se sculară să distrugă, să nimicească manufacturile: meșterii corporației, iar nu salariații, fură acei ce căutară să le împiedice stabilirea. Asta vine de acolo, că în timpul perioadei manufacturiere, puterile cele noi, cooperație și diviziune sau împărțire de muncă, aveau drept rezultat de a face mai rodnică munca lucrătorilor întrebuițați, iar nu de a face de prisos un număr din acești lucrători. Departe de a suprima oarecare brațe, ocupate mai înainte, manufacturile absorbiră o mare masă de vagabonzi, de cultivatori izgoniți, etc. Cu mașinismul, dimpotrivă, mijlocul de muncă devine, pentru muncitor un concurent de aproape, a cărui putere superioară, îndeplinind sarcina unei mulțimi de brațe, e pururea pe punctul de a-l face de prisos, de a-i răpi, odată cu locul, și pâinea.

Înlocuiți de mașină. când acestea le răpește unelta, îndepărtați dela un fel de industrie, lucrătorii căută de lucru în alta. Sorții lor de izbândă sunt însă foarte pușini, pentru că, în afară de vechea lor ocupație de detaliu, acești oameni, piperniciți de diviziunea de detaliu, de puțin lucru bun, nu

sunt primiți decât în ocupații interioare, plătite prost, ocupații cari, tocmai din pricina simplității lor, sunt năvălite de candidați. Cu toate astea, când izbutesc să găsească o ocupație, izbutesc rupând-o dela camarazi, și ori și cum, un oarecare număr de brațe, mai înainte ocupate, rămân vacante. Lucrătorii concediați de mașină, nu mai pot găsi alt salariu, fără a lipsi de dânsul pe alți lucrători, afară doar dacă nu s'ar înfățișa, în căutare de brațe, un capital mai mare decât capitalul care funcționa dintru întâi, a cărui parte luată mai înainte în salarii de către lucrătorii deveniți de prisos, să se fi cheltuit pe mașină, materii prime suplimentare, etc. În asemenea caz, adăogarea pe care acest capital adițional, în căutare de plasament, ar fi adus-o ocupării de brațe, este, în definitiv, anulată până la concurența brațelor aruncate pe piața muncii în urma introducerii mașinii.

Dispariția sau nimicirea specialității sale, prilejuită de instalarea mașinii, deci dispariția salariului său, spulberarea, prin mașină, a condițiilor sale de existență, iată faptele brutale cari au ridicat pe muncitor împotriva mijlocului de muncă, în care el nu putea decât să vadă cel mai cumplit vrăjmaș. Cu vremea, muncitorul a înțeles cum că vrăjmașul nu e mașina, ci modul ei social de exploatare.

Cu toate astea mașina s'a impus și se impune pe zi ce trece mai mult. Aceasta din pricină că mașinile îngăduie a se produce iute, a se produce mult, a se produce ieftin. Așa că, după apariția lor, producția luă un avânt colosal. Dar, pentru ca avântul acesta să nu fie împiedecat, trebuia ca ușurința de a produce, izvorînd din mașini, să nu se împiedece de stăviliri sociale aduse liberii procurări de diferite elemente trebuitoare producției și liberii răspândiri de produse. Această ușurință tehnică de producere câștigată, nu putea să-și aibă efectul deplin decât cu condiția ca schimbul mărfurilor să fie în fine scutit de împiedecările vechi. Ajunsă cu chipul acesta, o necesitate economică, libertatea ce era

de îndeplinit fu principiul cel mare în al cărui nume vorbiră și agitară burghezii revoluționari din veacul al XVIII-lea. Îndeplinirea libertății acesteia, impusă de situație la acest timp al modului de producție, impusă de necesități materiale, îndeplinirea libertății acesteia fu ruina vechei stări feudale. Intronată, dânsa făcu din schimbul mărfurilor lor, singura legătură socială dintre producătorii emancipați, scăpați de multele restricții, de odinioară, și ajunse la domnia liberei concurențe, pentru a cărei consolidare revoluționarii dădură dovadă de un zel cu totul aparte.

La 1 Aprilie 1791, se inaugură, pentru marfa putere de muncă, regimul de libertate cel nou, care, trebuie s'o recunoaștem, nu trezi, printre cei mai de aproape interesați, nu trezi nici un entuziasm. Pentru maștrii cari nu aveau nici un capital să angajeze în luptă, libera concurență era ruina și aruncarea acestora printre calfe. Pentru aceste calfe, aceasta era un izvor de mizerie. Antreprenorii de industrie, cari, în timpul acesta, când pentru întâia dată dela începutul revoluției, afacerile porniră a merge, antreprenorii cari se aruncară într'o meserie ca să-și fructifice capitalurile, se folosiră de situație: ei angajară în libertate pe toți sârmanii, pe cari dizolvarea atelierelor de caritate, deschise la începutul perioadei revoluționare în scop de a-și înlesni împlinirea celor mai imediate nevoi ale celor în lipsă; pe toți sârmanii pe cari împrejurarea acesta îi silea să se vândă în chip liber, precum și pe lucrătorii rurali revărșați la orașe în număr mare. Pentru a avea ce mânca, acești oameni, căzuți în cea mai nemaipomenită mizerie, deprinși cu lipsa, cu înfrânările de tot felul, se grăbiră să primească niște salarii cu mult mai inferioare decât salariile ce se dădeau de obicei la calfe, cari cu chipul acesta, fură înlăturate de prin ateliere.

Cu chipul acesta, chiar din primele zile ale acestei luni de Aprilie, se iscă o mișcare, care, cu toate că ținând aproape trei luni, abia lăsă ceva urme în jurnalele vremii. Calfele din Paris, organizară, întru apărarea intereselor lor,

o grevă generală. Cei ce luară inițiativa fură tâmplarii. Fiecare breslă își înființă pe dată biroul, sindicii, starostii sau președinții ei, casa. Aceasta fu o încercare exclusiv muncitorească: nici un om politic, nici un publicist, afară de Marat, care asculta plângerile lucrătorilor, nu bine-voi să se intereseze de asta.

Lucrătorii crezând că, în virtutea constituției celei noi, aveau dreptul de a se asocia, trebuiau să formeze, în fiecare breslă, prin alegere, un birou însărcinat să se înțeleagă cu sindicatul patronilor și cu reprezentanții autorității asupra tuturor chestiunilor referitoare la breslă și, mai cu seamă, asupra chestiunii salariului. Ei cereau o sporire imediată și reclamau egalitatea de salar pentru toți oamenii întrebuițați la același soi de muncă. În fiecare breslă dâșii vroiau în fine să întemeieze câte o casă de ajutor, pentru cazuri de boală, de lipsă de lucru și de neputințele bătrâneții. Fură elaborate proiecte de statute, întemeiate pe ideile acestea, și unele chiar fură și semnate.

Această mișcare se întinse în cea mai mare parte din orașe, stabilindu-se legături între societățile de lucrători de aceeași meserie. Autoritățile comunale încercară să împiedice o agitație în care neapărat că simțeau o amenințare în contra burgheziei. Intr'o proclamație ce o adresă lucrătorilor la 29 Aprilie, primarul Parisului, Bailly, vorbește firește de libertate, stăruind asupra faptului că fiecare trebuie să rămână liber de a-și închiria munca cui ar voi și cum ar voi. Agitația însă nu încetă decât după decretul din 14 Iunie 1791, decret pe care îl provocară plângerile purtate de către corpurile municipale în fața Comitetului Constituției. Adunarea, care trecuse sub tăcere, ca neconstituționale, petițiile lucrătorilor, votă fără discuție decretul acesta, care osânda în chip absolut orice asociație, orice înțelegere între oameni de aceeași profesie declarând ca „lovind libertatea” acordul sau învoirea de a nu vinde marfa putere de muncă decât cu un preț anumit. „Rămâne pe seama învoirii libere, dela individ la

individ, zice raportul Chapelier, de a fixa ziua pentru fiecare lucrător". Condiția muncitorului devine astfel izolarea.

Înainte de-a expune situația izvorâtă din stabilirea concurenței, iată câteva cifre, cari vor face să ne dăm seama de mișcarea întipărită producției franceze de către noul regim.

În 1788 produsele fabricate aveau o valoare de 931 milioane 460 mii de franci; peste douăzeci și patru de ani, în 1812, cifra aceasta se dublă, producția industrială era de un miliard 820 milioane; în 1850 dânsa atinse 4 miliarde 37 milioane. iar în 1873, 12 miliarde, din cari marea industrie producea cel puțin jumătate. Populația care în 1788 era de 25 milioane, în 1873 era de 36 milioane. Vedem ce neînsemnată este creșterea asta față de creșterea producției industriale; pe când aceasta din urmă crește în proporții din ce în ce mai mari, populația crește într-o proporție descrescândă, procentul creșterii ei se coboară mereu.

În 1784 se aflau două mașini cu aburi, de-o putere de 120 de cai, în 1814, 16 de o putere de 312 cai, 161 în 1830, de o putere de 9.163 cai, 6.080 în 1852, reprezentând 75.518 cai, 20.947 în 1865, reprezentând 255.673 cai, în fine, în 1881, 44.010 mașini, de o putere totală de 576.424 cai-vapori, echivalând cu puterea a 12.104.904 oameni. Bine înțeles nu vorbesc decât de mașinile întrebuintate direct în producție. Și aburul nu alungase din industrie puterea naturală a curenților de apă, pe cari perfecționarea turbinelor îngăduia de a fi utilizați mai deplin: numai pe cursul apei de domeniu public, puterea motrice utilizată de către uzine, în 1867, era de 31.687 cai-vapori.

Dacă cercetăm producția huilei sau cea a cărbunilor și fierului, aceste două mari instrumente ale producției moderne, vedem cum că extragerea huilei destul de părăsită înainte de 1789, era în 1794 de 250 mii de tone, în 1812 de 259 mii, în 1821 de un milion 100 de mii, în 1856 de 4 milioane 400 de mii, în 1866 de 12 milioane, 1881 de 19 mili-

oane 212 mii, și, adăugată prin importare, consumația ei atingea 29 milioane 445 mii de tone. Producția totală a fierului era de 50 mii de tone în 1740, de 100 de mii în 1800, de 200 de mii în 1830, de 254 de mii în 1851, de 822 mii în 1866 și de un milion 26 mii de tone în 1881.

În industria bumbacului, cea mai dintâi în istoria industrială modernă, torsul mecanic, care era puțin însemnat înainte de 1789, în 1812 număra un milion 28 de mii de țevi, 3 milioane și jumătate în 1839, în 1881 4 milioane 943 de mii. Țesătoria, care număra, în 1834, 5 mii de războaie mecanice, în 1846 număra 31 de mii, 65.927 în 1881

Față de modul de producție, față de noul regim industrial, căruia acest mod i-a dat naștere, orice industrie tinde să-și doboare potrivnicii lui, rivalii, iar ieftinirea produselor sale e pentru dânsul cel mai nimerit mijloc de izbândă. Pentru a birui pe piață, sau numai pentru a se putea susține pe ea, capitalistul este împins de concurență a produce mereu cu cât mai puține cheltueli. Din pricina aceasta e silit, sub amenințarea de a da faliment, să recurgă din ce în ce mai mult, la mașinism și să-și perfecționeze uneltăria mereu. De aceea transformarea în mare industrie mecanică este un fenomen pe care nici o industrie nu-l va putea ocoli. Și creșterea asta obligatorie a puterilor producătoare, pe care capitalistul este adus s'o concentreze în mâinile sale, prilejuește, numai prin singur faptul acesta, o creștere a producției sale.

Modul de producție capitalist determină, prin urmare, formarea de întreprinderi întinse cari dezvoltă concentrarea uneltăriei, din ce în ce mai mare, și cere, cu chipul acesta, o îngrămădire prealabilă, din ce în ce mai mare, de capital. În crunta, în nemiloasa luptă de concurență, care se face prin lovitura ieftinătății, marele capital bate pe cele mici, și marile organisme de producție se înalță pe ruinele unei masse de mici capitaliști. La Reims, în 1723, se aflau 1.400

de stăvite, războaie primitive, și 1.300 de meșteri, în 1860, se aflau 150 de fabricanți, cu douăzeci și cinci de războaie. La Rouen, erau, în 1815, 1.500 de fabricanți de pânzărie, în 1842 erau 330 și, în 1860 numai 190 comandau la treizeci de mii de lucrători, făcând să se fabrice șase sute de mii de bucăți.

Mărimea capitalului avansat constituind în lupta industrială una din cele mai de căpetenie așteptări de izbândă, tendința în spre concentrarea capitalurilor biruește mai mult decât ori și când. Intrunindu-se, într'adevăr, fuzionând prin mijlocul societăților pe acțiuni, o mulțime de capitaluri individuale, centralizarea aceasta formează capitaluri mari, la a căror puternică eficacitate un capital individual nu va putea cu nici un chip să ajungă.

Urișa acumulare de mijloace de muncă, la care ajunge centralizarea crescândă a capitalului, cere pentru punerea în acțiune a acestor numeroase, enorme unelte, cere concursul, cooperarea a batalioane de muncitori. O masă crescândă de unelte și muncitori este, cu chipul acesta, supusă unei direcții comune. Această centralizare muncitorească are loc, populând orașele în dauna satelor. Populația orașelor care, în 1789, nu alcătuia decât a cincea parte din populația franceză, se alcătuia mai mult de un sfert în 1859, atingând în zilele noastre a treia parte. Prin îngrămădirea ei de producători, marea industrie a făcut să iasă, ca printr'o vrajă, vaste cetăți industriale. Tarara, scrie economistul burghez Adolphe Blanqui, în 1826, Tarara care nu era în 1815 decât un sat, ocupă astăzi mai multe mii de lucrători. Același economist vorbește, în 1848, de Roubaix, ca de un oraș improvizat, „a cărei populație s'a dublat de mai puțin de douăzeci și cinci de ani”. Pe Saint-Pierre-les-Calais, l'am văzut întreindu-și aproape populația în curs de douăzeci și cinci de ani.

Silit, chiar prin uneltele a căror întrebuințare i-o impune concurența, silit a produce pe o scară din ce în ce

mai mare, dominat astfel de către mijloacele de producție, capitalistul produce fără a mai aștepta cererea. Și produsele sunt într'atât de îmbelșugate încât se găsesc la strâmtoare pe piața națională; ca să se scurgă, le trebuie piața altor națiuni. Marea industrie solidarizează națiunile legate de necesități, de trebuinți reciproce, la a căror îndeplinire ia parte o divizie internațională de muncă, făcând de nevoie pentru fiecare în parte piața celorlalte. Intemeerea pieței internaționale pe care fiecare ține a face față, întemeerea acestei piețe este pricina că concurența atinge un grad de violență nemai-pomenit, că cele două efecte ale concurenței, notate, perfecționarea mașinismului și întinderea producției, se fac mai cu tărie simțite. Intinderea deosebirilor însă nu corespunde dezvoltării neconținute a puterilor producătoare; grămădirea prea mare, o îmbâcsire de marfă are loc din pricina aceasta, comerțul se oprește, industria încetează de-a mai lucra, urmează faliment după faliment, până ce grămădirea se curmă, după o depreciere sau o scădere mai mult sau mai puțin însemnată a mării. O criză generală de felul acesta se ivește aproape din zece în zece ani: cea dintâi a avut loc în anul 1826. După mărturia economistului burghez Villermé, această criză s'a prelungit până în anul 1833, pricinuind o îndelungă întrerupere de lucrări. După același economist, criza din 1837, coborî pe deoparte, pe o perioadă de timp, coborî salariul unei părți a clasei muncitoare, pe când, pe cealaltă parte o lasă fără lucru. După asta venită crizele din 1847, 1857, 1866, 1876, în 1886 trecând prin a șaptea criză.

Astfel, în afară de întreruperea parțială de lucru, care lovește în fiecare an, am putea zice normal, aproape toate ramurile de industrie, care se traduce printr'o sărăcie, printr'o lipsă de lucru, pe care o întovărășește o reducere de salariu, cu alte cuvinte mizeria, salariul îndeșulător fiind subordonat câtimei regulate de lucru, în afară de aceste întreruperi regulate de lucru, producția capitalistă dă naștere, periodic, acelor crize generale cari fac să urmeze după ex-

cesul, după abuzul de muncă, încetarea silită de muncă. Desimea și intensitatea acestor crize vor tot merge crescând odată cu puterea de acțiune a puterilor producătoare cari în regimul concurenții capitaliste, neapărat le dă naștere.

Dacă capitalismul este dominat de mijloacele de producție, muncitorul tot așa este. Creator al capitalului, omul îndură dominarea operii sale, și, odată cu mașinismul, această anomalie capătă o realitate tehnică. În sistemul mării industrii, pe care a creat-o dezvoltarea mașinismului, muncitorii sunt încorporați, întrupați la un organism automatic, independent de ei, la mersul căruia ei trebuie a se adapta scrupulos, fiind supuși pe lângă asta, odată cu el, puterii motrice centrale. Mișcarea lor urmează pe cea a uneltei de muncă, pe când, în manufactură și în meseria cea izolată, mișcarea uneltei dela dâșii pornește: pe când în manufactură și meserie ei erau cei ce serveau de uneltă, acum dâșii servesc mașinii. „Mijlocul de muncă, prefăcut în automat, scrie Marx, se ridică în fața lucrătorului, chiar în timpul acțiunii muncii, sub formă de capital, munca moartă, care-l domină și îi pompează, îi sugerează puterea viețuitoare”. Ce formă îmbracă, în exercițiul lui, modul de producție mecanic, și cari sunt urmările dominării sale asupra muncitorilor, iată ce voi cerceta de acum.

Fabrica, cu alte vorbe atelierul, bazat pe întrebuințarea mașinilor, ne înfățișează două forme deosebite: sau cooperarea mai multor mașini asemănătoare, sau o combinare de mașini diferite. În cazul întâi, produsul fabricat în întregime de aceeași mașină-uneltă, care îndeplinește toate operațiile îndeplinite mai înainte fie de-un lucrător, cu ajutorul unei singure unelte, fie de mai mulți lucrători, lucrând cu diferite unelte. Fabrica se alcătuește atunci din îngrămădirea unor mașini-unelte de același fel, funcționând în același timp, în același local, sub conducerea unui motor comun. Astfel, o fabrică de țesătorie se alcătuește din întrunirea unei mul-

șmi de războaie mecanice de țesut. În al doilea caz, când materia primă trebuie să treacă printr'o serie de prefaceri gradate, le execută un sistem de mașini, ca în fabricile de ață, cu ajutorul unor diferite mașini-unelte combinate împreună. În această combinație de mașini de operație parcelare, găsim cooperarea cu diviziune de muncă, care caracterizează manufactura. Dar o diferență esențială numai decât apare: diviziunea manufacturieră de muncă trebuie să țină seama de marginile puterilor omenești, și dânsa nu se poate întemeia decât după posibilitatea de execuție manuală a diferitelor operații parțiale. În producția mecanică, dimpötivă, emancipată, scoasă din limitele puterilor omenești, diviziunea, în mai multe operații, a unui act de producție, se întemeiază pe analiza principiilor alcătuitoare și a fazelor unui asemenea act, chestiunea de executare rezolvită fiind de mecanică, de chimie, etc. După cum, în manufactură, cooperarea imediată a lucrătorilor parcelari cere un număr proporțional de lucrători, anume, pentru diferitele grupe, tot așa, în combinarea de mașini diferite, ocuparea neconținută, a unelor de către altele, a mașinilor parțiale, funcționând simultan și ducând în aceeași clipă produsul prni diferite grade ale fabricării sale, crează un raport determinat între numărul, dimensiunea, între iuțea lor și suma lucrătorilor de întreținut la fiecare categorie.

Abilitatea, îndemânarea în mânia uneltei trecând cu uneltea, dela lucrător la mașină. Ierarhia puterilor de muncă specializate, stabilită prin diviziunea manufacturieră de muncă, este înlocuită, în fabrică, prin tendința de a egaliza muncile cu cari sunt însărcinați lucrătorii auxiliari ai mașinismului. Ușurința acestor munci înlătură trebuința de-a le preface în ocupații exclusive ale unor muncitori speciali, oșândiți pe vecie, ca în manufactură, la aceeași și la aceeași muncă. O deosebire este numai cât se atinge de muncitorii cari mănuesc o mașină-uneltă, între cari se mai cuprind cei câțiva lucrători cari dau foc la cazanele de vapori, și sala-

horii cari le sunt subordonați lor. Alături de aceste categorii de căpetenie, ia loc un personal, neînsemnat din punctul de vedere al numărului, un personal de ingineri, de mecanici, etc., cari supraveghează mecanismul general și îngrijesc de reparațiile trebuitoare. Marea industrie îndeplinește astfel despărțirea dintre munca manuală și puterile intelectuale ale producției, transformate de ea în putere a capitalului asupra muncii.

Cu toate că, din punctul de vedere tehnic, mașinismul dă naștere unui nou sistem de diviziune de muncă, vechiul sistem se menține în fabrică, mai întâi ca tradiție moștenită dela manufactură, după aceea pentru că capitalul îl înalță în mijloc de exploatare. Indatorirea de a mânui toată viața o uneltă parcelară, ajunge obligația de-a servi, toată viața, o mașină parcelară. Se abuzează de mecanism pentru a transforma lucrătorul într'o parte de mașina, care și ea face parte din alta. Prins astfel la o operație simplă, a cărei simplitate singură e un chin, o tortură, răpind muncii ori și ce interes, a cărei plicticoasă uniformitate înăbușe orice dezvoltare a corpului și a spiritului, fără a deprinde vre-un meșteșug oarecare lucrătorul nu e bun de nimic dacă operația aceasta i-ar fi răpită, fie printr'o dare afară, fie printr'o nouă descoperire. Amenințat cu chipul acesta de a fi făcut de prisos, de a-și vedea retrăgându-i-se, odată cu slujba și mijloacele sale de existență, atârănarea lui absolută de fabrică, și prin aceasta de capital, este pecetluită.

Suprimarea puterii mușchiulare, înlesnirea muncii cu mașina, repeziciunea cu care cineva se deprinde cu ea, au îngăduit întrebuintarea de lucrători fără mare putere mușchulară și fără multă învățătură. Așa că de îndată ce capitalul dispuse de mașinism, făcu apel la munca femeilor, la munca copiilor. Ceea ce nu se văzuse nici într'un alt regim de producție, familia muncitorului fu dezagregată, toți membrii ei, fără deosebire de vârstă și sex, fură aruncați în fabrică și munca silită a tuturor, în folosul capitalului, ajunse

condiția de întreținere a familiei. Știm că retribuția muncitorului are de bază ceea ce-i necesar pentru întreținerea și reproducerea lui. Pletăcând însă în salariați, pe femei și pe copii, la acei care nevoi făcea față viața și puterii de muncă a capului de familie, distribuind astfel asupra mai multor puteri valoarea unuia singur, mașina coboară această valoare. Cele patru puteri, presupun, pe cari le vinde acum o familie muncitoare, pot să-i producă mai mult decât odinioară vinderea singurei puteri a capului ei, dar nu mai puțin în loc de o singură putere trebuie ca patru să producă capitalistului supra-muncă, să-i procure o plus-valoare, pentru ca o singură familie să trăiască. De altfel suplimentul de plată este precumpănit, întrecut de cheltuelile de hrană cumpărată din târg, prin cheltuelile de diferite cumpărături, pe cari le provoacă, odată cu confiscarea soției și mamei de capital, le provoacă suprimarea lucrărilor domestice.

Mașina, acest puternic mijloc de-a ușura munca omului, se schimbă cu chipul acesta, în mâinile Capitalului, în mijloc de-a spori numărul salariaților: sporind însă materia omenească exploatabilă, ea ridică gradul de exploatare. De aici înainte nu numai că lucrătorul trebuie să se vândă, el mai este silit să-și precupețească copiii. În **Buletinul Societății industriale din Mulhouse**, din 31 Mai 1837, doctorul Perot zice: „Mizeria dă naștere uneori, la părinții de familie, unui odios spirit de speculare asupra copiilor lor, și conducătorii de stabilimente sunt adesea solicitați ca să primească în atelierele lor copii mai jos chiar decât vârsta la care dâșii sunt admiși deobiceiu”.

Exploatarea copiilor, ivită din cerințele capitaliste, fu de așa natură, încât pentru a împiedeca degradarea fizică și morală care amenința clasa muncitorească, pentru a împiedeca pe capital de a slei înainte de vreme puterea omenească, de care nu se va putea fără îndoială lipsi, de a ucide găina cu ouălele de aur, Staful, în interesul capitalului, trebui să intervină. Încă din 1819, în Franța, economistul burghez

Sismondi, semnala acele nefericite creaturi cari „dela șase-opt ani lucrează douăsprezece și patrusprezece ceasuri și pier pe rând de istovire înainte de a ajunge la douăzeci de ani”. In 1827 un fabricant, acesta care vedea mai clar, unul din cei mai de căpetenie fabricanți de ață de pe Rinul de jos, înțelese primejdia ce amenința exploatarea capitalistă; el semnală stingerea grabnică a copiilor supuși unei sarcini istovitoare și atrase luarea aminte Societății industriale din Mulhouse asupra urgenței unei legislații ocrotitoare a copiilor. Studiul la care, în urma acestui apel, se dădu societatea aceasta, dădu loc unor asemenea constatări încât Academia de științe morale și politice însărcină pe doi din membrii ei cu o anchetă. Faptele conchizătoare expuse în raportul cetit la Academie, în 1839, de Villermé, siliră guvernul să intervină, să ia măsuri.

După Villermé, pe când copilul unui manufacturier avea, la nașterea lui, după calculul probabilităților, sorții de-a trăi douăzeci și opt de ani, și copilul unui salahor nouă ani, cel al unui simplu lucrător dela fabrica de ață din Mulhouse nu putea să se aștepte mai mult de la un an și un sfert. Copiții de cinci-șase ani, petreceau 14 și 15 ceasuri să lege firele și cădeau sleiți pe războiu. Conte de Tascher cită la Camera Pairilor faptul unor patroni cari se serveau de-o vână de bou pentru a ține pe aceste micuțe ființe cu luare aminte la lucru. Ch. Dupin semnală la rându-i, dela tribuna Camerei Pairilor, cum că consiliul de revizie rețormă, în cele zece mai industriale departamente ale Franței, 9.930 de infirmi sau diformi, la 10.000 de admiși, pe când în cele zece mai agricole departamente nu reforma decât 4.029.

Legea din 22 Martie 1841 hofări la opt ani, minimum de vârstă de admitere în stabilimentele industriale. Dela opt până la doisprezece ani, ziua de muncă, era mărginită la opt ceasuri, la douăsprezece ceasuri dela doisprezece la șase-sprezece ani. Munca de noapte dela nouă ceasuri de seară până la cinci dimineața, era obștește interzis mai jos de

treisprezece ani. Această lege, de-altminteri, nu fu nici odată serios aplicată. Se elaboră altă lege. Legea din 19 Mai 1874, executorie dela 20 Mai 1875, cuprinde interzicerea muncii industriale în manufacturi, fabrici, uzine, șantiere și ateliere, pentru copiii mai jos de doisprezece ani împliniți. Prin excepție, unele industrii pot să întrebuințeze și copii dela vârsta de zece ani, dar în cazul din urmă, maximum muncii, care e de douăsprezece ceasuri dela vârsta de doisprezece ani, este redus la șase ceasuri, împărțite printr'o odihnă. Munca de noapte și munca de Duminică și zilele de sărbători sunt interzise înainte de șasesprezece ani împliniți, pentru copile înainte de douăzeci și unu de ani, „dar numai în uzine și manufacturi”. Această interzicere îndură oarecari excepții, cari nu pot privi în tot cazul decât copiii mai jos de doisprezece ani. Prin aceeași lege, apoi, este oprit de-a întrebuința la munca subterană, în mine, ocne, în cariere, femeii.

Anexând, alăturând la personalul de muncă o masă tot mai mare de copii și femei, mașinismul ajunge în cele din urmă să sfarmă împotrivirea pe care adultul bărbat o mai opunea, în perioada manufacturieră, tendințelor despotice, asupritoare, ale capitalului: mulțumită elementului mult mai lesne de mânuit al copiilor și femeilor, capitalul putu să subjuge cu totul pe muncitor patimei sale a tot stăpânitoare, stoarcerea celei mai mari câtimi cu puțință de supra-muncă.

Mașina crează și condiții noi cari îngăduie capitalului de-a da frâu slobod tendinței sale constante, de-a prelungi ziua de muncă și motive noi cari fac să-i mai crească setea de muncă altuia. Cu cât mașinile funcționează mai mult, cu atât e mai mare câtimea de marfă asupra căreia se repartizează cheltuelile făcute cu ele, și cu atât e mai mică partea acestor cheltueli proporționate pe fiecare marfă. Dacă mașinile se uzează lucrând, ele se uzează cel puțin cu folos. Dar ele se uzează de asemenea și se strică prin nelucrare, devenind atunci pradă a elementelor, ca și o spadă care ru-

ginește în teacă: în cazul acesta ele se uzează fără folos. Iată de ce se caută a li se scurta timpul de nelucrare. Mașinile, după asta, sunt supuse la ceea ce s'ar putea numi uzura lor morală. Oricât de în bună stare s'ar menține, ele își pierd din valoare prin construirea de alte mașini mai bune, cari le fac concurență. Această primejdie este cu atât mai puțin de temut, cu cât perioada de uzură materială este mai scurtă. Și-i limpede, c'o mașină are să se uzeze cu folos, cu atâtă mai iute, cu cât ziua de muncă are să fie mai lungă.

Un oarecare material, cerând, spre pildă, ajutorul a o sută de lucrători, îngăduie a se atinge o anumită cifră de producție. Dacă, pentru a mări cifra asta, s'ar adăuga numărul lucrătorilor, fără îndoială va trebui de adăugat și materialul. Pe câtă vreme, adăugând numărul de ceasuri de muncă furnizată zilnic de cei o sută de lucrători se poate ajunge la rezultatul dorit, fără să fie nevoie să se adauge un material, care va fi numai pus în lucrare într'un timp mai îndelungat, zi cu zi. Acolo unde, pentru a-și întinde producția, o adăogare a numărului lucrătorilor săi silește pe capitalist la un avans mai însemnat în clădiri, în mașini și așa mai departe, prelungirea zilei de muncă atinge ținta, fără să crească cheltuelile de făcut în clădiri și mașini.

De altă parte, producția mecanică, dezvoltându-se, silește să se avanseze o sumă din ce în ce mai mare în mijloace de muncă, în mașini, etc., și fiecare întrerupere a vremii de muncă imobilizează, cu chipul acesta, un capital din ce în ce mai de seamă. Neactive, mijloacele de muncă, sunt o cauză de pierdere pentru capitalist, pentru că timpul în care ele nu absorb muncă, reprezintă un avans sterp. Mai mult, cer adesea o cheltuială suplimentară la fiecare reluare de muncă. Iată considerația care, după vorba economistului burghez Senior „face a fi de dorit lungile ceasuri de muncă”.

Pentru a îndura cât mai puține întreruperi, capitaliștii au inventat munca neîntreruptă, și ziua și noaptea, și aceiași lucrători neputând, din nefericire, să muncească zilnic

tocmai douăzeci și patru de ceasuri în capăt, capitaliștii au găsit să întrebuițeze alternativ lucrători, trebuind să li se interzică pentru copii, lucrători de zi și de noapte, ceea ce se petrece în diferite chipuri: o parte din personal, bunăoară, face, timp de o săptămână, slujba de zi, altă săptămână slujba de noapte. Sistemul muncii de noapte folosește capitalistului cu atât mai mult, cu cât implică o scandalosă exploatare a muncitorului și înlesnește trecerea asupra limitei nominale a duratei de muncă, El mai are, cu osebire, o înrăurire vătămătoare asupra sănătății. Capitalistul însă pună în pungă un beneficiu. Și asta oare nu e de seamă ?

Am explicat, în formarea **proletariatului**, cum că câștigul capitalistului, plus-valoarea, nu provine din elementele pasive ale produsului, din mijloacele de muncă, ci numai din elementul activ, din puterea de muncă, care funcționează peste produsul echivalent cu prețul acesteia de cumpărare. Dacă, prin creșterea puterilor producătoare, industria mecanică mărește supra-munca lucrătorilor prinși în lucru, și prin urmare plus-valoarea, înlocuind un oarecare număr de muncitori prin mașină, dânsa împuținează, pentru un capital anumit, elementul sursă de plus-valoare. Întrebuințarea mașinilor, din punctul de vedere al sporirii de plus-valoare, cuprinde o contradicție dar, și această contradicție împinge instinctiv pe capitalist să prelungească ziua de muncă, să compenseze, prin sporirea gradului lor de exploatare, scăderea proporțională a numărului de lucrători exploatați.

Vedem de aci că mașinismul, în mâinile capitalului, dă numeroase motive de-a prelungi peste măsură ziua de muncă, procurând tot odată puțința de a face asemenea lucru, curbând sau subjugând cu totul masa muncitorească sub lege. Această prelungire s'a îndeplinit cu atâta desfrâu, că s'a simțit nevoia să se reacționeze față de relele pe cari această prelungire le pricinuia, mărginind legalmente ziua de muncă. Și ce-ar putea să caracterizeze mai bine modul de producție capitalist, decât această necesitate impusă Statului,

impusă aparatului guvernamental, chiar al stării capitaliste, de a interveni pentru a protegei rasa a cărei rădăcină o lăcomie oarbă o atacă? E bine de adăogat, cum că mișcările revoluționare muncitorești n'au fost străine în determinarea Statului. În Franța, după revoluția din Februarie, la 2 Martie 1848, s'a dat întâiul decret în sensul acesta. Legea din 9 Septembrie 1848, care atenuă, îndulci decretul acesta, hotărî maximul zilei de muncă la douăsprezece ceasuri, în uzine și manufacturi. După Villermé, ziua de muncă efectivă, fusese mai înainte de treisprezece ceasuri, la Albeville și la Louviers, dela treisprezece la patrusprezece ceasuri la Mulhouse, dela patrusprezece la cincisprezece la Amiens, de cincisprezece la Sedan. De altminterlea aplicarea legii nu fu supravegheată de loc.

Ceea ce arată puterea dată capitalului prin noile condiții economice, e faptul că pe când altă dată acestuia îi trebuia ajutorul Statului, pentru a stoarce dela muncitori o câtime îndestulătoare de muncă neplătită, acum Statul trebuie să intervină pentru a pune capăt mortalității muncitorilor, înainte de timp, în urma muncii peste măsură la care capitalul îi supunea. Pe când legislația veche prelungea ziua, legislația modernă trebui s'o scurteze. Și durata zilei de muncă, impusă clasei lucrătoare, până în veacul al XVIII-lea, cu sprijinul Statului, deabia corespunde cu mărginirea timpului de muncă pe care Statul este silit a o decreta în a doua jumătate a veacului al XIX-lea.

Această reacție a societății, împotriva primejdiei degenerării proletariatului, prilejuită de prelungirea afară din cale a muncii zilnice, mărginirea legală a zilei, a adus pe capital să încerce a câștiga, prin o adăogare a câtimei de muncă cheltuită într'un ácelași timp, ceea ce îi era oprit de-a dobândi printr'o înmulțire a ceasurilor de muncă. Cu chipul acesta, lucrătorul este silit să cheltuiască, prin mijlocirea unei silinți mai mari a puterii sale, să cheltuiască mai multă activitate pe ceas. Și se prinse a se evalua mărimea

muncii, în chip dublu: după durata ei mai întâi, apoi după gradul ei de intensitate, adică după câtimea ce se cuprinde într'un interval de timp anumit. În ce chip se dobândește, în același timp, o mai mare câtime de putere vitală, în ce chip, într'un cuvânt, s'a putut face munca a fi mai intensă? Acest rezultat al scurtării zilei, purcede din această lege vădită, cum că capacitatea de acțiune a oricărei puteri animale e cu atât mai mare cu cât timpul în care ea e în lucrare este mai scurt. În anumite margini, se câștigă în eficacitate, ceea ce se pierde în durată.

Nu e decât un chip de-a dobândi plus-valoare, acela de-a scoate cât mai mult din puterea de muncă, plătind cât mai puțin. Am arătat în ce chip capitalul face pe lucrător să dea tot ce este în stare a da. Să vedem acum în ce chip păstrează dânsul salariile la nivelul favorabil exploatării sale.

Dacă, pe de o parte, introducerea mașinismului într'o ramură de producție face nefolositoare o parte din lucrătorii ce-i ocupa, pe cari-i aruncă pe piață, în căutarea altei bucăți de pâine, mașinismul poate, pe de altă parte, în alte ramuri de producție, poate pricinui o adăogare de lucru. Astfel, mașinile, dau naștere unei specii de lucrători meniți în mod exclusiv la construcția lor, și, cu cât sunt de construit mai multe mașini, cu atât e mai numeroasă asemenea categorie de lucrători. Câtimea de articole fabricate, cu mașinile, fiind cu mult mai mare, trebuie cu mult mai multe materii prime, etc., trebuie prin urmare, ca industriile cari furnizează aceste materii prime, etc., să sporească câtimea produselor lor, ceea ce poate aduce o creștere a numărului lucrătorilor lor. Ieftinătatea acestor articole duce la dezvoltarea industriilor cărora ele slujesc ca mijloc de producție. Mulțimea produselor crește munca în industria transporturilor. În urma schimbărilor pe cari sistemul mecanic le prilește astfel în mediul economic, apar industrii noi, deschizând debușuri noi și muncii.

În sfârșit chiar în ramura în care e introdusă exploatarea mecanică, profiturile extraordinare pe cari noul mod de muncă le procură celor ce-l aplică întâi și întâi, prilejuiesc numai decât o perioadă de activitate aprinsă. Profiturile acestea atrag capitalul, pururea în căutarea unor plasamente privilegiate, procedeul cel nou se generalizează: întemeierea de fabrici noi și întinderea celor vechi cari rezultă de aici, mărește atunci numărul total al lucrătorilor ocupați. Dacă din capul locului, o aplicare nouă a mașinismului reduce pe muncitori la o încetare silită de lucru și le răpește pâinea, această aplicare nouă sfârșește prin a curba sub jugul capitalului mult mai mulți lucrători decât se aflau la ivirea lui. Sporirea câtimei mijloacelor de producere, corespunde, în cele din urmă, o sporire a numărului salariaților; știm în ce chip înrolarea mereu crescândă a femeilor și copiilor este un mijloc de a crește numărul acesta.

Dar, odată cu numărul lucrătorilor atrași de capital, care ajunge la maximum lui, produsele devin atât de îmbelșugate încât copleșesc piața fără a se putea scurge: o înțetinală în producere urmează de aici, iar muncitorii sunt aruncați pe drumuri, așteptând, în mizerie, să se înceapă iar lucrul. Alternativa de activitate de mijloc, de prosperitate, de producție excesivă, de criză și de oprire, cari caracterizează industria modernă, iată ce constituie starea normală a lucrătorului. Cât țin perioadele de respingere a puterii de muncă de capital, progresele tehnice, pornite din necesitatea de a economisi munca, operează schimbări cari reduc pentru viitor numărul lucrătorilor necesari. Dacă fiecare invenție a unei alte mașini înlocuiește brusc o mulțime de lucrători prin câți-va slujitori de mașină, perfecționarea necurmată a mașinismului face mereu de prisos pe unii din acești slujitori, și, odată cu dobândirea unui rezultat dat, cu mai puține brațe, această perfecționare îngăduie de a substitui pe lucrătorul fără de nici o abilitate particulară lucrătorului celui abil, de a substitui pe femeie bărbatului și pe copil adultului.

Oferirea de muncă, care era până acum normală, pentru o câtime de producție dată, ajunge supra-îmbelșugată, așa că o fracțiune mai mult sau mai puțin însemnată de salariați încetează de a mai fi de folos. Asemenea mișcare repetându-se odată cu dezvoltarea mijloacelor de producție, crează o supra-populație muncitorească, care sporește mereu. Această supra-populație, trebuie să ne dăm seama, nu purcede de loc dintr'o sporire reală a populației, ci din starea capitalului industrial, cărui, progresele neconținute ale mașinismului îi îngăduie de-a se lipsi de-o parte mai mult sau mai puțin însemnată din lucrătorii săi.

Slăbirea necurmată, prilejuită de necurmată creștere a mijloacelor de producție, atât în număr cât și în eficacitate, slăbirea câtimei de putere muncitorească, trebuitoare pentru executarea unei câtimi anumite de muncă, pe de o parte face ca, dacă rândurile salariaților se îngroașe, după cum am văzut, odată cu creșterea mijloacelor de producție, ele se îngroașă într'o proporție descrescândă, adică, cu toate că sporind, numărul lucrătorilor exploatați descrește, proporțional cu scara producției. Pe de altă parte, înlăturând un număr din ce în ce mai mare de muncitori odinioară ocupați, slăbirea câtimei de putere muncitorească, formează o supra-populație muncitorească.

Această supra-populație, existând numai în raport cu tendințele momentane ale exploatării capitaliste, poate să crească și să descrească de-odată, după mișcările de întindere sau de scădere ale producției. În faza actuală a evoluției ei, supra-populația muncitorească este o condiție de existență a producției capitaliste. Acesteia îi trebuie o rezervă industrială, un număr de lucrători mult mai mare decât acel ce i-ar fi de nevoie, în mijlociu, pentru trebuințele sale, ca să poată să i se pună pe dată la îndemână, brațe neocupate, de îndată ce starea pieții ar face să se întărească afacerile. Profiturile fabricantilor atârnă mai cu seamă de facultatea de a exploata clipa priincioasă a unei cereri mai

mari, și de a se despăgubi, cu chipul acesta pentru perioada încetării de lucru. Întinderea sau creșterea producției, la un timp dat, nu-i însă cu puțință decât cu armată industrială de rezervă, pururea la ordinele capitalului, armată industrială fără nîci o legătură cu sporirea naturală a populației. Această armată de rezervă, care intră în activitate în timpul perioadei de creștere a producției, care trece în disponibilitate în timpul perioadei de scădere, numai ea poate să țină gata la nevoile fluctuante, schimbătoare ale capitalului, materia omenească neapărată.

Dăinuirea acestei rezerve, intrarea ei când parțială, când generală în serviciul activ, după aceea reconstituire pe un cadru mai vast, iată ce aduce, cu repeziciunea turburătoare a progreselor sale tehnice, mișcarea caracteristică a industriei moderne, care trece, aproape din zece în zece ani, precum văzurăm, prin faza ocupării obișnuite, a muncii cu presiune înaltă, a plinului peste seamă și a stagnării. Ocupată pe jumătate sau neocupată de loc, armata de rezervă, în timpul trândăviei sale silite, e susținută deasupra mormântului de către societățile de ajutor și așezămintele de asistență publică, a căror utilitate pentru capitaliști o înțelegem numai decît.

Formarea acestei rezerve, rezultă nu numai din înlocuirea neconținută a lucrătorilor de către mașină, ci și din înrolarea de pături noi din clasa muncitoare, a femeilor și copiilor puși în locul bărbatului. Tendința capitalistă, semnalată mai înainte, de a substitui, de a pune în locul unei puteri superioare, mai scumpe, a adultului bărbat, mai multe puteri inferioare, însă mai ieftine, de femei, de copii, de flăcăi: trebuința ce-o are capitalul de-o mai mare proporție de femei, de copii și de tineri, decât de bărbați în tot locul, care explică pentru ce, într'o țară, poate cineva să se plîngă de lipsa de brațe, pe cîtă vreme mii de lucrători sunt osândiți la lipsa de lucru.

Pe măsură ce se dezvoltă, cu mașinismul, puterea pro-

ducătoare a muncii, pe măsură ce sistemul capitalist, prin urmare, scoate mai multă bogăție cu mai puțină muncă, pe măsura aceasta se dezvoltă și mijloacele de a scoate mai multă muncă, fie că prelungind-o, fie făcând-o mult mai intensă, sustrăgând-o dela un număr mai ridicat de salariați, creind o supra-îmbelșugare obișnuită de brațe. Această supra-îmbelșugare, ale cărei pricini le cunoaștem și care contribuie a crește abuzul muncii la care sunt osândiți lucrătorii cei ocuțați, mulțumită cărui abuz, se pot neapărat ocupa un număr de lucrători, mai mic, această supra-îmbelșugare mai este încă favorizată prin întrebuițarea, cu puțință cu scăzământ, prin întrebuițarea de lucrători străini, aruncându-se pe drumuri naționali. Existența, pentru toate aceste motive, a unei clase supra-numerare, pururea gata să ia locul celor ce muncesc, îndeplinește asupra acestora o presiune care-l supune plecați la dominarea, la exploatarea capitalului, reducându-i ca să primească niște salarii de foame.

Știm că cererea și oferta fac să oscileze salariul mai sus și mai jos decât ceea ce-i trebuie producătorului ca să-și perpetueze puterea producătoare. Ne dăm seama cât alterează raportul cererii și ofertei, în folosul capitaliștilor, concurența neînteruptă a muncitorilor supra-numerari. Pe de altă parte, trebuie să notăm că, în loc de-a lucra numai asupra cererii, capitalul lucrează, în același timp, asupra ambelor părți. Intr'adevăr, dezvoltarea crescândă a puterilor producătoare ale muncii, care mărește cererea de brațe, mărește de asemenea și oferta, fiind că fabrică brațe supra-numerare. În definitiv cererea și oferta de muncă sunt regulate de trebuințele capitalului care fixează, odată cu întinderea și scăderea alternativă a producției, întinderea rezervei muncitorești.

Așa că nu e nici de cum creșterea sau scăderea cifrei absolute a populației ceea ce determină câțul general al sa-

lariilor. Proporția diferită, după care populația muncitoare se descompune în armată activă și în armată de rezervă, creșterea sau scăderea brațelor disponibile, după creșterea sau scăderea perioadei industriale, iată ce determină exclusiv variațiile, schimbările cântului general de salarii, cu alte cuvinte raportul dintre capital și puterea muncitorească, ambele privite în totalitate. Nu trebuie să se confunde acest raport general cu oscilările particulare, pricinuite de împrejurări speciale, când într'o ramură de industrie, când în alta. De îndată ce profitul în una din ele întrece cântul cel mijlociu, capitaluri adiționale sunt atrase și se aruncă în ramura asta, cererea de muncă se resimte: devenind mai puternică, asemenea cerere poate face să se urce salariile. Dacă asemenea urcare se întâmplă, dânsa atrage lucrătorii spre ramura de industrie favorizată, până ce, chiar prin faptul grămădirii acesteia, cererea de muncă putând a se satisface în larg, salariul cade la nivelul lui ordinar sau se coboară încă mai jos. Copleșirea acestei ramuri, de lucrători, încetează atunci, făcând loc emigrării lucrătorilor spre alte ramuri de industrie. Creșterea capitalului poate să producă aici o creștere de salarii, această creștere un adaos, o grămădire de muncitori. Grămădirea aceasta o scădere de salarii. Iar această scădere o împușinare de muncitori. Însă aici avem o mișcare localizată, care corespunde mișcării de distribuire, de împărțire particulară a muncitorilor între diferitele ramuri de industrie, nu sumei absolute a populației muncitoare.

Aceleași cauze, cari desvoltă puterea expansivă a capitalului, provocând punerea în disponibilitate a muncitorilor, rezerva industrială, armata de rezervă nici vorbă, trebuie să sporească potrivit cu sporirea rosturilor bogăției. Cu cât e însă mai numeroasă această rezervă, față de câtimea muncitorilor ocupați, cu atât e mai mare partea din clasa muncitorească ce și-a pierdut, odată cu salariul, condițiile normale de viață, cu atât crește mai tare pauperismul. Pauperismul, care purcede din existența unei rezerve industriale, ca și

rezerva aceasta, fiind neapărat mișcării producției capitaliste, necesitatea unei rezerve implică necesitatea pauperismului. Așa că, pe măsură ce capitalul crește în putere, vinderea puterii de muncă pentru cei ce n'au de vândut altceva, devine mult mai nesigură, și, cu chipul acesta, fie că salariile acestora ar fi urcate sau joase, situația muncitorilor trebuie să se înrăutățească mai tare. Economistul burghez Villermé constata în 1837, în raportul făcut către Academia de științe morale și politice, cum că departamentul cel mai industrial din Franța, departamentul de Nord, era de asemeni cel mai bătut de pauperism.

Expresia în bani a prețului puterii de muncă, salariul nominal mai mult sau mai puțin ridicat în unele timpuri decât în altele, nu înseamnă că retribuția muncitorului ar fi mai bună sau mai rea. Pentru a ne da seama mai bine de diferitele câtimi de salarii, reale, și, prin urmare, de situația reală a muncitorilor, nu trebuie, după cum am văzut în timpul din urmă, făcând pe cea mai mare parte din ziarisții burghezi, ziașiți cu totul lipsiți de lealitate și cu totul ignoranți în materie economică, nu trebuie să comparăm cifrele aparente, ci diferitele cheltueli de putere muncitorească la cari dănele corespund, și, mai cu seamă deosebirea în puterea de cumpărare ce aceste cifre o dau. Dar, dacă examinăm, nu numai suma de bani ce-o primește salariatul, ci câtimea de lucruri de ale vieții, pe care această sumă îi îngăduie să-și procure, luând cifrele date de jurnalul Societății de statistică, vedem că, dela 1824 la 1835, salariile ridicându-se cu 37 la sută, prețul lucrurilor trebuitoare pentru întreținere sau hrană se ridicaseră cu 45 la sută. Dela 1853 la 1880, statistica oficială notează că salariile s'au ridicat cu 60 la sută. La sfârșitul anului 1886, însă, un economist burghez, Cochut, scria în *Revue des Deux Mondes*, cum că prețul „cărni, untului, legumelor, fructelor, ouălor, lăptăriei”, „s'au dublat de vre-o treizeci de ani”. Și dacă am adăoga, bună-oară, urcarea colosală a chiriilor, la această

urcare de prețuri, am vedea că ridicarea salariilor este inferioară sporirii cheltuelilor de întreținere. Creșterea progresivă a acestor cheltueli, scumpirea traiului cu alte cuvinte, după însăși Cochut, „întrece cel mai adesea progresiunea sau ridicarea salariilor”.

Cochut, de altminteri, ne pune la îndemână cifre conchizătoare. Din cele 37 de milioane de locuitori ai Franței, dânsul socotește ca la 18 milioane 650 de mii de salariați. Actualmente grupul acesta ar primi 12 miliarde 687 milioane pe an și de persoană 682 de franci: 1,87 de fiecare pe zi. Ca să trăiască o casă de patru persoane, asta ne dă cifra obișnuită de 7 fr. 48 bani de zi. Dar Cochut singur scrie: „Dacă s’ar face un tablou de consumația unei case de lucrător cu prețurile din 1820, din 1850, din 1880, aceste prețuri, puse față în față, s’ar vedea că un salariu de 8 fr. din zilele noastre nu aduce mai multă îmbelșugare decât aducea un salariu de 6 fr. acum treizeci de ani, decât un salariu de 4—5 fr. acum o jumătate de secol”.

De altfel, față de urcarea proporțională a salariilor, voi nota că proporția după care se reprezintă orice urcare, chiar cea mai slabă, e cu atât mai mare cu cât câtimea salariilor este mai coborâtă. Un salariu de 5 fr. ridicându-se cu zece centime, urcarea este de 2 la sută; dacă însă această ridicare de zece centime are loc la un salariu de 2 fr., urcarea este pe dată de 5 la sută. Un salariu de 5 fr. ridicându-se cu un fr., urcarea este de 20 la sută; același adaos de un fr. dă o urcare proporțională de 50 la sută la un salariu de doi franci.

Toate cifrele pe cari le-am citat, le-am luat dela adversari, fără să le discut. Cu toate acestea, cifrele lui Cochut, bună-oară, privesc numai din punctul de vedere al aritmeticii, sunt puțin cam sporite. Însă, chiar cu cifrele acestea, vedem ce trebuie să gândim de publiciștii cari afirmă în mod doctoral cum că poziția clasei muncitorești merge îmbunătățindu-se. Lucrătorul mănâncă mai multă carne decât odi-

nioară, scriu ei: însă nu e nevoie de a redobândi printr'o hrană mai nutritivă mai marea câtimă de putere pe care-l face s'o piardă o muncă mai îndelungată și mai intensă? Pentru că, se știe, că folosirea de carne favorizează acțiunea cerebrală și acțiunea musculară. Lucrătorul bea alcool mai mult: dar nu e oare silit de gradul de intensitate al muncii lui actuale, să caute în stimulente o sporire momentană a energiei în dauna duratei puterii sale? Alcoolul întărește momentan puterile și, ceea ce, din nenorocire este adesea un bun, el mai înăbușe durerea și astâmpără foamea; tutunul aduce o întipărire de satisfacere nutritivă: celelalte substanțe, cum e cafeaua, împiedecă „denutrirea”, după vorba chimistului Payen, sau împuținează pierderile.

Consumația muncitorului nu e decât prefacerea substanțelor cumpărate prin vinderea puterii sale de muncă, prefacerea în altă putere de muncă, în altă materie de exploatat de către capital. Dacă consumația se îmbunătățește, e din pricină că schimbările aduse felului de muncă o cer. Intr'un memoriu al Academiei de medicină, din 1850, găsim relatat acest fapt: Când muncitorii dela făurarii din departamentul Tarn erau hrăniți cu vegetale, dâșii, în mijlociu, pierdeau cincisprezece zile de muncă pe an, istoviți și bolnavi. În 1833 Talabot, făcu ca partea cea mai de căpetenie a hranei să fie carnea: starea sanitară se îmbunătăți așa fel, încât fiecare lucrător nu mai pierdu decât trei zile, în loc de cincisprezece zile de muncă pe an. Fiecare lucrător furniza dar douăsprezece zile de muncă mai mult pe an, ceea ce, în total, producea un câștig colosal. Se știe că pe vremea construirii căii ferate dela Paris la Rouen, în 1841, fu destul să se înlocuiască legumele cu cari se hrăneau lucrătorii francezi, să se înlocuiască cu carnea, pentru a-i aduce să facă tot atâta muncă ca și lucrătorii englezi, cari lucrau alătura de ei și se hrăneau cu carne.

Consumația muncitorului tot capitalistului folosește, căruia îi păstrează, în gradul priitor convenit, instrumentul

esențial. Intr'atât se privește consumația muncitorului numai din punctul de vedere al interesului capitalist, încât se strigă împotriva oricărei cheltueli de prisos, din partea lucrătorului, împotriva oricărei cheltueli ce nu s'ar cere neapărat de păstrarea puterii sale în stare priitoare de muncă. Ne aducem aminte de strigătele și ironiile presei burgheze față de acel lucrător care, întocmindu-și bugetul pentru Comisia de anchetă, avu curajul ca să treacă printre cheltuelile lui o sumă menită la plata unor modeste distracții. Un lucrător să aibă pretenția de a se duce la teatru, asta e afară din cale, nu-i așa? Ca și când bucuriile, plăcerile vieții ar fi fost făcute pentru el. Să mănânce strict cât se cade pentru ca punerea în valoare a capitalului să fie pururea asigurată, să rupă chiar din acest strict necesar ceva bani, ca să nu cadă în sarcina societății în timpul încetării lucrului sau la vreme de boală, iată, după susținătorii și susținuții sau întreținuții stărei capitaliste, iată care e datoria lucrătorului.

Dacă trecem acum la condițiile materiale în cari se îndeplinește munca de fabrică, cele mai elementare, cele mai simple prevederi igienice le vedem neglijate. Din economie, condițiile vitale de aer, spațiu, lumină, ca și măsurile de apărare împotriva întâmplărilor de primejdii și împrejurărilor insalubre, sunt suprimate sau măcar viciate pentru lucrător. Când se întâmplă vre-un accident, se obișnuște a se face să cadă vina asupra nenorocitei victime, pe când, chiar o vină fiind, această vină este mai totdeauna motivată de nevoia la care sunt siliți muncitorii, de-a se grăbi. Lucrătorul trebuie să se supună, într'adevăr, puterii de îmboldire tot mai mare, tot mai mare a mașinismului.

Această supunere tehnică a muncitorului la mersul mijlocului de muncă, crează o disciplină de cazarmă cu totul organizată, în regimul de fabrică. Acolo orice libertate încetează, și de fapt și de drept. Lucrătorul mănâncă și doarme după comandă, Capitalistul își întocmește, precum îi place, codul de fabrică. Lucrătorilor ce s'ar plânga împotriva ne-

săbuitului său arbitrar, se răspunde: fiindcă ați primit de bună voe asemenea contract, trebuiește să vă supuneți. Drept sancțiune, sunt amenzile, reținerile din salar, așa că capitalistul trage folos atât din violarea, din călcarea, ca și din observarea legilor sale. Argumentul cel mai suprem este amenințarea de dare afară. Capitalistul subjugă pe lucrător prin foame.

Producătorii imediați, având nevoie, ca să mănânce, să fie primiți în slujba uriașelor mijloace de producere, stăpânitorul acestor mijloace este stăpânitorul absolut al producătorilor, iar autoritatea-i despotică i se face simțită nu numai în fabrică, ci și afară din ea. Legea proclamă egalitatea civilă și politică a tuturor cetățenilor: fiecare are, după lege, aceeași parte de suveranitate: cu toții aceleași drepturi le au. Dar cui îi pasă de lege. Ajunge ca capitalistul să amenințe cu darea afară pe salariații cari s'ar ocupa de politică, cari s'ar folosi de dreptul lor de-a vorbi, de-a scri, de-a se întruni, cari ar lua parte la luptele electorale, precum s'a întâmplat, bună-oară, la Creusot, la Reims, la Anzin, și, deodată, toate drepturile legale ale unei întregi categorii de cetățeni sunt desființate de-o voință particulară. A mai susține după asta că nu mai există clase, că astea sunt născocirea revoluționarilor cari nu știu ce spun, a mai susține asemenea lucru nu poate fi decât născocirea reacționarilor fără bună credință, sau a scriitorilor cari, dacă știu ce spun cum se laudă ei, nu se deosebesc nici prin știință, nici prin judecată: ca și un clovn care priceput, meșter să se folosească de mușchii săi, abil să se folosească de ei și îngâmfat de această singură a lui abilitate, ar trata de invenții descoperirile fiziologice din cari, firește, dânsul n'ar înțelege nimic, imputând fiziologiștilor că nu se pot disloca.

Iată ce scria asupra situației clasei muncitoare, în raportu-i dela 1848, către Academia de științe morale și politice, raport care cuprinde atâtea crunte detalii de suferință muncitorească, iată ce scria economistul burghez Adolphe

Blanqui: „Marile transformări ale fabricilor noastre, de vreo două zeci și cinci de ani, nu puțin au contribuit să se producă diferite crize în cari se sbate munca manufacturieră la noi. Zilnic vedem dispărând atelierele mici, munca răzleață, meseria de casă. Industria se organizează în uzini uriașe, cari seamănă cu niște cazărmi sau cu niște mănăstiri, în uzini pline de-un material de care te sperii, uzini servite de niște motoare de-o putere nemărginită. Muncitorii se grămădesc unde munca le e supusă la chereumul mașinilor, este expusă cu sutele, câte odată cu miile, în aceste laboratoare severe, ca și acestea, la toate peripețiile purcese din variațiile cererii și ofertei. Suferințele lor iau curând caracterul unei calamități publice”. Și Blanqui adaogă că, în timpul acestor transformări, „valul pauperismului nu conține să se tot urce mereu, mizeria să crească. Cele mai bune spirite din Europa erau adânc îngrijate de asemenea contrast, pe fiecare zi mai vădit, de contrastul între sărăcia unoră și îmbelșugarea altora, în pofida masei de produse create prin munca perfecționată a tuturor”.

Marea industrie cum și concentrarea uneltăriei ce-o caracterizează, sunt desvoltate din ce în ce mai mult de condițiile moderne ale producției. Regimul de fabrică, apare de obicei într'o ramură de industrie, de îndată ce apa sau aburul înlocuește mușchii omenești, ca putere mișcătoare în mânuirea unei mașini-unelte. Totuși, ici-colo, poate să funcționeze și regimul micii industrii, închiriind aburul sau slujindu-se de mici mașini mișcătoare particulare, ca acele de gaz. Dar, dacă regimul marei industrii n'a cuprins încă toate ramurile de industrie, pe măsură ce se desvoltă, vedem, sub acțiunea-i, prefăcându-se caracterul tuturor. Principiul sistemului mecanic, care, precum am spus, analizează un act de producție în fazele sale constituitoare și rezolvă chestiile de executare cu ajutorul științei, acest principiu sfârșește prin a se impune pretutindeni. Legându-se când de un pro-

cedeu, când de altul, pătrunzând când pentru o operație, când pentru alta, mașinismul răstoarnă, în vechile manufacturi, răstoarnă și organizația ce-o aveau, datorită unei diviziuni consacrate a muncii manuale și alcătuirea personalului lor, întemeind de aici înainte diviziunea muncii pe întrebuințarea femeilor, a copiilor, a lucrătorilor neabili, fără învățătură, în scurt, pe întrebuințarea muncii ieftine.

Tot așa lucrează marea industrie și asupra așa numitei industrii casnice, care n'are nimic a face cu vechea industrie casnică, care presupune independența, neatârnamarea producătorului. Fie că asta s'ar practica în locuința de lucrători, fie că s'ar practica în mici ateliere, asta nu e acum decât o anexă a fabricii, a manufacturei, sau a magazinului de mărfuri. Confecționarea, facerea unor articole de îmbrăcăminte, de purtare, spre pildă, este în mare parte executată de acești muncitori ziși la domiciliu, pe socoteala fabricanților, proprietarilor de magazine, cari le furnizează elementele de muncă, dându-le lor comanda. Așa că, în afară de lucrătorii de fabrică, lucrătorii de manufacturi și meșteșugarii ce-i concentrează în masse mari, în ateliere imense, capitalul mai posedă o armată industrială împrăștiată în diferite puncte ale teritoriului, făcând să intre în concurență, lucrătorii orașelor din provincie și dela țară, cu lucrătorii Capitalei și orașelor mari, ale căror salarii sunt, cu chipul acesta, scăzute.

Exploatarea muncitorilor ieftini, se practică cu mai multă nerușinare în manufactura modernă decât în fabrica propriu zisă, pentru că înlocuirea puterii musculare prin mașini, îndeplinită în fabrică, în cea mai mare parte lipsește în manufactură. În industria la domiciliu, această exploatare este și mai scandaloasă decât în manufactură, pentru că puterea de rezistență a muncitorilor este mai mică din pricina răzlețirii lor, fiind că o întreagă șleahță de mijlocitori, de precepeți, de paraziți hămesiți se strecoară, în cea mai mare parte din timp, între capitalist și lucrător, trăind pe spatele acestuia din urmă, pentru că, în sfârșit, între lucrătorii a-

ceștia, concurența muncitorească își atinge culmea.

Minimum cheltuelilor de producție pe care-l realizează marea industrie, cu ajutorul mașinismului și a organizării muncii, organizarea care îi e proprie lui, caută să se atingă în manufactura modernă și în lucrul la domiciliu, caută să se atingă prin cea mai nerușinată frustrare sau stoarcere a puterii muncitorești. Nu se ocupă, spre pildă, un lucrător, și plata cuvenită nu i se dă, decât dacă prezintă la ora fixă munca lui desăvârșit isprăvită. Și cum răgazul ce i se dă nu-i îndestulător, nu ajunge, nu se poate umple numai c'o muncă de-o durată zilnică obișnuită, se obligă, cu chipul acesta, se obligă pe lucrător, fără cea mai mică compensare bănească, la o prelungire excesivă a muncii. Aceste soiuri vechi de producție, modificate, desfigurate sub înrâurirea marelui industriei, au a reproduce, mai mărindu-le, grozăviile ucigătoare ale acestei mari industrie, până în ziua când aceste soiuri de producție vor fi silite să piară. Ceea ce, mai cu seamă, contribuie la menținerea industriei domestice, este că ea scutește pe capitalist de cheltuelile de atelier și mașini, cum și de pierderea ce-ar rezulta, în vremea când lucrul încetează, se curmă, ce-ar rezulta din imobilizarea unui capital mare.

Economia de cheltueli, coborîrea prețului puterii muncitorești prin întrebuințarea femeilor și copiilor, prin lipsirea de condițiile normale de viață, prin abuzul de muncă, economia asta se lovește în cele din urmă de stavilele fizice, peste cari marginile puterilor omenești nu îngăduie să se treacă. Aici se oprește, pentru exploatarea capitalistă, aici se oprește și ieftinirea produselor dobândite prin procedeele, prin mijloacele astea. Dacă, pentru a ajunge la punctul acesta, trebuie îndelungați ani, în cele din urmă sună ceasul transformării muncii la domiciliu și a manufacturii, sună ceasul transformării în fabrică. Mersul acestei revoluții industriale va fi grăbit prin serioasa aplicare a legilor cari mărginesc ziua de muncă și cari exclud copiii mai jos de-o anu-

mită vârstă, cari vor obliga pe capitalistul manufacturier să-și înmulțească numărul mașinilor sale și să substituie mușchilor, ca putere mișcătoare, aburul. Cât despre munca la domiciliu, singura armă a acestei munci, în lupta concurenței, singura-i armă este că se bazează pe puțința exploataării nemărginite a puterilor muncii ieftine. Ancheta care determindă legea din 1841, stabilește că, în micile ateliere, copiii muncesc până la optsprezece ceasuri pe zi; când această exploatare nemărginită nu va mai fi cu puțință, munca la domiciliu va fi osândită numai decât la moarte.

Dar mașinismul reacționează asupra micii industrii, revoluționează de asemeni agricultura, în a cărei sferă odată cu marea industrie, el introduce sporirea productivității și un produs superior al muncii. Imbelșugarea produselor ieftine care izvorăște de aicea la unele nații, va ruina pretutindeni, cu toate tarifele vamale, pe acelea cari vor produce cu mai puțină economie.

Utilajul mecanic nu-i însă compatibil, nu se potrivește, nu se împacă cu mica cultură și cu mica proprietate rurală. Așa că, în regimul agricol de azi, munca țăranului este și va fi din ce în ce mai puțin remuneratoare. Satele, precum am constatat, se golesc încetul cu încetul în folosul orașelor. „Multe pământuri, cetim într'un număr din **Revue des Deux Mondes**, sunt lăsate în părăginire, multe sunt părăsite. Într'un singur arondisment din Aisne (Franța), 167 de proprietăți nu sunt cultivate de fermierii și arendașii lor și nici luate înapoi de proprietari. Într'un alt arondisment, tot din Aisne, 123 de ferme se găsesc și ele în asemenea caz. În zece departamente din Nord și Nord-Est, arendașii, descurajați, părăsesc cultura. De un timp criza a cuprins și împrejurimile Parisului”. Anchetei făcută în 1789, asupra situației agriculturii în Franța, secretarul perpetuu al Societății naționale de agricultură, Barral, răspunde: „Numărul brațelor disponibile pentru muncile agriculturii a ajuns îndeobște neîndesulător. Cei mai buni lucrători părăsesc satele, plecând la

oraș. Câtul salariilor, în cea mai mare parte a Franței, a crescut foarte mult de douăzeci de ani încoace: după regiuni, acum e cu 20, 30, 50 cu 100 la 100 mai ridicat. Prețul hranei și cerințelor întreținerii s'au ridicat însă mai iute decât salariile”.

Pe de altă parte, mica exploatare tradițională, făcând loc exploatării mari, cu metodele ei mecanice, ajunge la înlocuirea țaranului, „vechiul reazem” al vechei societăți, la înlocuirea țaranului, cu salariatul, cu proletarul agricol, transformarea capitalistă având în producția agricolă efecte la fel cu ce ce le-am studiat în producția industrială. Așa că oricum s'ar lua, se ajunge ca să ne slujim de vorbele **Revue des Deux Mondes**, se ajunge și aici la „încetarea muncii, la șomajul pământului”, „absentism”, la „proletariatul agricol”.

În diferitele domenii ale activității producătoare, pretutindeni astăzi, precum vedem, mașinismul cu combinările muncii cărora le dă naștere, fie c'ar detrona cu totul în realitate sau nu vechile combinații, mașinismul cu combinările sale, el face lege. Am arătat acolo dezvoltarea mașinismului și a marelui industrii capitaliste, făcând să iasă la iveală cele mai de căpetenie consecințe ale lor. Voiu trage acum concluziile cari isvorăsc din tendințele constatate, studiind către ce transformare ne duce neînălăturat mișcarea evolutivă a puterilor producătoare.

SFARȘITUL CAPITALULUI

În seria de studii pe care cată să o termin acum, am arătat cum a putut să nască modul de producție capitalist, în ce mediu a evoluat el, cum și care au fost fazele evoluției sale. Purces dintr'o începătoare acumulare de bogății, el a avut pe rând drept condiții de existență, cooperarea muncitorilor, diviziunea muncii în atelier, întrebuintarea mașinilor, atelierul automatic, concurența cea mai nețărnută pe piața internațională, prezentându-se ca o necesitate istorică pentru transformarea muncii izolate în muncă colectivă, pentru socializarea muncii, pentru sporirea puterilor producătoare.

Dacă privim modul de producție capitalist din punctul de vedere al reprezentanților săi, dezvoltarea acestuia a fost dezvoltarea clasei burgheze, care avea capitalul în mână ei, și ale cărei progrese au întovărășit astfel inovările industriale. Fiecărui pas înainte pe terenul economic, a corespuns, pentru burghezie, o mai mare însemnătate, o înrâurire mai efectivă, mai simțită în Stat. După desrobirea-i de sub dominația feudală, după ce fu aliată cu monarhia împotriva nobilimii din ce în ce mai despuiată de condițiile materiale ale puterii, starea a treia, s'a emancipat cu totul de vechile privilegii de castă: dânsa a adoptat, a potrivit, în chip revoluționar, relațiile civile și politice cu raporturile economice, și a întemeiat un drept nou pe necesitățile ce izvorau din raporturile acestea. Astăzi, cu ajutorul regimului parlamentar, sub forma de monarhie constituțională sau de republică, această stare a treia, clasa burgheză, numai ea exer-

cită, în țările industrialicește cele mai înaintate, puterea politică cucerită prin luptă cruntă, și toate țările sunt silite să se conforme mișcării industriale moderne, să devină burgheze.

Dacă, întru cât constituie clasa burgheză, toți membrii acestei clase au interese identice, individual, unii față de alții, au interese opuse. Antagonismul acesta porcede din însăși baza economică a societății burgheze, din libera concurență, a cărei stabilire, după cum am văzut în studiul trecut, se leagă de mersul puterilor producătoare. La începutul domniei burgheze, destul de slab, antagonismul acesta, odată cu resorturile puterii burgheze, cari i-au și dat naștere, crește. Intensitatea crescândă a luptei concurenței înmulțește învinșii: marile organisme ale producției moderne nu se ridică decât ruinând, decât suprimând o mulțime de mici producători. Pe măsură ce bogăția sporește, mâinile ce-o dețin sunt mai puțin numeroase. Prin neconținută-i eliminare a membrilor din mica burghezie, clasa domnitoare își făurește propria ei distrugere.

În starea actuală de lucruri asemenea situație nu are nici un leac. Lupta pentru existență care, vrând-nevrând, cârmuește în mod suveran astăzi pe fiecare capitalist, impune fiecărui, drept condiție de izbândă, dezvoltarea neconținută a puterilor producătoare. Această dezvoltare neconținută însă face concurență tot mai distrugătoare, din pricină că ajunge la înlăturarea acelor ce nu pot să o îndeplinească până la gradul ajuns, putând să se îndeplinească, această dezvoltare, din ce în ce mai greu, întinderea ei crescândă neputând să o pună decât la îndemnâna unui număr de concurenți din ce în ce mai restrâns. Distrugând astfel elementele întregitoare ale clasei burgheze, concurența se distruge pe sine: scăderea neconținută a numărului concurenților, rând pe rând pieirea celor mai mulți din acești concurenți, într'adevăr se termină prin domnia netăgăduită a câtorva învingători și printr'un monopol priitor lor; în clipa în care lupta se curmă, din

lipsă de luptători. urmarea firește că este un monopol pentru cei cari rămân în față fără potrivnici.

Ca să fi putut ajunge la gradul de dezvoltare al puterilor producătoare, care să aducă asemenea rezultat, care să asigure izbânda instigatorilor lui, izbânda celor ce au urmărit rezultatul acesta, a trebuit mai întâi o enormă concentrare de capitaluri în minele acestor din urmă. Pentru a-și păstra poziția dobândită, aceștia trebuie să mâne mai departe dezvoltarea care le-a hărăzit asemenea poziție, trebuie deci, înainte de toate, să acumuleze un capital și mai mare. Acumularea neapărată ajunge atât de mare, că nu mai e cu puțință unui singur capitalist. Ea nu se poate îndeplini decât contopindu-se, decât centralizându-se o masă de capitaluri individuale. Prin faptul acestei centralizări, însă, proprietatea trece la mai mulți dela unul.

Pe când în regimul micii industrii proprietarul industrial uzează de proprietatea lui, singur, pune în lucrare el singur mijloacele de producție ce posedă, pe măsură ce marca industrie progresa, pe măsură ce se răspândește utilajul mecanic sau se generalizează, uzul proprietății sale scapă proprietarului, devenind din ce în ce mai mult atributul unei colectivități de salariați. Pierzând uzul proprietății sale, proprietarul îndeplinește din ce în ce mai puțin un rol util în producție. Odiñoară, productivitatea sau rodnicia proprietății sale, atârna de activitatea, de iscusința lui: soarta micii întreprinderi era legată de inteligența și de economia lui. Când, în urma prefacerilor industriale, bună-oară, pentru a da o pildă, ca înlocuirea fierăstrăului de mână prin fierăstrăul mecanic, când uzul unei proprietăți a ajuns colectiv, productivitatea nu-i mai este în legătură cu calitățile particulare ale proprietarului. Cu toate acestea, câtă vreme proprietatea rămâne individuală, întrupată într'o anumită personalitate, în unele cazuri proprietarul poate încă să mai îndeplinească o acțiune utilă, dacă conduce, chiar el, exploatarea, în loc să se mărginească numai să trăiască din ea.

Când însă, precum se întâmplă pe fiecare zi tot mai mult, odată cu uzul unei proprietăți lăsat cu totul pe seama unei colectivități de salariați, proprietatea nominală trece la o colectivitate de acționari, proprietarul nu mai are nici o umbră de utilitate în producția socială. Organismul producător care-i produce rentă, nu-l cunoaște pe el, funcționează fără concursul lui, habar nu are dacă se schimbă ori ba; trecerea titlurilor unei proprietăți ajunsă impersonală, ori cât de deasă ar fi, dintr'o mână într'alta, nu înrăurește întru nimic asupra operei de producție. Fie că proprietarul cel actual, fie că acționarul ar fi tâmpit sau trândav, c'ar muri sau că s'ar ruina, asta n'are nimic a face cu propășirea întreprinderii, din care acaparează, sub forma de acțiuni, o parte mai mult sau mai puțin însemnată de proprietate. Pentru conducerea întreprinderii, se salarizează ingineri, administratori, oameni cu nunoștințe neaparate, dacă n'au capitalurile cu cari sunt înzestrați cei ce-i întrebuintează, patronii.

Inzestrați cu capitalurile lor, acești din urmă nu mai au nici o nevoie de nimic: mulțumită banilor, ei sunt stăpâni, ei dispun în mod suveran de știința ca și de munca altuia. Știința, precum o știm, ajunsă o putere producătoare neatârnată de muncă, ca și munca, aparține tot capitalului, care nu cumpără decât jefuindu-le, ori puterea cerebrală, ori puterea musculară, a celor ce sunt nevoiți, pentru a trăi, să se vândă. Creații ale științei, invențiile, îmbogățind pe capitaliști, întăresc stăpânirea acestora și mai tare, prefăcându-se în alte mijloace de exploatare a celor necapitaliști. În starea capitalistă, opera omenească se întoarce împotriva autorului ei: salariații, fie că ar fi munca manuală sau munca intelectuală, cari ar predomina la ei, salariații își făuresc însuși ei lanțurile ce-i robesc și cari se împovărează mereu.

Capitalistul, proprietarul actual, care din ce în ce, nu intervine în producție decât pentru a încasa foloasele ei, capitalistul n'are decât o țință: realizarea celui mai mare beneficiu cu putință. Așa, din voia lui, toate puterile întreprin-

derii sale trebuie să țintească la scopul acesta. Și cum concurența care cârmește mediul nostru economic, supune ușurința sau înlesnirea prefacerii, desfacerii produselor, și prin urmare profitul, o supune efinătății acestor produse, se reduc în tot felul cheltuelile de producere, cu osebire falsificându-se mărfurile.

Cu sistemul corporativ, care reglementa calitatea produselor, asta nu era cu puțință. Revoluția a pus firește toate la locul lor, și pe lângă alte vestite libertăți, dânzei îi datorăm libertatea falsificării care, fără îndoială, ca să câștige vremea pierdută, a făcut foarte strălucite progrese în timpul din urmă. În privința asta n'am să intră în amănuntele pe cari le cunoaștem cu toții. Totul se fabrică astăzi ori cu ce și ori cum: putem spune că nu există în vremea de față nici un produs industrial care să fie acătării, cum se cuvine: nimeni nu mai gândește la calitate, totul se mărginește la aparență. Privită din punctul de vedere al produselor, concurența nu e și nu poate să fie, decât întrecerea pentru cea mai rea producere cu puțință.

Unul din motivele prelungirii supra-muncii la care sunt osândiți lucrătorii, îl găsim în sofisticarea, în falsificarea produselor și, prin urmare, în deteriorarea lor foarte iute: durând puțin, produsele sunt mai adesea schimbate, înlocuite: trebuie dar să se fabrice o mai mare câtime decât dacă ar fi fost făcute cum se cuvine. Dacă produsele industriale sunt mai ieftine decât odinioară, ele trebuind să fie înoite mai des, această ieftinătate, la urma urmei, pe consumator îl costă mai scumpe, și mai cu seamă pe salariat, al cărui salariu nu se ridică cât se ridică suplimentul de cheltuială. Materiile inferioare, pe cari le întrebuințează nenorocita fabricare capitalistă și substanțele otrăvitoare, de cari în mod criminal se servește, munca o fac mai anevoioasă, mai grea, mai vătămătoare. Acestea contribue la istovirea producătorilor, pe lângă că provoacă dărăpănarea, otrăvirea consumatorilor.

Dni pricină că, mai înainte de toate, trebuie să umple casa, fiecare întreprindere, ca să câștige mai mult, câtă să vândă cât mai mult cu puțință. Pentru a ajunge acolo, fiecare fabricând ieftin, produce a fără din cale, pe câtă vreme salarii, prin salariul lor, sunt din ce în ce mai puțin în stare de a cumpăra propriile lor produse. Dâșii, cari ar voi, cari ar avea nevoie, dâșii nu pot să consume. Cei ce pot, și după a căror vânare se aleargă în toate colțurile lumii, nu sunt deloc atât de numeroși pentru masa produselor fabricate: piața se 'ncarcă, se supra-umple, producția se oprește, lucrătorii nu mai găsesc de lucru, fiind lipsiți cu chipul acesta de orice mijloc de consumare, fiind că mijloacele de consumare sunt în câtime prea mare.

Asemenea contraziceri, a căror deșanțare cu greu ar putea-o ajunge aiurările celui mai smintit creier, alcătuesc starea normală a producției capitaliste care, după cum am arătat în studiul din urmă, sub apăsarea concurenței, sub acțiunea stăpânitoare a unui uriaș utilaj, produce neînălăturat crizele periodice, și, odată cu ele, risipa neproducătoare a mijloacelor de producere, risipa produselor, și mizeria producătorilor. Știm cum că pauperismul este o condiție necesară a societății capitaliste, și că sporește odată cu creșterea bogăției. Nici într'o vreme munca n'a fost mai nesigură pentru cei ce nu pot să trăiască decât muncind, și iarăși niciodată n'a fost mai împovărătoare și nici odată mai puțin remuneratoare, distrugând căminul muncitoresc, acaparând femeia, copiii, pe cari bărbatul singur se învrednicea odinioară ca să-i hrănească.

În scurte vorbe, clasa capitalistă, fără să aibă încotro, singură, se distruge pe sine. Uzul proprietății sale dânsa l'a trecut la necapitaliști: ea nu mai joacă nici un rol util în producție. Apropierea sau însușirea de către dânsa a mijloacelor de producere și alergarea nebunească după plus-valoare, ajung la falsificarea produselor, falsificare atât de vătmătoare consumatorilor, la turburările economice neîntre-

rupte neconținut tot mai anevoie de înlăturat, la războaiele de cuceriri coloniale, pentru deschiderea de debușuri noi, și la urmările lor ucigătoare, la secarea puterilor producătoare, la istovirea producătorilor, prea timpurie, la creșterea disperării clasei muncitorești.

Marea industrie capitalistă prilejuește, astfel, și o neîntreruptă agitație în raporturile economice, și o mare nesigurantă în soarta indivizilor. Pe când modurile de producție precedente aveau un caracter cu totul conservator și prezentau condiții de stabilitate, combinările sociale ale epocii burgheze sunt turburate pe fiecare clipă de transformări fundamentale ale puterilor producătoare.

După cum, în timpul fazei manufacturiere, modul de producție era în luptă cu sistemul corporativ și cu stavilele aduse de sistemul acesta liberii întinderi a producției și liberii exploatare a omului, tot așa marea industrie este în luptă cu forma de apropiere a mijloacelor de producție. Dacă stăpânirea acestor mijloace de către capitaliști, are, drept urmare, pe de o parte, în urma neatârării, independenței nețărnuturite a stăpânilor, cari nu cunosc în operațiile lor alt imbold decât câștigul de adunat, îmbogățirea scandalosă a câtorva capitaliști, ruina multora, sărăcia masei laborioase, irosirea mijloacelor de muncă și a mărfurilor, pe de altă parte, stăpânirea aceasta tinde, sub imboldul concurenței, care ordonă fiecăruia, ca să izbândească, să-și perfecționeze uneltăria, tinde la creșterea puterilor producătoare și la oarecare organizare a muncii, corespunzătoare. Desorganizând pe de-o parte, pe de alta organizează: desorganizează starea socială de azi, organizează elementele unei noi stări de lucruri. Ca și sistemul corporativ, forma de apropiere capitalistă, care nu mai e compatibilă, nu se mai împacă cu faptele materiale ale producției și cu mișcarea socială pe cari acestea o întăresc, forma de apropiere capitalistă va fi sfărâmată.

Burghezia, care admite prea bine, cât este vorba despre regimul feudal de ea răsturnat, care admite cum că formele de apropiere nu sunt eterne, că se modifică, se preschimbă odată cu condițiile materiale ale producției, burghezia nu mai admite asemenea lucru cât s'atinge de regimul capitalist: câtă vreme se folosește aceasta de asemeni regim, acest regim nu trebuie să dispară, rămânând ca dânsa să se folosească pe vecie de el. Ea nu-și dă seama că n'ar avea chiar dânsa decât să câștige dintr'o prefacere care ar pune capăt neorânduiri sociale, cu craturile și falimentele ei; nu-i în stare să sacrifice aparența intereselor sale imediate, înțeleptei prevederi a intereselor sale reale. De fapt, felul acesta de-a vedea, de un egoism stupid, cum și dorința-i particulară de a păstra ceea ce i se pare ei bun, nu poate avea nici o înrâurire asupra mersului lucrurilor.

Prin făurirea altor și altor puteri producătoare, la care fenomenele economice constrâng clasa capitalistă, asta face, pe zi ce trece, tot mai vădită și mai vătămătoare vrăjmășia dintre felul de-a fi al puterilor producătoare și forma lor de apropiere capitalistă, face de învins mult mai lesne împotrivirea, opunerea pe care această formă de apropiere o aduce întinderii normale a puterilor producătoare, mult mai depline condițiile materiale al unei noi stări sociale. Raporturile sociale atârnă de regulile după cari oamenii își câștigă viața, și variază, se schimbă cu regulile astea, cari, la rândul lor, sunt determinate de starea puterilor producătoare. Schimbe-se starea puterilor producătoare, și noi știm că în faza industriei actuale acestea sunt pe cale de creștere necurmată, schimbă-se starea aceasta și raporturile sociale se vor schimba în cele din urmă și ele: urmarea unor trebuinți a unei perioade istorice, raporturile acestea vor fi detronate, înlocuite de trebuințele diferite ale altei perioade: raportul social de producere, care este starea capitalistă, adică chipul după care, în perioada capitalistă, oamenii își pot îndeplini activitatea în vederea producerii și satisfacerii trebuințelor ome-

nești, acest raport social nu va face excepție. Vom vedea că schimbarea spre care, vrând-nevrând mergeam, va fi sfârșitul capitalului.

Pentru a ne da seama de natura acestei schimbări, este destul a cerceta elementele cari o pregătesc, cu alte cuvinte, caracterul investmântat de puterile producătoare cum și organizarea socială corespunzătoare a muncii, elaborate chiar de dezvoltarea societății capitaliste.

În cel din urmă studiu am arătat cum că regimul de mare industrie și procedeele sale tehnice, copleșesc, cuprind toate ramurile de producție. Sub biciul concurenței, trebuie să se producă în mare, pentru a se produce cu folos: marea producție, însă, cere concentrarea mijloacelor de muncă, a căror proprietate, în urma uriașei lor acumulări, nu mai este la îndemâna indivizilor izolați. Tendința de căpetenie a puterilor producătoare este astfel concentrarea acestora tot mai mare, cum și înlocuirea, în apropierea uneltăriei din ce în ce mai concentrate, înlocuirea capitalului individual printr'o asociație de capitaluri, printr'o colectivitate de acționari.

Din punctul de vedere agricol, concentrarea, ce-i drept, în Franța, bună-oară, este înaintată puțin. Dar, după cum am arătat în studiul din urmă, mica proprietate rurală, din Franța, este ori și cum menită să piară; nemodificându-se, ruinată, ea nu va putea, în mod serios, să caute să înlăture ruina, decât făcând loc marilor exploatații capitaliste, cu toate urmările lor. „Agricultura franceză, scrie într'un număr din urmă, al ei la **Republique Française**, agricultura franceză n'a dat nici odată de niște împrejurări mai critice, mai solemne pentru viitorul ei”. Și gazeta burgheză încheie astfel: „Ne apropiem vădit de epoca aglomerării marilor exploatații agricole pe acțiuni”.

De altminteri, cei cari laudă îmbucătățirea obștească a solului francez și gloata țăranilor francezi, mici proprietari, vorbesc fără să știe de ce. Iată, într'daevăr, ce publică, po-

trivit unui studiu făcut după documente oficiale o revistă burgheză, la *Revue des Deux Mondes*, într'un număr din urmă, pe care am avut prilejul să-l mai citez: „In deobște se crede că în Franța domină mica proprietate. Pretutindeni se repetă că, dela 1789 țărani n'au încetat de a tot cumpăra la pământ, și azi aceștia ar poseda cea mai mare parte a teritoriului francez. Statisticile oficiale dovedesc, împotriva părerii obștești, cum că țăranul, care-și cultivă propriul lui fond, posedă mai puțin decât a zecea parte din acest teritoriu francez; cele nouă zecimi aparțin unor persoane cari sunt străine de agricultură. Din 50 de milioane de hectare, țăranul care-și cultivă pământul lui nu posedă decât 4 milioane de hectare. Sunt pline de înțeles asemenea cifre. Ceva mai mult, proprietarii acestor 4 milioane de hectare, chiar ei, sunt în număr de două milioane: ceea ce înseamnă că lotul fiecărui e în mediu destul de restrâns. Ceea ce contribuie să întrețină iluzia, cât se atinge de starea economică a țăranului francez, este numărul mare al cotelor funciare: 14 milioane de cote. Mai mult de jumătate însă sunt de mai puțin de 5 lei. Ce însemnează însă o proprietate care plătește o dare de mai puțin de 5 lei, de nu o zdreanță de proprietate?”.

Din punctul de vedere comercial, concentrarea este în plină activitate. Marele comerț, de un șir de ani, s'a dezvoltat în chip uimitor, iar progresele lui, a căror repeziciune am putut-o vedea cu toții, sunt pe fiecare zi mai vădite.

Din punctul de vedere industrial, concentrarea, în mare parte e îndeplinită. Proprietatea industrială îmbracă din ce în ce mai mult forma societară. Mai mult de jumătate din valoarea producției industriale franceze este acum datorită mării industrii.

Din punctul de vedere financiar, concentrarea e făcută, și creditul este cel mai puternic motor al centralizării economice. Finanța este aceea ce cârmuește producția și schimbul, îndrumând argintul micilor capitaliști, adunând capita-

lurile în societățile pe acțiuni și manevrându-le în mod suveran.

În sfârșit, p̄odurile, canalurile, cari au fost odinioară proprietate individuală, sunt astăzi, aproape fără excepție, proprietate națională sau colectivă. De asemenea proprietate națională, poștele, telegrafele, naționalizate în parte drumurile de fier. „Proprietatea socială, cetim în numărul menționat din **Revue Deux Mondes**, este acum foarte considerabilă, foarte mare”.

Marea apropiere colectivă urmează micii apropiere private, din toate punctele de vedere. Fie că centralizarea economică s'ar îndeplini în mâinile individualităților clasei diriguitoare, fie în mâinile Statului sub conducerea acestei clase, față de rezultatul din urmă, asta nu are aface. Fenomenul cel mai de seamă, fenomenul netăgăduit, este că centralizarea economică, se îndeplinește, are loc, că prefutindenii mica proprietate a unuia face loc marei proprietăți a mai multora.

Ca să funcționeze, această mare proprietate, aceste mijloace de producție întrunite, uriașe și numeroase, au nevoie de silințele combinate ale unei colectivități de muncitori. Ingrămădirea sau adunarea producătorilor, însoțește, urmează ingrămădirea sau adunarea mijloacelor de producție: odată cu punerea în comun a lucrurilor, punerea în comun a oamenilor ajunge din ce în ce mai obștească, mai generală. Care a fost urmarea acestei mișcări și a organizării muncii întetită de ea, asupra clasei ce-a îndurat-o, asupra proletariatului, iată ce voi cerceta de acum.

Când, la începutul acestor studii, am avut să vorbesc de sclavaj, am constatat cum că clasele privilegiate s'au constituit de îndată ce puterea producătoare a omului a fost astfel că a putut să producă peste ceea ce era strict necesar pentru trebuințele sale. Aceste clase privilegiate s'au constituit, fie în urma unui războiu, prin aservirea unei populații pe

care învingătorii o făceau să muncească întru folosul lor, fie în sânul unei populații, în urma unei diviziuni de muncă, prin care unii înși erau însărcinați cu afacerile comune, obștești, pe când grija întreținerii lor era în sarcina altora ce munceau, ce munceau din momentul acesta, mai mult decât ar fi avut a munci curat pentru sine. Urmarea fu că unii fură scutiți de munca producătoare direct, și alții, în interesul acestora, fură siliți să adauge pe lângă timpul de muncă hotărît de propria lor întreținere, un plus ce-l numim supra-muncă. Clasa menită muncii, care poartă de grijă de trebuințele materiale ale tuturor, este exploatată și apăsată, și firește că e o opunere între cei ce apasă și cei ce ar voi a nu mai fi apăsați.

Lăsând de-o parte perioada modernă, puterile producătoare au evoluat foarte încet. Și asta a dat acel caracter durabil modurilor vechi de producție. Cu toate acestea, însă, evoluând, schimbându-se, puterile acestea au făcut că raporturile sociale, întemeiate pe vechea lor stare, n'au mai putut să se împace cu felul acestor puteri de a fi. În timpul acesta, organizarea claselor, care constituia asemeni raporturi, a fost eliminată, printr'o combinare socială în acord cu puterile producătoare dobândite. Numai printr'o transformare de felul acesta, o clasă apăsată a putut să se emancipeze. Emanciparea unei clase implică astfel o formă nouă de societate, iar forma asta o stare economică diferită.

Puterile producătoare moderne, desvoltându-se în anumite condiții istorice, au îndeplinit o nouă împărțire a societății, numai în două clase: capitaliștii și proletariatul. Am arătat, în **formarea proletariatului**, cum a putut să se formeze proletarul, adică muncitorul independent, neavând decât puterea-i de muncă și silit, astfel, pentru a trăi, să vândă această putere de muncă, celor ce stăpâneau mijloacele de viață. Desvoltarea, ajunsă grabnică, a puterilor producătoare după cum am văzut, este desvoltarea clasei care stăpânește aceste puteri, a burgheziei. Ceea ce e și desvoltarea clasei

care pune aceste puteri în mișcare, dezvoltarea proletariatului.

Massa muncitorilor constituïți, într'o țară, avu pe dată, în ochii capitalului care exploata asemenea massă, o poziție, o stare la fel, avu caracterul acesta de clasă aparte. Ea nu avu însă caracterul acesta în proprii ochi. Antagonismul sau lupta dintre capitaliști și salariați, încă mascată, ascunsă, nu se manifestă dintâi și 'ntâi decât prin conflicte parțiale și trecătoare. Marea industrie adună într'un acelaș loc o mulțime de indivizi, unii cu alții necunoscuți, fără nici o legătură între ei. Concurența ce sunt aduși să-și facă, deosebește interesele lor. Dar menținerea salariului, interesul acesta comun, îi unește într'aceeași cugetare de împotrivire în contra patronilor, de unde coalițiile muncitorești.

Origina decretului din 14 Iunie 1791, pentru reprimarea acestor coaliții, am povestit-o. Delictul de coaliție fu, afară de asta, prevăzut și pedepsit, la începutul secolului al XIX-lea, în Franța, prin legea din 22 Germinal, anul al XI-lea, reprodusă aproape întocmai, în 1810, prin articolele 414 și 415 din Codul penal. Era lovită de-o închisoare, dela o lună până la trei, „orice coaliție din partea lucrătorilor, pentru a face să înceteze în același timp munca, pentru a opri munca într'un atelier, pentru a împiedeca pe cineva de-a merge și de-a sta înainte sau peste anumite ceasuri, și, îndeobște, pentru a întrerupe, împiedeca sau scumpi munca, dacă a avut loc o cercare sau un început de punere în practică, de executare”.

Cu toată legislația asta, nu fu an, pornind dela Restaurație, și mai cu seamă dela 1820, fără ca tribunalele să nu aibă de judecat lucrători pentru delicatul de coaliție. Cele mai vestite procese fură cele ale dulgherilor, din 1822 și 1833; cele ale croitorilor, cizmarilor și pantofarilor, tâmplarilor, cioplitorilor de piatră, stolerilor, lăcătușilor din Paris, din 1840; cele ale lucrătorilor din Rueil, din Lyon, din Bourges, din Rennes, din Bernay și la Paris ale dulgherilor, tăbăcarilor, hamalilor, florarilor, zidarilor și salahorilor, din 1843;

cele ale minierilor din Loire, Rive-de-Gier și Saint-Chamond, din 1844; cel al dulgherilor din Paris, din 1845. Legea din 27 Noembrie 1849, confirmă sau întărește articolele din Codul penal, pe cari nu le modifică decât pentru a stabili o egalitate deplină, între patroni și lucrători, cu privire la delictul de coalitiție: pentru că, zice raportorul acestei legi, „libertatea concurenței și prin urmare libertatea constituțională a muncii, sunt înăbușite, desființate prin coalitiție. Un asemenea fapt nu poate fi pășuit”.

Cu toate acestea, din 1849, se calculează, în mijlociu, ca la 75 de coalitiții muncitorești sau asociații pe an; dela 1853 până la 1862 inclusiv, au fost urmărite 749. Ceea ce înseamnă, că pe măsură ce marea industrie se întinde, pe măsură ce concurența se face mai aprigă, pricinile hotărâtoare a cercărilor de împotrivire muncitorești, a coalitițiilor sau a asociațiilor, aceste pricini se înmulțesc și se înrăutățesc. Și gruparea se impune cu atât mai mult lucrătorilor, cu cât aceștia au a face din ce în ce mai mult cu capitaliști, asociați între dânșii ca să-i doboare. Purcegând tocmai din practica liberei concurențe, coalitițiile, cu tot efectul lor, sfârșesc să fie un fapt legal, legislația nefiind alta decât mărturisirea oficială a raporturilor economice.

Astfel, neputând să se facă altfel, prin legea din 25 Mai 1864, s'a reformat situația, se înțelege însă că s'a reformat decât cu cea mai înverșunată sgârcenie. „De aici înainte, zice raportorul, care arată însemnătatea reformei, atât coalitiția patronilor cât și cea a lucrătorilor este cu totul liberă: acesta este punctul de plecare al legii. Abuzivă sau nu, dreaptă sau nedreaptă, coalitiția este îngăduită. Săvârșitorii de violențe și săvârșitorii de fraude, vor fi urmăriți și pedepsiți, coalitiția fiind respectată. Vechile articole 414 și 415 sunt abrogate. Cele ce le înlocuiesc nu schimbă vechiul delict al coalitiției, ele crează dintr'însul un delict nou: atingeră la libertatea muncii”. Ceea ce se pedepsește acum, și cu asprime se pedepsește, art. 414, sunt „violențele, faptele,

amenințările sau uneltirile frauduloase”, în vederea unei „încetări puse la cale a muncii, cu scopul de-a sili urcarea sau scăderea salariilor sau de-a aduce atingere liberului exercițiu al industriei sau muncii”. Cazul când actele pedepsite, ca violențele și celelalte, sunt săvârșite de către mai mulți, înțelegi mai dinainte pentru a le săvârși, art. 415, este o circumstanță agravantă a delictului. Articolul 416 prevede și pedepsea atingerea, ori și cât de ușoară, atingerea „liberului exercițiu al industriei sau muncii”, prin mijlocirea opririlor, interzicerilor, prescripțiilor; articolul acesta a fost abrogat, ca și decretul din 14 Iunie 1791, prin articolul întâi din legea din 21 Martie 1884 asupra sindicatelor profesionale.

Prin pătrunderea, din ce în ce mai obștească la muncitori, prin pătrunderea necesității, pentru ei, a grupării, în luptele ce au a le duce împotriva capitaliștilor, împotriva celor ce dețin mijloacele de producție, lupte ce izvorăsc chiar din condițiile societății burgheze, prin pătrunderea asta, interese ce au de apărat, au din ce în ce mai puțin, pentru muncitori, falșa înfățișare a unor interese individuale, și se arată, în sfârșit, în mintea lor, ceea ce într’adevăr sunt, interese de clasă. Grevele, coalitiile, luptele de tot soiul, dau naștere acțiunii acestora ca clasă.

Ajunsă la punctul acesta, acțiunea muncitorilor nu întârzie a lua un caracter politic. De acolo purced apoi agitațiile muncitorești, cari ajung, bună-oară, la recunoașterea egalității politice și la stabilirea sau la întemeierea votului universal. Iar toate incidentele sau întâmplările acestea, în sine de-o valoare mai mult sau mai puțin contestabilă, nu sunt decât fazele unei lupte, devenită luptă dela clasă la clasă, ale cărei încercări insurecționare, răzvrătitoare, ca răscoala lioneză din 1831, ca zilele din Iunie 1848, Comuna din Paris din 1871, marchează niște adevărate progrese, prin întinderea, totodată, și a puterilor și a năzuințelor revoluționare.

Antagonismul, a cărui expresie este lupta aceasta, nu dispare, fiind că ar plăcea cuiva să-l tăgăduiască. Frazele nu au nici o putere în contra lui. Fiind că antagonismul acesta există, fără ca constatarea-i să-i fie cumva pricina ființei, cele mai bune instituții politice vor fi acele în cari, departe de a fi tăinuit sau artificialmente înăbușit, în cari se va putea pe față desbateri și, prin libera-i mișcare pe un teren curățit de toate desbaterile lăturalnice, să-și găsească soluția, deslegarea.

Deslegarea aceasta e pregătită prin jocul creșterii tot mai mare a puterilor producătoare, care desorganizează, după cum am văzut, mediul cel actual, organizând elementele unui nou mediu. Intru cât mijloacele de producție scapă, prin necesitatea centralizării lor tot mai mari, scapă apropierei private, și cer, pentru a fi puse în exercițiu o colectivitate de muncitori, întru cât produsul este opera colectivă, capitaliștii cari, sub forma de acțiuni, au proprietatea mijloacelor de producție, deci a produselor, nu îndeplinesc astăzi nici un rol de folos. Capacitățile sau destoiniciile administrative, pe cari le cere producția, se recrutează în afară de capitaliști. Organizația muncii înlătură casta proprietară, a cărei prezență, lipsită acum de orice utilitate socială, nu mai are decât urmările vătămătoare pe cari le-am rezumat, vătămătoare pentru totalitatea producției sociale, expusă la turburări dezastruoase, vătămătoare pentru totalitatea producătorilor, istoviți, miserabili, pentru totalitatea consumatorilor. jertfe ale falsificării obștești a produselor, vătămătoare pentru micii proprietari, amenințați de-o ruină apropiată.

În timp ce organizarea muncii, adaptată la chipul de a fi al puterilor producătoare, înlătura casta proprietară, și-i semnul sfârșitului său istoric, organizarea aceasta îngrămădește, întrunește pe muncitori, le bagă în minte noțiunea, ideea comunității de interese, îi face să se grupeze, îi alcătuiește în clasă din ce în ce mai conștientă de starea în care

se află, le disciplinează masele, pregătite metodic în fiecare aşezământ industrial, pregăteşte dintr'înşii o elită intelectuală, un mănunchiu mai ales, în sarcina căruia cade supravegherea şi direcţia întreprinderii. Forma individuală a micii lor unelte de muncă, dă revendicărilor muncitoreşti, din mica industrie, forma năzuinţelor individualiste. Dar, pe măsură ce maşinismul răpeşte unelta muncitorului şi o prefacă într'un aparat mecanic, care şterge individualitatea muncii, odată cu progresele necurmăte ale uneltăriei, instinctele individualite ale producătorilor din mica industrie fac loc spiritului de solidaritate, care împinge pururea mai vădit pe lucrătorii din marea industrie, care împinge marea masă muncitorească către o acţiune colectivă sau comunistă.

Proletariatul francez, bună-oară, este acum o clasă cu mult mai bine constituită decât era burghezia înainte de 1789. Evenimentele din 1871 i-au dat pe faţă vitalitatea. Lui îi revine acum de-a face, ceea ce-a făcut burghezia acum un veac şi mai bine, de-a răsturna puterea clasei stăpânitoare şi de a pune mâna pe această putere, pentru a aduce la îndeplinire hotărîrea economică care conchide la o nouă formă de proprietate. În opera-i proletariatul va fi ajutat de o fracţiune, de o parte din burghezie, care-şi dă seama de acest mers istoric.

Toate elementele unei transformări sociale izvorăsc aşa dar chiar din sânul societăţii capitaliste. Ceea ce ne duce la apropierea colectivă, cu înlăturarea castei în mâinile cărei are loc această apropiere acum, sunt faptele materiale ale producţiei, cu concentrarea, cu centralizarea mijloacelor de muncă, cu înlocuirea aproprierii individuale prin apropierea colectivă capitalistă, cu inutilitatea capitaliştilor cari azi joacă în producţie numai roluri vătămătoare.

Odată cu casta exploatatoare va dispărea negreşit şi exploatarea la care ea se dedă. Şi aceste lucruri, cari în regimul exploatării capitaliste, sunt uneltele acestei exploatări,

nu vor mai putea să lucreze cu asemenea titlu. Pierzând însă caracterul de unelte de exploatare, lucrurile acestea, mijloacele de producție și de traiu, vor pierde chiar prin faptul acesta caracterul de capital. Am arătat, în **formarea proletariatului**, cum, stăpânind mijloacele de producție și de traiu, de cari alții sunt lipsiți, capitaliștii au putința să dispună de-o muncă neplătită dela aceștia. Mijloacele de producție sunt, cu chipul acesta, în mâinile capitaliștilor, mijloace de exploatarea puterii de muncă. Și, cum din exploatarea aceasta purcede excedentul banilor încasați, peste banii depuși, cu alte cuvinte excedentul proprietății, excedentul pentru banii întrebuințați în opera de producție, cari fac pui, excedentul care caracterizează capitalul, caracterul de capital este nedespărțit de caracterul de mijloc de exploatarea puterii de muncă.

Acest din urmă caracter spulberat, muncă neplătită nu va mai fi, nu va mai exista plus-valoare, nu va mai exista proprietate care să fete, nu va mai exista capital: vor rămâne numai puteri producătoare cari, ne mai dominând pe muncitor, pentru el vor fi simplu numai niște mijloace de funcționare, o materie a activității sale producătoare. Puterile producătoare, capitalurile de astăzi, toate puterile producătoare dobândite, vor fi păstrate. Ceea ce va dispărea numai, să se priceapă bine, va fi numai însușirea ce au acestea acum, numai însușirea de capital, după cum a dispărut, pentru negri, însușirea ce o aveau de sclavi. Puterile producătoare nu sunt din firea lor capital, după cum nici un negru nu e din firea lui sclav. Avem niște raporturi vremelnice, trecătoare, cari corespund unei desvoltări anumite a oamenilor și a condițiilor lor materiale de existență, raporturi pe cari le desființează, înlocuindu-le prin altele, trebuințele diferite ale unei noi perioade istorice.

Înlăturarea crescândă, prin puterile producătoare moderne, înlăturarea modului de apropiere privat, consacarea din ce în ce mai impusă, în starea actuală, consacarea ten-

dințelor colective ale acestor puteri, ajung la o organizare economică superioară, în care apropierea cum și controlul lor vor fi colective sau sociale. Caracterul social al puterilor producătoare, cari, reacționând acum împotriva aproprierii lor particulare, dă naștere necumpătării, destrăbălării, producerii, caracterul acesta se va întinde pe față, fiind de toți și cu totul admis. Iar puterile acestea, cari, în regimul capitalist, în care întinderea caracterului lor social se lovește de stavilele opuse de un mediu ostil, domină, în dauna tuturor, și pe producători și pe apropriori, vor ajunge, de îndată ce vor fi întrebuințate potrivit firii lor, vor ajunge agenții cei mai supuși și activi ai fericirii celor ce sunt acum o păcătoasă jucărie a lor. Ca și puterile naturii, capricioase, distrugătoare, câtă vreme sunt îndurate fără a fi înțelese și li se va cârmui efectele cunoscute, vor fi niște unelte supuse ale trebuințelor omenești de împlinit. Funeste, câte vreme sunt lăsate să se desfășoare, să meargă orbește, aceste puteri vor fi de cel mai mare folos, fiind conduse în cunoștință de cauză: ca și electricitatea, sub formă de fulger, flagel, care ne e unul din cele mai de seamă ajutoare în aplicările științifice.

După neorânduiala, după destrăbălarea aflătoare, va urma o metodă de producție socială, orânduită cu calcul. Mijloacele de producție, apropiate de către societatea întreagă, va să aibă drept țintă produsul, iar nu profitul. Timpul consacrat la producere diferitelor articole, câtă să atârne de aici înainte de gradul acestora de utilitate. Timpul consacrat la producerea materială totală, dată suma trebuințelor de satisfăcut și alcătuirea neapărată a unui fond de rezervă și strângere pentru trebuințele generale, pentru întreținerea și desvoltarea producției, timpul consacrat la producerea materială totală va să fie determinat de starea de productivitate și de intensitate a mijloacelor de produs aflătoare. Invențiile, născocirile noi, progresele mecanice, îm-

bunătățirile tehnice, va să aibă de rezultat ca să scadă timpul acesta și să creeze mai multă odihnă, mai mult răgaz. Mașina-uneltă, atelierul automatic, cari, în timpul de față submunca cea zilnică. Munca aceasta va să fie cu atât mai scurtă munca cea zilnică. Munca aecasta va să fie cu atât mai scurtă pentru fiecare, cu cât munca manuală va fi mai obștească, cu cât va fi împărțită la toți adulții valizi. Mulțimea funcțiilor parazitare și neproducătoare, mai mult sau mai puțin indispensabile astăzi, pretind odată cu starea socială ce le-a născut, fiecare va scoate voința de a lucra din trebuința organică de a-și satisface trebuințele-i personale.

Stă în firea marei industrii, menită să înglobeze producția, stă în firea acestei mari industrii ca timpul de muncă să fie egal pentru toți. Într'adevăr, aceasta nu îngăduie nimănui de-a întinde activitatea proprie fără ajutorul altora: pentru a se îndeplini cu folos, munca cere conlucrarea tuturor celor ce alcătuiesc atelierul. Partea ce cade în sarcina fiecărui, cere concursul tuturor, și-i o condiție riguroasă de îndeplinirea părții colective. Fantezia individuală sau capriciul cuiva nu poate așa dar să-și alunge acolo caii în voe. Nu-i cu puțință de lungit sau scurtat, după cum voia cuiva, perioada de acțiune a unui războiu, a cărui mers este legat de timpul, stabilit cu chibzuință mai dinainte, legat de timpul cât funcționează motorul. Redusă să se adapteze la mișcărilor automate ale întregului, individualitatea este anihilată în atelier.

Dar, în afară de această supunere neînlăturată, unor fatalități organice, unor împrejurări exterioare, unor proceduri, mijloace tehnice, omul va să poată, în toată voia, să se acomodeze condițiilor necesare vieții sale. Muncitorii se vor repartiza în chip liber la diferitele soiuri de munci. Dacă diviziunea muncii în atelier este caracterizată precum am arătat în **Cooperatie și Manufactură**, prin țărnuirea într'o specialitate de detaliu, în dauna dezvoltării normale a organismului, mașinismul dă naștere, după cum știm, unui nou sistem de divizie, care emancipează munca de orice caracter

de specialitate. Cu modul actual de producție și cu cerințele sale multiple, avem tendința formală spre cea mai mare dezvoltare cu puțință a tuturor aptitudinilor; individul bucățeliț, mărunțit, poate și trebuie să facă loc individului complet. Educația științifică și tehnologică, cerută de mecanismul industrial modern, va pune muncitorii, spre folosul real al sănătății, al inteligenței lor, și al producției, va pune muncitorii în stare, alternându-și funcțiile lor, să-și pună în aplicare diferitele lor însușiri naturale sau dobândite.

Putând alege în voe partea manuală de luat în opera producerii sociale, fiecare, munca aceasta sfârșită, cu atât mai iute sfârșită, cu cât va fi împărțită între mai mulți, fiecare luându-și întreaga individualitate, va gusta, după dorința sa, toate plăcerile fizice, purcegând din deplinul exercițiu al organelor sale, cum și toate plăcerile intelectuale pe cari le procură știința și arta.

Iată care va să fie starea, nu numai cea a bărbatului, ci și cea a femeii. Multă vreme pusă chiar de natură într-o stare inferioară, odată cu mașinismul, care a aruncat-o în întreprinderile industriale, care a făcut-o să iasă din cercul domestic, care a făcut-o, față de producție, care a făcut-o cu bărbatul egală, există și pentru femei condițiile cari-i deschid diferitele soiuri de activitate, emancipând-o de sub tutela sub care o mai menține necesitatea întreținerii ei de către bărbat. Această liberare a femeii, cum și sfărâmarea, de către marea industrie, a vechilor legături de familie, crează o nouă bază economică, pe care se va ridica o formă superioară a familiei și a relațiilor dintre sexe. Modul actual de familie nu poate fi mai definitiv decât modul de familie oriental, grec sau roman.

Cât se atinge despre distribuirea sau împărțirea produselor, mijloacele de producere fiind socializate, adică îmbrăcând, ca apropriere, forma comunistă, pe care ca acțiune ele o sînt și modul de distribuire al produselor, o distribuire comunistă a produselor, neapărat va urma. Margini

pentru consumarea individuală, evaluată în mod liber de fiecare, margini pentru consumarea aceasta nu pot să fie decât dacă organismul producător nu va putea furniza în câtime îndestulătoare pentru totalitatea trebuințelor tuturor. În asemenea caz, o limitare se va impune, o limitare bazată pe condițiile materiale ale producerii realizate, care să garanteze tuturor muncitorilor, în limitele date, o posibilitate de consumare egală. Trebuințele și îmbelșugarea produselor vor fi astfel singura cumpănă în repartizarea produselor. Nu vor mai exista, cu chipul acesta, raporturi individuale, cu schimbul unor valori privite ca egale, cari prezidează astăzi la repartizare, raporturi cari au ca formă contractul: unii hâtri, cu mirosul lor obișnuit, socotesc că progresul stă în întinderea acestei forme juridice, când noi vedem că, prin evoluția prezentă, vom fi firește duși această formă s'o părăsim. Se va consuma ceea ce va fi de consumat, și se va produce, spre a se înoi, în cele mai priincioase măsuri de utilitate, ceea ce se va fi consumat. Cu chipul acesta, soarta colectivității va fi aceea care va voi colectivitatea să fie.

Anumite comisii de statistică vor avea menirea de-a arăta, folosindu-se de învățămintele date de rezultatele anilor precedenți, de-a arăta trebuințele consumării. Arătările acestea, centralizate și complectate prin adăogarea sarcinilor generale, vor fi elementele călăuzitoare ale producției, pe care o va pune în lucrare, o punere unitară, o va echilibra, foarte lesne, cu totul trebuințelor manifestate. Massa articolelor de produs precizată, va determina suma muncii sociale necesare, iar suma asta va regula câtimea muncii venită fiecărui producător, care, în schimb, va fi asigurat de satisfacerea trebuințelor lui și a celor mai largi foloase sociale. Silințele tuturor vor fi astfel combinate pentru satisfacerea tuturor. Vreo reglementare arbitrară nu va avea ființă, ci acordul chibzuit al tuturor intereselor particulare.

Ca urmare a unei asemenea stări de lucruri, nu va mai exista supra-populație, nu va mai exista pauperism, nu va

mai exista mizerie. După cele patru ceasuri, bună-oară, de muncă zilnică, va exista pentru toți un răgaz liber, răgaz pe care progresele vor tinde a-l tot crește mereu. Nu va mai exista pentru unii, munca afară din cale, pentru alții lipsa de muncă, ambele ucigându-și victimele înainte de timp, pentru a îndopa trândăvia aurită a câtorva. Dacă asemenea urmări sunt consolatoare, puțința îndeplinirii nu trebuie să mai fie pusă la îndoială de nimeni. Aceasta apare deplină, întregă, fără să fie nevoie de a fi sprijinită pe o mai dinainte schimbare a naturii omenești. Pentru nici una din concluziile trase, n'am avut nici o nevoie să mă reazăm pe perfecționarea anticipată a oamenilor: nu m'am depărtat nici odată de fenomenele iscate din neînălăturata evoluție a puterilor producătoare. Imbunătățirea omului este tot atât de sigură după cum este și de dorit. Dar, departe de a-l preceda ea va urma prefacerea mediului economic. Din mediul acesta omul își soarbe moravurile: acestea nu se pot dar schimba înainte de a se schimba mediul.

Expunând numai raporturile și tendințele ce decurg din faptele constatate, nu pot schița decât în linii mari starea cea viitoare. Cât se atinge de fleacuri, cari amână cercetarea acestor teorii până la ziua când li se vor aduce precise „proiecte de legi”, aceștia nu aduc prin asta decât o săracă scuză nepriceperii lor de a descoperi o obiecție serioasă. Numai niște vizionari ar putea să-și prăpădească timpul să întocmească niște proiecte de legi, să intre adică în amănunțele unei organizații, înainte ca starea generală de organizat să fi luat făptuire. Oare, înainte de 1789 burghezia avea în buzunar, codificate, revendicările ei? Numai după ce veni la putere, potrivit cu mersul împrejurărilor, ea se apucă să legifereze, traducându-și în legi concepția ei de drept. Și burghezia a scos la capăt asemenea lucru în mijlocul a tot felul de turburări și războaie de susținut împotriva unei coaliții colosale. Proletariatul va face cum a făcut și burghezia, ale cărei doleanțe de acum o sută și mai bine de ani erau cu totul departe de limpezimea demonstrațiilor noastre.

Cucerind, la rându-i, revoluționaricește, puterea politică, proletariatul, constituit în clasă domnitoare, va proceda prin dictatură la exproprierea clasei capitaliste, și va organiza noile raporturi economice. Dar, după cum am văzut, organizarea acestor raporturi cu apropierea colectivă, ținteste la suprimarea sau la desființarea claselor, la desființarea antagonismelor sociale: emanciparea proletariatului are ca condiție pieirea oricărei deosebiri de clasă, după cum domnia stărei a treia, a burgheziei, a avut ca condiție peirea stărilor, ordinelor sau rangurilor, și dănuirea, ca clasa inferioară, a proletariatului. Acțiunea proletariatului, în calitate de clasă dominantă, ducând astfel, la desființarea oricărei dominări de clasă, ajunge, prin urmare, la distrugerea oricărei dominări de clasă, ajunge, prin urmare, la distrugerea oricărei puteri politice, într'un cuvânt la distrugerea Statului, acesta nefiind decât unelta unei clase exploatatoare pentru apărarea exploatării ei.

Direcția politică a oamenilor fiind astfel prefăcută într'o direcție administrativă a lucrurilor și mijloacelor producției, puterile producătoare vor fi diriguite în cele din urmă de oameni, ca cele ce sunt și opera lor, în loc ca oamenii să fie diriguți de acestea, cum s'a întâmplat până azi. Conștiinți de mișcarea acestor puteri, oamenii își vor conduce propria lor soartă, pe sine stăpâni, în loc de-a fi niște păpuși mișcate de o oarbă fatalitate.

În definitiv, în seria aceasta de studii, după ce am arătat nașterea capitalului și fazele modului de producere capitalist, de neînălăturat pentru o perioadă istorică dată, în seria aceasta de studii am voit să arăt că, în condițiile istorice la care am ajuns azi, dizolvarea capitalului este neapărată, arătând cari vor fi urmările unei asemenea dizolvări. Dacă, din întâmplare, asemenea cadru nu va fi fost umplut cum se cade, vina nu va fi a operei întru atât de adânci a lui Marx, pe care am căutat să o interpretez, ci numai a unei interpretări care ar lăsa de dorit.

CUPRINSUL:

	<u>Pag.</u>
Geneza capitalului	3
Formarea proletariatului	27
Cooperatie și manufactură	49
Mașinism și marea industrie	71
Sfârșitul capitalului	109

EDITURA

Partidului Social - Democrat

anunță publicarea următoarelor lucrări pe anul
1945:

Din istoria socialismului — 4 volume —
de CH. RAPPOPORT

Robia și socialismul
de C. DOBROGEANU-GHEREA

Friedrich Engels
de KARL KAUTSKY

Metoda dialectică în concepția socialismului științific
de CH. RAPPOPORT

Concepția materialistă a istoriei
de C. DOBROGEANU-GHEREA

VERIFICAT
2017

Partidului Social - Democrat

a tipărit următoarele broșuri:

Manifestul Comunist		
de KARL MARX și FR. ENGELS		Lei 100
Originile socialismului științific		
de FR. ENGELS		Lei 135
Ce vor socialiștii		
de C. DOBROGEANU-GHEREA		Lei 150
Lupta de clasă		
de Dr. TATIANA GRIGOROVICI		Lei 50
Socialism și libertate		
de JEAN JAURES		Lei 80
Karl Marx, schiță biografică		
de Dr. OTTOI-CALIN		Lei 55
Teoria lui Karl Marx asupra valorii și plus-valorii		
de Dr. TATIANA GRIGOROVICI		Lei 40
Din ideile fundamentale ale socialismului științific		
de C. DOBROGEANU-GHEREA		Lei 60
Lupta de clasă și transformarea socială		
de ILIE MOSCOVICI		Lei 60
Opera istorică a lui Marx		
de KARL KAUTSKY		Lei 115
Intelectualii și socialismul		
de PAUL LAFARGUE		Lei 65
Munca manuală și intelectuală		
de P. KROPOTKIN		Lei 80
Reforma socială sau Revoluție socială ?		
de KARL KAUTSKY		Lei 275
Religia, Familia și proprietatea		
de RAICU IONESCU-RION		Lei 80
Marxism și darwinism		
de A. PANEKOEK		Lei 85
Salarii, preț, profit	de KARL MARX	Lei 135
Materialismul istoric	de H. GORTER	Lei 230
Munca salariată și capital	de KARL MARX	Lei 85
Supra-muncă și plus-valoare	de K. RENNER	Lei 60

PREȚUL LEI 300